

BUGOJNO

BUSOVAČA

DOBOJ JUG

DONJI VAKUF

GORNJI VAKUF/USKOPLJE

KAKANJ

MAGLAJ

NOVI TRAVNIK

TESLIĆ

TEŠANJ

TRAVNIK

USORA

VITEZ

ZAVIDOVIĆI

ZENICA

ŽEPČE

REGIONALNA STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA

EKONOMSKA REGIJA CENTRALNE BiH

Regionalna strategija ekonomskog razvoja za ekonomsku regiju Centralna BiH

Bosna i Hercegovina, novembar 2004.

Ova publikacija je izdata uz podršku Evropske unije. Sadržaj strategije odražava mišljenja lokalnih aktera-članova partnerske grupe i konsultanata EU RED projekta te ne predstavlja zvanične stavove Evropske unije.

Sadržaj

Dio I	O regiji Centralna BiH 5
	1- Uvod 5
	2- Veza sa PRSP 8
	3- Metodologija 12
	4- Stanje u regiji 20
	5- SWOT analiza41
	6- Izazovi u regiji 46
Dio II	Vizija 49
Dio III	Strateški dio 53
Dio IV	Operativni dio/programiranje107
Dio V	Monitoring 161
Dio VI	Obrasci “top” projekata165

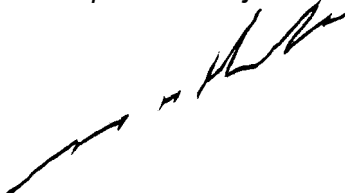
Evropska unija je, tokom niza godina, razvijala strateški usmjerene politike kako bi poboljšala ekonomske prilike u svojim manje razvijenim regijama. Te je politike uspješno primjenjivala i u pretpristupnoj fazi što je vodilo ka nedavnom proširenju EU, a nastavlja ih primjenjivati u Rumuniji i Bugarskoj. Nedavno su ove odluke osigurale da i Hrvatska sada ima koristi od pretpristupnih shema.

Održivi razvoj u zemljama u tranziciji zahtijeva strateške planove razvoja, budući da neusmjereno finansiranje pojedinačnih projekata, sektora ili geografskih područja, vodi ka rasipanju sredstava ukoliko ne postoji odgovarajući sistem planiranja. U tu svrhu, BiH je nedavno izradila srednjeročnu strategiju smanjenja siromaštva i plan razvoja.

U Bosni i Hercegovini, Evropska komisija pruža podršku regionalnom razvoju, što će, kada se BiH pridruži Evropskoj uniji, konačno voditi ka finansiranju iz strukturalnih fondova. Ovu regionalnu ekonomsku razvojnu strategiju je koordinirala nova Regionalna razvojna agencija za Centralnu BiH (REZ), tokom opsežnog procesa konsultacija unutar regije tokom posljednjih 9 mjeseci, pod vođstvom EU RED projekta. Općine i ostale lokalne vladine strukture, zajedno sa nizom organizacija i grupa koje predstavljaju privatni i javni sektor, s entuzijazmom su učestvovala u diskusijama vezanim za njihovu ekonomsku budućnost. Detaljan nacrt mjera u ovoj strategiji rezultat je njihovog doprinosa i pokazuje njihovu predanost.

Potrebno je uraditi još puno toga kako bi privreda Bosne i Hercegovine ponovo 'stala na svoje noge', a regionalna strategija će pomoći u ovim naporima. Strategija će poslužiti kao priručni dokument za ulagače, vladu i Evropsku uniju. Nadamo se da će vlada i ostali donatori koristiti strategiju pri planiranju svojih aktivnosti, kako bi strateški projekti imali najbolje moguće efekte. Regiji Centralna BiH i njenim akterima razvoja želimo sve najbolje u implementaciji strategije.

Ambasador Michael B. Humphreys
šef Delegacije
Evropske komisije u BiH

DIO I**O REGIJI CENTRALNA BIH****1. UVOD**

Sprovedba prvih faza procesa regionalne politike u Bosni i Hercegovini uz pomoć EU RED projekta (Projekat Evropske unije za regionalni ekonomski razvoj) ima za cilj upoznati BiH sa evropskom politikom Ekonomske i socijalne kohezije (ESC). Evropska komisija je već usvojila ovakav pristup za upoznavanje zemalja u predprijemnoj fazi sa procedurama strukturnih fondova i drugih struktura koje su neophodne nakon prijema u EU. Ciljevi ovog procesa su osnaživanje državnih upravnih kapaciteta i budžetnih struktura, postepeno uvođenje pristupa strukturnih fondova u području razvoja privatnog sektora, povećanje ljudskih resursa i poslovne infrastrukture.

Usvajanje pristupa regionalne politike zahtijeva pripremu Regionalne ekonomske strategije koja ima sljedeće zadatke:

- osiguravanje strateškog okvira za uravnotežen ekonomski i društveni razvoj u regiji;
- kao strateški dokument, Strategija služi za planiranje budućih fondova EU, i konačno, lokalnih fondova; i
- obezbjeđivanje osnove za buduće učešće u mehanizmima strukturnih fondova EU.

RED projekat Evropske unije finansiran u okviru projekta CARDS 2002, olakšao je izradu nacrti strateških dokumenata u svih 5 specificiranih regija Bosne i Hercegovine. Centralno mjesto u procesu donošenja nacrti svake strategije regionalnog razvoja zauzimale su sljedeće ideje:

- tokom regionalnog razvoja u BiH treba se slijediti princip “od dole prema gore”, tj. lokalni učesnici trebaju biti izravno uključeni u proces prepoznavanja potreba lokalnih područja i razvoja strategija i projekata koji bi odgovorili na te potrebe;
- regionalni razvoj treba biti integrisani proces, a ne niz individualnih projekata i programa ; i
- regionalni razvoj treba podrazumijevati partnerstvo koje uključuje općinske vlasti, lokalne članove poslovne zajednice, volonterska tijela i privatni sektor.

Prema tome, proces izrade nacrtu Strategije regionalnog razvoja za Regiju Centralna BiH, bio je snažno vođen principom da stanovnici date regije mogu na najbolji način identifikovati svoje potrebe i donijeti najbolja rješenja. U skladu sa ovim principom, proces je u svakoj regiji uključivao lokalne stanovnike koji su djelovali pod vođstvom EU RED projektnog tima, a koji je metodološki pristup učinio lakšim. U drugim zemljama, izgrađivanje regionalnih i lokalnih kapaciteta kroz proces partnerstva dokazano je ubrzao oživljavanje privredno nerazvijenih područja. Regionalna strategija može igrati ključnu ulogu u pomaganju stanovnicima lokalnih zajednica da se organizuju u cilju prepoznavanja svojih potreba, i potraživanja unutrašnjih i vanjskih rješenja radi odgovaranja na date potrebe.

Princip partnerstva je suštinski dio pristupa EU politici Ekonomske i socijalne kohezije i tokom izrade Regionalne strategije za Regiju Centralna BiH u potpunosti se poštovao taj princip. Proces, koji je započeo u januaru sakupljanjem socio-ekonomskih podataka, podrazumijevao je detaljne konsultacije između općinskih vlasti, poslovnih predstavnika i drugih partnera u društvu. U cilju pokretanja procesa, EU RED se pismeno obratio načelnicima općina i pozvao ih da izaberu predstavnike za učešće u regionalnoj Radnoj grupi čiji je zadatak da analizira podatke i priprema osnove eventualnih strateških dokumenata.

Radnim grupama su kasnije pridodate Fokusne grupe, koje analiziraju prioritete određenih sektora, te Partnerska grupa, koja vrši pregled svih etapa rada oko Strategije. U posljednjoj gupi brojni su predstavnici javnog i privatnog sektora, te civilnog društva. Izravan pristup EU RED tima i Partnerske grupe može imati važnu ulogu u podršci preokretanju BiH privrede.

Smjernice za skiciranje praktične metodologije za pripremu Strategije koje su obezbijedili savjetnici EU RED tima, trebaju pomoći određivanju ekonomskih ciljeva regija, identifikovanju strateških prioriteta koji podupiru te ciljeve, i konačno, predlaganju investicija/projekata koji su u skladu sa ciljevima Strategije. Cjelokupna metodologija izložena je u Poglavlju 3.

Zadatak sastavljanja liste konkretnih prijedloga za investiranje je osjetljiv zadatak, pošto postoji rizik da se pretvori u kupovnu listu najomiljenijih projekata. Dok su potrebe Bosne i Hercegovine velike, prijedlozi za rashode u okviru Strategije moraju biti opravdani i poredani po prioritetu zavisno od toga koliko doprinose sljedećem:

- uklanjanju prepreka koje mogu ugroziti srednjeročni rast;
- ojačavanju proizvodne moći regionalne privrede;
- poboljšanju produktivnosti i konkurentnosti;
- podršci rastu održivih radnih mjesta;

- integrisanju nezaposlenih u tržište aktivne radne snage;
- više izbalansiranoj geografskoj raspoređenosti ekonomske djelatnosti.

Tokom godina koje slijede, kada proces izgrađivanja strategije u BiH dostigne viši nivo i bude u potpunosti u skladu sa zahtjevima EU, biće neophodno da vlasti koje su odgovorne za izrađivanje nacrtu strategija ponude ekonomsko obrazloženje za javne intervencije u područjima koji se smatraju prioritetom za priliv investicija; da ponude prijedloge za učešće privatnog finansiranja (javno-privatna partnerstva); da obezbijede višegodišnji profil faza investicionih prioriteta; te da osiguraju da su prijedlozi u skladu sa politikama Zajednice, posebno po pitanju okoliša i ravnopravnosti. Pošto ovaj dokument predstavlja prvi napor u osmišljavanju regionalnog ekonomskog plana i pošto je pripremljen sa ograničenim finansijskim sredstvima, on ne teži da ispuni ove ambiciozne ciljeve.

Fond EU RED je, kroz svoj prvi i drugi Poziv za iznošenje prijedloga projekata, izrazio bitnost shema EU, ne samo prilikom finansiranja direktnih ulaganja, već i prilikom povećanja sposobnosti lokalnih grupa da osmišljavaju i sprovedu različite projekte. To će, opet, promovirati kulturu preduzetništva koja je vitalna za nastajanje samoodržive i široko zastupljene privrede na području cijele regije. Izazov koji sada predstoji jeste upošljavanje lokalnih kapaciteta i njihovo usmjeravanje u skladu sa Strategijom u cilju ostvarivanja većih dohodaka za regiju i državu kao cjelinu.

2. VEZA SA SREDNJEROČNOM RAZVOJNOM STRATEGIJOM BiH (PRSP)

Izrada regionalnih strategija predstavlja dodatak dokumentu Srednjeročne razvojne strategije BiH (PRSP), i između njih ne postoji nesaglasnost. Srednjeročna razvojna strategija BiH je informativni i detaljan dokument koji se odnosi na period 2004.-2007. god. Općenito, on sadrži mnoge elemente koje bi Evropska komisija očekivala da nađe u državnom razvojnom planu, naime, informativnu analizu ekonomske i društvene situacije, prepoznavanje razvojnih praznina i prijedlog reforme. Strategija je jasno prikazana i lahko se čita. Analiza trenutnog stanja u BiH je detaljno i dobro predstavljena, iako je naglasak radije na sektorima nego na regijama. Iako prepoznaje značaj započinjanja procesa regionalnog ekonomskog razvoja, ona ipak ne identifikuje ciljane regije niti sadrži finansijski plan. Strategija prepoznaje rad koji je dosad utrošen u RED proces i ističe da su prioriteti za daljnji razvoj ekonomskih regija slijedeći:

- usvajanje odgovarajućeg zakonskog okvira i osnivanje adekvatnog foruma, na državnom nivou, koji će iznositi prijedloge politika i mjera u cilju regionalnog ekonomskog razvoja;
- finaliziranje procesa definisanja ekonomskih regija na osnovu dobrovoljnog povezivanja općina;
- utvrđivanje strategije regionalnog razvoja;
- ojačavanje postojećih i uspostavljanje novih agencija za regionalni razvoj.

Osim što tretira pitanja makroekonomskih osnova i potrebe fiskalne i strukturne reforme, Srednjeročna razvojna strategija BiH, također, prepoznaje specifične sektorske prioritete. Mnogi zaključci socijalno-ekonomskih finansijskih revizija na regionalnom nivou, odslikavaju zaključke Srednjeročne razvojne strategije BiH na državnom nivou, a saznanja o sljedećim ključnim sektorima predstavljaju pozadinu regionalnim ekonomskim planovima.

Industrija i mala i srednja preduzeća (MSP)

Poboljšanje poslovne klime i stimulisanje preduzetništva su bitni preduslovi za rast privatnog sektora. To, prije svega, podrazumijeva uspostavljanje odgovarajuće zakonske, poslovne i društvene sigurnosti i, općenito, društveno-ekonomske klime. Nepostojanje jedinstvenog ekonomskog prostora je velika prepreka nastajanju privlačne poslovne klime za domaće i strane investitore i približavanje Evropskoj uniji. Još uvijek postoji niz prepreka međuentitetskoj trgovini. Upravne smetnje započinjanju poslova (odužena registracija, visoki početni troškovi, poreska stopa koja je od najviših u Evropi, inspekcije i korupcija) predstavljaju prepreke bržem razvoju privatnog sektora. Zakonski okvir o stečaju, koji nije unaprijeđen, čini dio ovog problema. Obim sive ekonomije predstavlja poseban problem. Prema procjenama Evropske komisije i Svjetske banke, siva ekonomija čini otprilike 36% ukupne ekonomije države.

Poljoprivreda

Poljoprivreda je jedna od ključnih djelatnosti u ruralnim područjima i glavna djelatnost ruralnog stanovništva. Ona predstavlja veoma važan faktor za održanje ravnoteže i zaštite okoliša. Poljo-prirodni uslovi u BiH su povoljni za poljoprivrednu proizvodnju. Međutim, poljoprivreda se također suočava sa neophodnim procesom saniranja ratne

štete i tranzicije od centralizovane ka tržišnoj ekonomiji. Sa izuzetkom proizvodnje krompira, BiH nije dostigla samodovoljnost ni sa jednim drugim osnovnim poljoprivrednim proizvodom. Mali broj zemljoradnika je dostigao nivo proizvođača i strana tržišta su izgubljena. Srednjeročna razvojna strategija BiH stavlja najveći naglasak na ekonomski razvoj ovog sektora, podrazumijevajući iskorištavanje prirodnih i ljudskih resursa, otvarajući priliku za smanjenje siromaštva ruralnog stanovništva. Poljoprivredna politika mora se zasnivati na ojačavanju konkurentnosti unutar sektora.

Bolji razvoj uzgoja stoke i ovaca, svinjogojstva, uzgoja ribe i pčelarstva rezultirao bi većim iskorištavanjem domaćih prirodnih resursa i povećanjem lokalne proizvodnje trenutno rijetkih proizvoda (mlijeko i mliječni proizvodi, govedina). Postoje, također, velike prilike za izvoz poljoprivrednih proizvoda, posebno ovčijih proizvoda, ribe i meda. Prioritet u ovom području bio bi uspostavljanje zakonskih i institucionalnih okvira za certificiranje proizvoda u skladu sa standardima EU (posebno, uspostavljanje Veterinarskog ureda BiH).

Obrazovanje

Obrazovana radna snaga nije garancija ekonomskog uspjeha države, ali predstavlja suštinski preduslov. Najnaprednije i najbogatije države svijeta imaju najbolje obrazovne sisteme. Pravo na obrazovanje je utvrđeno Ustavom BiH. Bijela knjiga smatra obrazovanje jednim od najvažnijih elemenata procesa eliminacije diskriminacije, putem međusobnog prepoznavanja profesionalnih kvalifikacija, što ima za cilj slobodno kretanje ljudi i usluga.

Finansijska sredstva alocirana u obrazovne svrhe nisu dovoljna. Operaciona odgovornost za obrazovne institucije je nejedinstvena. Neophodno je usvajanje okvirnih zakona, te usklađivanje entitetskih i kantonalnih zakona. Veliki broj univerziteta ne posjeduju dovoljan broj kvalifikovanog osoblja ili dovoljna finansijska sredstva, te se koriste zastarjelim planom i programom. Nedostaje im razvijena unutardržavna mreža i nisu povezani sa univerzitetima u inostranstvu.

Stručno obučavanje predstavlja ključan preduslov za ekonomski razvoj i smanjenje stope nezaposlenosti i siromaštva. Poslovne škole i centri za podučavanje informacionoj tehnologiji (IT) neophodni su za podršku tržištu i obezbijedivanje većeg potencijala za zapošljavanje. Profesionalno obučavanje također zahtjeva reformu. Posebna pažnja treba se posvetiti stimulanju privatnog sektora da investira u ovo područje i uspostavljanju agencije za profesionalne standarde.

Transport

Ceste u BiH su u veoma lošem fizičkom stanju, a godišnji troškovi održavanja glavnih i magistralnih cesta iznose oko 40 mil. eura. Nivo sigurnosti u cestovnom saobraćaju je nizak, dok jasno definisan zakonski okvir na državnom nivou ne postoji. Povećana gustina saobraćaja ukazuje na potrebu za modernizacijom postojeće cestovne mreže i poboljšanjem sigurnosti na lokalnim i magistralnim cestama. Do sredine 2003. godine, kada je izgrađeno prvih 11 km modernog autoputa, BiH je bila jedina država Jugoistočne Evrope bez ijednog kilometra autoputa.

Trenutno stanje željezničke infrastrukturu omogućuje normalan saobraćaj bez većih ulaganja.

BiH posjeduje 4 aerodroma u Sarajevu, Mostaru, Banjaluci i Tuzli. Sva četiri su bila obnovljena nakon rata i registrovana za međunarodni zračni saobraćaj. Zračni saobraćaj i infrastruktura danas imaju značajniju ulogu nego prije rata. Sva četiri aerodroma bivaju unaprijeđena do nivoa propisanih u skladu sa njihovim kategorijama po ICAO standardima. Isto se odnosi i na kontrolu leta.

Šume

Preko 50% površine BiH pokriveno je šumama ili je golo, ali se procjenjuje da se samo 25 % može ekonomično iskoristiti, ali čak i ovaj dio ima male zalihe drveta. Strateški razvoj trebao bi se zasnivati na značajnijem pošumljavanju, povećanju proizvodnje i očuvanju biološke raznolikosti. Iako je određeni dio gole površine uništen u nepovrat u procesu obaranja drveća, kopanja ruda, gradnje rezervoara, šumskih požara itd., ostatak bi mogao biti uključen u strategiju povećanja šumovitih područja procesom pošumljavanja. Neophodno je poboljšati šumsku cestovnu mrežu da bi ovakvo upravljanje šumama bilo moguće.

Upravljanje vodama

BiH ima značajne vodne resurse, što predstavlja osnovu ekonomskog razvoja u mnogim područjima. Poput ostalih sektora BiH privrede, vodni sistem je u teškoj situaciji zbog pretrpljene ratne štete, lošeg održavanja i neodgovarajućeg regulativnog okvira. Osim toga, kvalitet pitke vode se pogoršava, postojeća infrastruktura je u lošem stanju a vodni izvori su sve više zagađeni.

U Odredbama Dejtonskog mirovnog sporazuma upravljanje vodama stavljeno je pod nadzor entitetskih vlasti (U FBiH određen stepen odgovornosti snose i kantoni). Izgradnja i održavanje infrastrukture finansira se od strane Vodovoda i lokalnih zajednica putem subvencija, grantova, zajmova, itd., a djelimično i učešćem javnih korporacija za upravljanje područjima vodomijeđa.

Uz implementaciju tekućih reformi, sektor za upravljanje vodama trebao bi riješiti pitanje održivog, efikasnog i transparentnog finansiranja sektora za upravljanje vodama, kao i izgradnje i održavanja vodne infrastrukture i objekata.

Energetski sektor

Osnovni identifikovani izvori primarne energije u BiH su ugalj i hidroenergija. U 2001. godini, godišnja proizvodnja energije iz ovih izvora iznosila je 62% od ukupne potrošnje, što ukazuje na to da BiH zavisi od uvoza energije.

Efikasnost proizvodnje energije u BiH je niska u poređenju sa razvijenim privredama. Proizvodnja energije zasnovana je na tehnologijama razvijenim prije 30 godina. Međutim, električna energija koja se proizvodi u hidro i termoelektranama ima veliki izvozni potencijal. Trenutno, proizvodni kapaciteti prevazilaze domaću potražnju, te se električna energija izvozi u Hrvatsku, Sloveniju i Srbiju i Crnu Goru. Sudeći po protoku novca, sektor električne energije je profitabilan, ali obezvrijeđenje uzrokuje velike gubitke. Prihodi pokrivaju samo 30% iznosa troškova godišnjeg obezvrijeđenja, što rezultuje velikim zakašnjenjima po pitanju održavanja sistema, te uzrokuje ogromne gubitke. Privlačenje investitora je jedan od najvažnijih preduslova za uspješan razvoj bosanskohercegovačkog tržišta električne energije. Neophodno je uspostaviti konkurenciju u proizvodnji da bi se privukle strane i domaće investicije. Preduslov za investiranje jeste da proizvodne kompanije djeluju u konkurentnoj atmosferi i na osnovu jasnih pravila.

Okoliš

Politika zaštite okoliša predstavlja važan element u uspostavljanju domaćeg tržišta. Pitanja okoliša trebaju biti sastavni dio procesa trgovine i ekonomske integracije kao elementi državne predprijemne strategije.

Zaključak

U toku rada na strategiji, dosta će se pažnje posvetiti slaganju sektorskih razvojnih planova u Srednjeročnoj razvojnoj strategiji BiH sa regionalnim razvojnim planovima, te omogućiti njihovo koherentno vođenje i implementacija. Kako se BiH približava integraciji u EU, za očekivati je da će se Srednjeročnoj razvojnoj strategiji BiH (unaprijeđenoj) pridodati detaljniji regionalni planovi koji će, onda, sačinjavati osnovu za prepoznavanje buduće pomoći EU za ekonomsku i socijalnu koheziju. Kao što je i jasno većini zemalja članica, državni plan razvoja koji se osmišljava radi pristupa finansijskim sredstvima EU, u većini slučajeva predstavlja skup regionalnih planova države. Kada BiH dođe u predprijemnu fazu, biće neophodna daleko detaljnija ekonomska analiza na regionalnom nivou.

Kako bi se naglasila komplementarnost Srednjeročne razvojne strategije BiH i regionalnih strategija, EU RED je pripremio objedinjavajući dokument u kojem se identifikuju zajedničke teme i istražuje na koji se način mogu uklopiti obje inicijative. Ovaj se dokument može dobiti i odvojeno.

3. METODOLOGIJA

Razvoj koncepta regionalnog razvoja u BiH zavisi od međusobno povezane kombinacije različitih reformskih aktivnosti, odgovarajućih političkih odluka i radikalnog odgovora, koji će odgovarati širokom spektru ekonomskih ciljeva u skladu sa ekonomskim, socijalnim i potrebama okruženja u zemlji. Odluka da se započne sa izgradnjom potrebnih kapaciteta za proces regionalnog razvoja odražava potrebu da se pomogne u ekonomskoj regeneraciji Bosne i Hercegovine, a isto tako i da se doprinese pripremanju zemlje za buduću integraciju u EU i korištenje pretpristupnih fondova.

Učeći iz iskustava i starih i novih zemalja članica EU i drugih pristupajućih zemalja, bh razvojni akteri su, u procesu potrebne izgradnje kapaciteta za regionalni razvoj, identifikovali tri glavna pravca intervencije:

- a. pristup "odozdo prema gore" u vezi sa konsolidacijom ekonomskih regija;
- b. transfer metoda, mehanizama i instrumenata strateškog planiranja, generalno baziranih na primjeni smjernica EU za pretpristupne i strukturalne fondove ; i
- c. uspostavljanje sveobuhvatnog i koherentnog sistema sa potrebnim strukturama za provođenje regionalnih politika.

➤ Pristup

1. Prihvatajući isti pristup kao u konsolidaciji ekonomskih regija, proces izgradnje regionalne strategije je započeo i nastavio se kao **proces «odozdo prema gore»**, kroz osnivanje **radnih grupa** i **partnerskih grupa** kao generalnih vođa i donosioca odluka o razvojnim orijentacijama i područjima intervencije.
2. Vremenski okvir je bio drugi važan element u pokretanju planiranja strateškog razvoja. Zbog činjenice da je ovaj proces izrade regionalne strategije prvi takve vrste koji je razvijen poslije rata, vremenski okvir strategija obuhvata kombinaciju dugoročnog strateškog plana te srednjeročnih i kratkoročnih operativnih programa. Jaz između dugoročnog plana i kratkoročnih do srednjeročnih programa je prevaziđen kroz logički poredak u definisanju implementacijskih mjera i prioritetiziranju implementacije određenih programa i potprograma. Koristeći ovaj pristup, strateški ciljevi i prioritetni zadaci, su definisani kao dugoročna razvojna usmjerenja (za 7 godina), dok su programi i potprogrami više orijentisani prema prioritetnim područjima djelovanja (koja se trebaju ostvariti u roku od 3 godine). Mjere, kao ključni elementi strateških dokumenata, su definisale scenarije i puteve za ostvarivanje strateških ciljeva. Pored toga što je predvodio regionalni proces, nizak opšti nivo razvoja u svim ekonomskim regijama u BiH, u kombinaciji sa potrebom da se definišu opšti strateški ciljevi kao potsticaji za dugoročne razvojne vizije, bio je i drugi razlog za pristup dvostrukog vremenskog okvira.
3. Srednjeročna razvojna strategija za BiH (PRSP) je dala opšte smjernice za identifikovanje područja intervencije za regionalni razvoj. Međutim, specifičnosti svake regije su bile veoma važna osnova za

regionalno strateško planiranje, obzirom da predstavljaju kombinaciju regionalnih potreba i rješenja za identifikovane probleme, pri čemu su u potpunosti uzete u obzir komparativne ekonomske i socijalne prednosti sa svaku regiju. Ipak, srednjeročna strategija je definisala strateške orijentacije na višem nivou, uz pretpostavu da će se reformski zadatci implementirati u sličnom vremenskom okviru kao i realizacija regionalnih strategija.

4. Filozofija predstavljena kroz cjelokupan proces strateškog planiranja je uzela u obzir metodologiju i principe EU, gdje god je to bilo moguće. Glavna razlika između pristupa strukturalnih fondova EU leži u činjenici da su, u toku procesa izgradnje strategije u BiH, potrebe regija korištene kao početna tačka za definisanje područja intervencije, dok je princip pretpripravnih i strukturalnih fondova da prvo obezbijede područja intervencije i finansijske izvore regijama. Dakle, u BiH je primjenjen izmjenjen pristup u odnosu na onaj primjenjen u regijama EU.

➤ Metodologija

Principi

Glavni principi metodologije korišteni u procesu su većim dijelom ekvivalentni onim korištenim u regijama EU i primjenjivi u specifičnim uslovima u BiH u današnje vrijeme. Uzimajući u obzir geografske, administrativne, ekonomske i socijalne elemente u BiH koji su veoma povezani i međusobno uslovljeni, neki odlučujući elementi su razmatrani kao veoma bitni u stvaranju razvojnih planova. Glavni principi koji su primjenjivani u sadržaju dokumenata su:

1. *Partnerstvo*. Ovo je jedan bitan zahtjev za održivost i potrebu ubrzavanja promjena u ekonomskim uslovima kroz primjenu dinamičkih instrumenata planiranja. Osnova strateškog razvoja je izgrađena kroz različite konsultacije, u cilju izgradnje konsenzusa i usklađivanja razumnih očekivanja zajednice sa aktivnostima vlasti. Iz tog razloga, svi važni razvojni akteri (kao što su: predstavnici državnih vlasti, akademskih institucija, udruženja preduzetnika, privrednih komora, različitih preduzeća, nevladinih organizacija, civilnog društva itd.) pozvani su da učestvuju u procesu donošenja odluka i u razvoju strateških pravaca djelovanja.
2. *Zajedničko vlasništvo i učešće*. Namjera ovog principa je da obezbijedi "zajedničko vlasništvo" učesnika iz javnih administracija i privatnog sektora, što obezbjeđuje širok društveni konsenzus kao i jasnu javnu podršku strategijama i programima. Sve aktivnosti su dizajnirane na način koji obezbjeđuje jak uticaj svih razvojnih aktera koji podstiče uključivanje odabranih donosioca odluka, razvojnih aktera, eksperata, predstavnika nevladinih organizacija, donatora itd.
3. *Održivost*. Glavno pitanje u odnosu na održivost je vezano za dobru uravnoteženost i koherentnost unutrašnjih elemenata strategije (zadaci, mjere, programi) podržanu kroz primjenu svih ovdje navedenih principa. Drugi bitan element, koji podržava održivost, je

razvoj komparativnih prednosti kroz primjenu "maxi-maxi" strateškog pristupa koji proizilazi iz SWOT analize (odnosno, razvoj na kombinaciji regionalnih snaga i razvojnih mogućnosti). Ovaj odlučujući faktor održivosti je posebno bitan u regijama BiH, jer regije karakteriše nizak stepen razvoja. Poreg toga, "mini-maxi" SWOT matrica je korištena kao korektivni faktor za uključivanje bitnih pretpostavki za održivost (inače poznato kao "menadžment rizika").

4. *Integracija* je implementirana na dva načina:
 - integracija zajedničkih lokalnih potreba na regionalnom nivou, i u geografskom smislu i po sadržaju, što bi u konačnom značilo da će bilo koji regionalni cilj dovesti do uticaja na lokalnom nivou; integracija je postignuta kroz aktivno učešće svih regionalnih aktera; te
 - integracija kao multidimenzionalni plan za razvoj međusobno podržavajućih prioritarnih sektora i područja djelovanja koja izbjegavaju konflikte ili negativne uticaje; što u ovom smislu znači, da je integracija obezbjedila usmjerenost na kompatibilnost i sinergiju identifikovanih mjera.
5. *Kvalitet*. Kvalitet strateškog plana je postignut kroz identifikaciju socioekonomske situacije, komparativnih prednosti i mogućih područja intervencije. Kombinacija ova tri elementa odredila je nivo kvaliteta planova u cijeloj BiH.
6. *Inovacija* je primjenjena kao princip u identifikovanju projekata i najefikasnijeg načina korištenja raspoloživih resursa za identifikovane projekte.
7. *Jasna struktura «stabla ciljeva»* kao princip omogućava sinergetski i komplementarni uticaj elemenata i jasan pogled na to:
 - gdje smo
 - gdje idemo
 - kako da stignemo tamo
 - kada da stignemo tamo
 - sa kojim resursima i kapacitetima.
8. *Paradoks dualiteta*. S jedne strane, strategija je dinamičan dokument podložan promjenama, dok s druge strane ona se mora poštovati i provesti.
9. *Hijerarhija strateških planova*. Strateški planovi na nižem nivou su specifičniji, dok su strateški planovi na višem nivou više uopšteni i obezbjeđuju okvir za donošenje specifičnijih odluka na nižim nivoima (subsidijarnost).

➤ Metode

Strateški plan su izradile slijedeće grupe:

- radne grupe;
- partnerske grupe;
- fokus grupe;
- ekspertne grupe.

Izrada samog plana obuhvatila je veliki broj radionica, gdje je partnerima u procesu prvo obezbijedena tehnička pomoć u vidu treninga, a nakon toga su grupe nastavile sa diskusijom, da bi se došlo do određenih kompromisa i, konačno, do odluka vezanih za glavne elemente strategije. Neprekidne konsultacije članova grupa garantovale su predanost i konsenzus.

Radionice su, takođe, korištene i kao alat za osiguranje primjene dogovorenih principa te, u isto vrijeme, za fokusiranje na područja intervencije koja su najveći razvojni prioriteti. Kao primjer, ovo se može vidjeti kroz aktivnosti aktera razvoja u definisanju kriterija za identifikaciju projekata i programa.

U toku izrade dokumenta, pažnja je konstantno bila usmjerena na potencijalne rizike koji mogu uticati na održivost strategije, kroz "push -pull" analizu, korištenu kada su svi glavni elementi u procesu određeni.

Da bi se poboljšao kvalitet strategija, u toku procesa su korišteni i slijedeći alati:

- analiza poređenjem parova;
- analiza ukrštanjem;
- «push –pull» analiza;
- GMA metod (pristup globalnog menadžmenta) za identifikaciju strateških ciljeva i zadataka;
- analiza troškova u odnosu na koristi (za projekte);
- sinergija, komplementarnost i uslovljenost (za definisanje programa);
- mreža međusobne povezanosti za svaki elemenat strategije (unutrašnja uravnoteženost i koherentnost).

➤ Proces

Principi procesa

Principi, koji su definisani za sadržaj strategije, korišteni su i u procesu:

1. partnerstvo;
2. vlasništvo;
3. integracija.

Pored navedenih, korišteni su i slijedeći principi:

1. *Subsidijarnost*. Ovaj princip je povezan sa principom partnerstva i pristupom "odozdo prema gore", koji je korišten u cjelokupnom procesu. Vrsta strukture potrebne da bi se implementirao princip subsidijarnosti zasniva se na sektoralnom i geografskom prikazu i izgrađena je na način da pomogne zajedničke razvojne interese na regionalnom nivou. Ovo znači da definicija

strateških intervencija proizilazi iz najnižih nivoa – lokalnih potreba (potrebe zajednice), ali uključuje izvore sa regionalnog nivoa.

2. *Koordiniran proces.* Proces izgradnje strategije je organizovan i mentorisan, na način da radne grupe i partnerske grupe imaju odvojene uloge u definisanju dugoročnih strateških zadataka. Prije svega, kao akteri sa sektorske tačke gledišta, a potom i sa geografskog i lokalnog aspekta. Koordinacija između obje grupe je u potpunosti postignuta na zajedničkim sastancima u fazi definisanja prioriteta ciljeva. Princip koordinacije je i dalje razvijan u definisanju mjera i projekata u fokus grupama. Koordinacija svih grupa koje su učestvovala je zahtijevala postepeno i stalno unaprijeđenje, vođenje i jačanje. Ovo je bio osnovni doprinos tehničke pomoći EU RED projekta procesu, zajedno sa transferom «know-how».
3. *Pristup učešća.* Ovaj princip je široko primjenjivan u toku cjelokupnog procesa, kroz aktivno učešće brojnih regionalnih aktera (predstavnik lokalnih zajednica, nevladinih organizacija i drugih učesnika u ekonomskom i društvenom razvoju). Principi partnerstva i učešća su doveli do predanosti u djelovanju prema zajedničkim zadacima, visokog nivoa međusobnog povjerenja, podjele odgovornosti i prihvatanja obaveze za dostizanje krajnjeg rezultata.
4. *Korak po korak i savjetodavni pristup.* Proces izgradnje strategije je sadržavao niz faza i koraka, međusobno povezanih, na način da su rezultati jednog koraka korišteni kao polazišta za slijedeći korak. EU RED je obezbijedio grupama sve rezultate ranijih faza, kao i analize i tehničke materijale za diskusiju u narednim fazama.

Proces

Proces je vođen i koordiniran u fazama. Na kraju svake faze, pregled rezultata prethodne faze je predstavljen, prodiskutovan i odobren na regionalnim konferencijama.

Faza I - Socioekonomski pregled, SWOT analiza

Početa tačka za proces razvoja strategije je prikupljanje socioekonomskih podataka vezanih za regiju. Prije početka sakupljanja podataka bilo je važno identifikovati koje su informacije potrebne, pošto raspoloživost informacija o određenom području može značajno varirati. To znači da su informacije morale da se prikupljaju na odgovarajućem nivou – previše nekoherentnosti na ovom nivou je moglo otežati identifikovanje ključnih pitanja. Nakon što su specifična pitanja identifikovana, ponekad je bilo prikladno izvršiti dalja istraživanja i analize. Obrazac za prikupljanje i analizu podataka je dostavljen svim važnim institucijama i opštinama u regiji.

Pri prikupljanju podataka, naišlo se na probleme koji su karakteristični za regije u BiH:

- nemogućnosti da se prikupe regionalni podaci zbog sistema centralizovanog upravljanja podacima u entitetskim ili kantonalnim institucijama, kao što su zavodi za statistiku;

- nedostatak ažuriranih i profesionalno obrađenih informacija, i
- nedostatak pouzdanih izvora podataka.

Strateške analize su predstavljale više od običnog razmatranja statističkih indikatora, a sadržavale su i procjenu strukturnih, političkih, ekonomskih i društvenih uslova. U ovom smislu, kvantitativni/empirijski aspekti su bili usko povezani sa kvalitativnim aspektima.

Nakon završetka analize stanja, započeta je analiza regionalnih potencijala. Metodologija po kojoj je ova aktivnost urađena je bila klasična SWOT analiza. Radne grupe i partnerske grupe su, u praksi, identifikovale regionalne snage, razvojne mogućnosti, slabosti i vanjske prijetnje. Na nekoliko radionica, izvršen je "brainstorming" po sektorima. Na kraju, rezultati su integrisani u regionalnu SWOT analizu.

Identifikovane snage, slabosti, mogućnosti i prijetnje predstavile su jasnu viziju trenutne situacije, komparativne prednosti i razvojni potencijal regija. SWOT se može posmatrati kao dokument koji povezuje socioekonomski pregled (SEA) sa strategijom i koji je omogućio strateškim orijentacijama i glavnim elementima strateških ciljeva da postanu evidentni na kraju ove faze.

Rezultati faze I:

- SEA;
- SWOT i matrica;
- komparativne prednosti regije (sa analizom rizika).

Faza II: Vizija, strateški ciljevi i prioritetni ciljevi

- Vizija, kao optimistična slika koju bi ljudi imali o stvarnom razvoju njihove regije, definisana je za period od 20 godina. Definicija vizije je zasnovana na razvojnom potencijalu i dala je ideju strateških orijentacija.
- Za BiH, kao manje razvijenu zemlju, je bilo nemoguće definisati «stablo problema», jer su u svim područjima ekonomskog i društvenog života identifikovane potrebe za reformom i razvojem. Kako su problemi regionalnog razvoja predstavljeni kroz identifikaciju prioritetnih ciljeva, bilo je jako važno fokusirati se na prioritetne principe.
- Strateški ciljevi su uopšteno postavljeni u svih 5 regija i za najmanje 7 godina. Ovaj vremenski okvir je uzet za cjelokupan strateški dio, kao i za uspostavljanje platforme za dva trogodišnja operativna ciklusa da bi se izbjeglo ponavljanje cjelokupnog procesa izgradnje strategije u srednjoročnom periodu te da se obezbjedi održivost planiranja i u dugoročnom periodu. Identifikacija strateških ciljeva je zasnovana na viziji, strateškoj orijentaciji i komparativnim prednostima regije.
- Prioritetni ciljevi su specifični zadaci iz odabranih (prioritetnih) područja intervencije i predstavljaju dio strateških ciljeva. Prioritetni ciljevi su postavljeni za 7 godina.

Vizija, strateški ciljevi i prioritetni ciljevi su definisani na nekoliko sastanaka radnih i partnerskih grupa i bili su predmet brojnih konsultacija, diskusija i kompromisa aktera razvoja, sve do postizanja konsenzusa.

Rezultati faze II:

- vizija (vrijednosti vizije);
- strateške orijentacije;
- strateški ciljevi (analiza međusobnih veza);
- prioritetni zadaci.

Faza III: Mjere i projekti

Da bi se ostvario svaki prioritetni zadatak, definisane su mjere i to za period od 7 godina. Mjere su vrlo često bile kombinacija regionalnih intervencija (projekata) i započetih reformskih aktivnosti vlasti. U identifikovanju projekata, partnerske grupe su se uglavnom fokusirale na područja intervencije koja su u nadležnosti lokalnih (i kantonalnih) tijela. Oko 30 mjera i preko 100 projekata je identifikovano u svakoj regiji.

Rezultati faze III:

- mjere;
- projektne ideje.

Faza IV: Operativni plan

- a. *Razvijanje projektnih ideja u projekte.* Ova je aktivnost uključivala ekspertne grupe i bila je realizovana na nekoliko sastanaka putem „brainstorming” sesija, proširenih sa dodatno prikupljenim informacijama.
- b. *Definisanje glavnog sadržaja karakteristika projekata.* Ova aktivnost je zahtjevala definisanje glavnih ciljeva projekata (fokusiranje na specifične probleme), glavnih aktivnosti kroz koje bi to bilo implementirano, vremenskog okvira i sredstava potrebnih za implementaciju, kao i indikatora za monitoring.
- c. *Odabir prioritetnih projekata.* Regije su identifikovale 12 kriterija odabira za prioritetiziranje prvog paketa projekata za moguću implementaciju u naredne 3 godine.
- d. *Definisanje programa i potprograma.* Veza između mjera i liste eventualnih projekata je bila osnova za identifikovanje programa. Unutar programa, projekti su grupisani u potprogramme, kroz primjenu slijedećih principa:
 - uslovljenosti,
 - komplementarnosti i
 - sinergije.
- e. *Programiranje.* Nedostatak potrebnih informacija o regionalnim finansijskim i implementacijskim kapacitetima umanjio je važnost programiranja, koje je uobičajena praksa za pretprijetne i strukturalne fondove EU. Zbog toga su partnerska i radna grupa identifikovale jednogodišnji implementacijski plan, koristeći slijedeće principe:
 - prioritet,
 - logički slijed i
 - brz i vidljiv uticaj.

Rezultati faze V:

- identifikovano oko 50 projekata (implementacija u slijedeće 3 godine);
- plan implementacije za 2005. godinu.

Zaključci

Očigledno je da evropski standardi u regionalnom planiranju nisu mogli biti direktno primijenjeni u zemljama u tranziciji, sve dok prepreke za razvoj i nejasni politički i institucionalni stavovi još uvijek postoje. Ipak, know-how i najbolja praksa preneseni su velikoj grupi regionalnih aktera i eksperata. Najvažniji rezultati procesa izgradnje strategije su ostvareni: regionalno i lokalno vlasništvo nad sadržajem dokumenta strategije, jačanje kapaciteta partnerskih grupa i njihova spremnost i odgovornost za implementaciju.

4. SITUACIJA U REGIJI

Uvod¹

Ovaj sažetak Socio-Ekonomske Revizije (SEA) se zasniva na podacima, prikupljenim u općinama i BiH statistikama za 1991. godinu i poslije-ratni period, a koji su predstavljeni u *Socio-Ekonomske Reviziji za Centralnu BiH Ekonomsku Regiju*, koju je EU RED objavio u Aprilu 2004., gdje se trebaju potražiti svi dodatni analitički podaci. Smatra se da su to najpouzdaniji podaci. Još uvijek ima prostora za popravke, zbog slabih i loše uporedivih podataka, dobivenih u vrijeme prvobitnog prikupljanja. Glavna prepreka u ekonomskom domenu, sa kojom su se suočili istraživači, je postojanje različitih statističkih okvira u 2 BiH entiteta, te nepostojanje podataka o mnogim aspektima poslovnih aktivnosti, čak i o broju MSP po općinama, nije dozvoljavalo da se kompletiraju potpuno relevantne činjenice, kojima bi se ispitala ekonomska situacija u regiji. Ukoliko se poboljša pristup informacijama, kvalitet podataka, interpretacija i analiza, i očekivanje budućih trendova, buduće socio-ekonomske revizije bi bile mnogo vrijedniji instrument i strategija za razvoj u regiji.

Uprkos svim problemima, koji se javljaju uslijed administrativne organizacije regije (16 općina u dva entiteta i 2 Kantona), SEA je napravljena u skladu sa jednoobraznom metodologijom, i može se koristiti kao model za slične dokumente u budućnosti..

Ovaj sažetak Socio-Ekonomske Revizije se fokusira na one činjenice, koje se mogu koristiti kao dobra osnova za strateške orijentacije Regionalne Razvojne Strategije za CBiH. To ne znači da drugi podaci, predstavljeni u kompletnom SEA dokumentu, ne odražavaju dovoljno namjeru onih, koji su ga planirali. Naprotiv, svi će se oni koristiti u raznim fazama procesa pravljenja strategije, kao i u druge svrhe, vezane za ispitivanje različitih ekonomskih i socijalnih pitanja u CBiH.

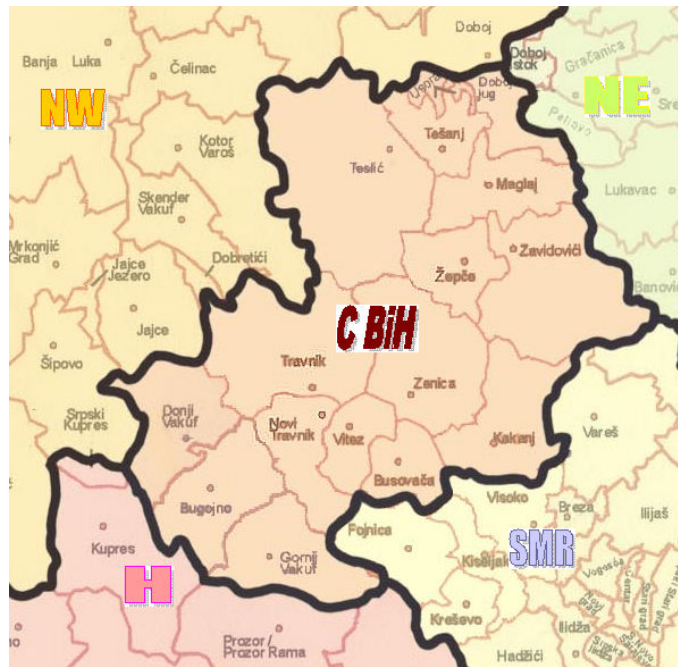
1. Geografija i topografija

1.1 Veličina Regije

Ekonomska Regija Centralna BiH (CBiH) je sastavni dio ovog područja i zasniva se na sljedećim karakteristikama: prirodni resursi, geografski, klimatski, kulturni, istorijski, komunikacijski i ekonomski resursi.

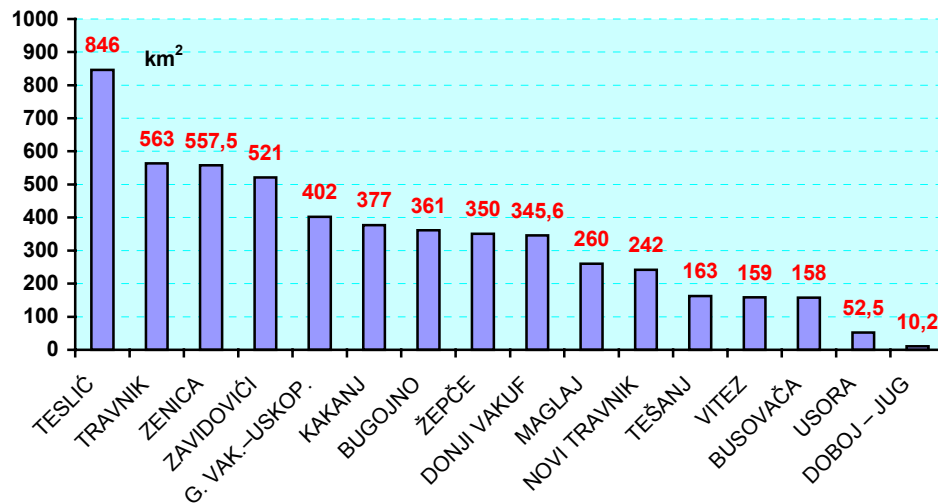
Slika broj 3 i mapa, prikazana ispod, pokazuju općine, koje sačinjavaju regiju CBiH.

¹ Informacije prezentirane u ovom poglavlju su uzete direktno iz socioekonomske analize (SEA) za ekonomsku regiju Centralna BiH, pripremljene od strane partnerske grupe i radne grupe, od januara/siječnja do aprila/travnja 2004. Integralna SEA prezentirana je od strane EU RED-a i REZ-RDA-e u maju/svibnju 2004. Dokument je dostupan na www.eured-bih.org.

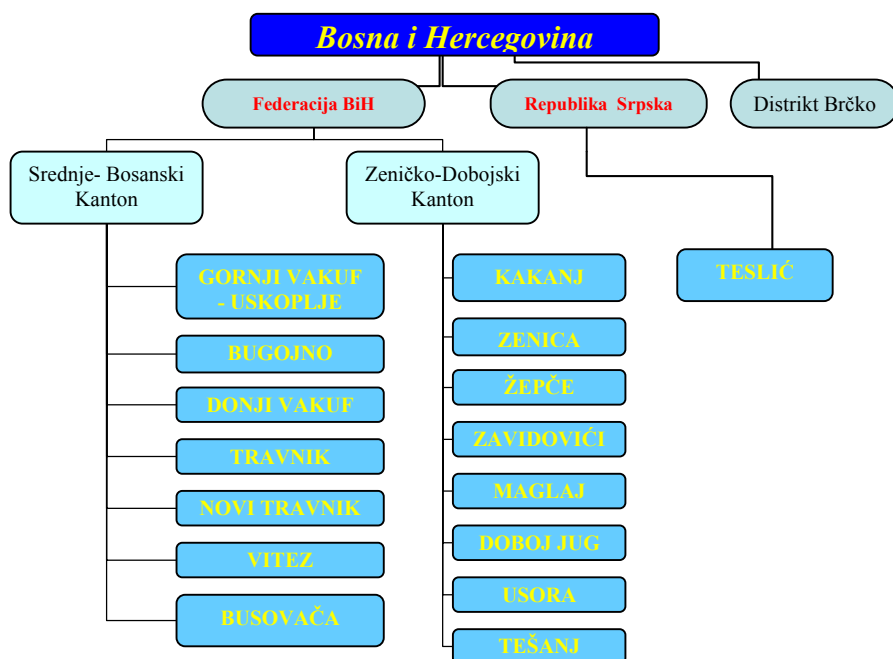
Slika 1: Mapa teritorije, koju pokriva Ekonomska regija Centralna BiH (CBIH)

Općine se znatno razlikuju u veličini, od znatno malih općina (Usora i Doboj-Jug) (manje od 100 km²) do Teslića, najveće općine u regiji CBIH, koja pokriva 846 km². Četiri općine se kategorišu kao velike (preko 500 km²).

Slika 2. Veličina općina na teritoriji, koju pokriva regija CBIH

Čitava regija doseže 5.367,80 km², što predstavlja više od 10% teritorije BiH. U tom kontekstu, CBIH se ne smatra velikom regijom. CBIH obuhvata teritoriju oba BH entiteta, uključujući ukupno 16 općina: 1 općina u Republici Srpskoj (RS) i 15 u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH). 15 općina u FBiH administrativno spadaju u 2 različita kantona.

Slika 3. Administrativna struktura teritorije, koju pokriva regija CBIH

1.2. Planine

Reljef regije je tipično planinsko područje: riječne doline, planinski vijenci i brda. Planinski vrhovi su slični alpskim, bez naselja. Planine su prekrivene šumama i pašnjacima (da ne spominjemo obilje divljih životinja, kao što su medvjedi, lisice, vukovi, itd.) Vegetacija je bogata nekim endemskim vrstama. Fauna planinskog i/ili šumskog područja je bogata pticama i malim životinjama, kao što su: orlovi, tetrijebi, divlji vepri, jeleni, vukovi, lisice, zečevi, medvjedi, male divlje mačke i mnoge druge vrste. Ima mnogo drugih prirodnih elemenata u ovim područjima, kao što su borove šišarke, divlje cvijeće, razne vrste voća i jagodičastog voća, divljih gljiva, oraha, itd. Svaka općina ima mnogo planina, sa prosječnim visinama između 1.300 i 1.500 metara. Skoro svaka od njih ima potencijale za lov i zimski turizam, kao što je skijanje, a najviše na planini Vlašić. Najviše planine su locirane u sljedećim općinama: G.Vakuf-Uskoplje (Vranica 2.112 m., Raduša 1.955 m.) i Travnik (Vlašić, 1.943 m.).

1.3. Voda (rijeke i vodna područja)

Regija CBIH se smatra bogatom velikim brojem, relativno čistih rijeka, preko 30 njih, uglavnom pritoka Bosne i Vrbasa, koje pripadaju slivu Crnog mora. Rijeke protiču kroz veći dio regije CBIH. Nijedna od rijeka nema mogućnosti za organiziranje navigacije, kao što su riječni transport u komercijalne i druge svrhe. Regija CBIH nema mnogo jezera, samo sedam, od kojih su tri vještačka, te nekoliko manjih jezera. Nijedno od jezera ne predstavlja dovoljnu osnovu za razvoj turizma.

1.4. Karakteristike komunikacije

1.4.1. Putna infrastruktura

Regiju C BiH karakteriše mreža lokalnih, regionalnih i magistralnih puteva, ali većina njih je u lošem stanju. Nažalost, do sada regija još uvijek nema auto-put, mada je izgradnja koridora C5 trenutno prioritet. On će uglavnom prolaziti kroz samu regiju, duž toka rijeke Bosne, kao centralne rijeke u regiji, i zamijeniti će trenutno najveći i najbolji regionalni put M17. Sigurno je da će izgradnja auto-puta znatno povećati perspektive u regiji; npr. sam auto-put će otvoriti veliki broj razvojnih mogućnosti, integriranjem regije u Evropsku putnu mrežu na adekvatan način. Općine su međusobno povezane i integrisane sa drugim dijelovima BiH. Mada regija ima dobru putnu infrastrukturu, u poredjenju sa drugim regijama u Bosni, putevi su ipak u lošem stanju. Vezano za putnu infrastrukturu, u smislu geo-strateškog položaja regije, hitno se treba započeti sa izgradnjom prvog Bosanskog auto-puta, koridora C5. Nema sumnje da će ovaj putni koridor biti preduvjet za strateški razvoj, i regije C BiH, i BiH u cjelini.

1.4.2. Željeznice

U poredjenju sa putnom mrežom, željeznička mreža nije tako razvijena. Samo šest općina ima željezničku mrežu, na putu Šamac-Sarajevo-Ploče, koja ima duplu tračnicu između Šamca i Sarajeva. Pošto je ovo najznačajnija željeznička komunikacija u BiH, ona predstavlja odličnu mogućnost za teretni saobraćaj. Prostorna integracija regije omogućava neometano i jednostavno korištenje ovog željezničkog koridora, čak i od strane onih općina, koje nemaju željeznički koridor. Zaključak je, stoga, da dio regije, duž rijeke Bosne, ima modernu željezničku konekciju (dupla tračnica) sa Evropom i lukom Ploče na Jadranskom moru. U kombinaciji sa budućim putnim koridorom, ovo će predstavljati odličnu razvojnu mogućnost za čitavu regiju. U ovom kontekstu, možemo regiju okarakterisati kao regiju, koja ima adekvatnu željezničku infrastrukturu, što za samu regiju predstavlja značajnu razvojnu mogućnost.

1.5. Geo-strateški položaj: Integracija u Evropu i Svijet i oslonjenost na druge dijelove BiH

Geo-strateški položaj regije je vjerovatno jedna od najbitnijih razvojnih perspektiva za strateški razvoj regije. U kontekstu Evropske integracije i međunarodnih komunikacija, možemo zaključiti da ova regija ima najbolji geo-strateški položaj u BiH. Dio regije, koji je lociran na obalama rijeke Bosne, je prirodni put, koji spaja Centralnu i Istočnu Evropu sa Jadranskim i Mediteranskim morem. Regija je relativno blizu Sarajeva, i ne suviše daleko od auto-puta Zagreb-Beograd. Regija C BiH je integrirana glavnim putem M17, željezničkim koridorom sa duplom tračnicom Šamac-Sarajevo-Ploče i auto-putom Zagreb-Beograd, koji su međunarodnog standarda. Relativna blizina Sarajeva omogućava i odgovarajuću avio-vezu sa svim dijelovima svijeta. Najmanja udaljenost granica regije C BiH od auto-puta Zagreb-Beograd je 60 km, dok je Sarajevski aerodrom udaljen 50 km, a Zagrebački aerodrom 250 km. Najveća udaljenost granica regije C BiH od auto-puta Zagreb-Beograd je 270 km, dok je udaljenost od Sarajevskog aerodroma 175 km, a do

Zagrebačkog aerodroma 440 km. Regija CBiH ima odličan položaj u široj regiji bivše Jugoslavije, što bi se trebalo posmatrati kao velika razvojna mogućnost.

2. Prirodni resursi i klimatski uvjeti

2.1. Prirodni resursi - zemlja, šume i minerali

Prirodni resursi, koji karakterišu ovu regiju, su zemlja, šume i minerali. Regija ima prostrane površine obradive zemlje, što znači da ima značajan potencijal za poljoprivredni razvoj. Teritorija regije CBiH iznosi 5.367,80 km², od čega je 44 % poljoprivredno zemljište – 776 km² obradivo i 1.607 km² ostale vrste zemlje, pogodne za uzgoj. Dosta terena je neravno, brdovito i planinsko, sa puno kamenja i stijena, ali sa dobrom, prirodnom i hranjivom zemljom vrhunskog kvaliteta, pogodnom za industriju drvne gradje i sličnih drvnih proizvoda, poljoprivredni uzgoj i ispašu stoke. Sama šuma ima ogroman potencijal (3,026.29 km²), prevashodno u općinama Teslić (oko 600 km²), Zavidovići, Travnik i Gornji Vakuf-Uskoplje. Vezano za kvalitet ovog resursa, bitno je pomenuti da, na primjer, sama općina Kakanj ima rezerve borove šume i cronogoričnog drveća, procijenjene na oko 4 miliona m³. Regija ima takodje i značajne mineralne resurse, kao što su:

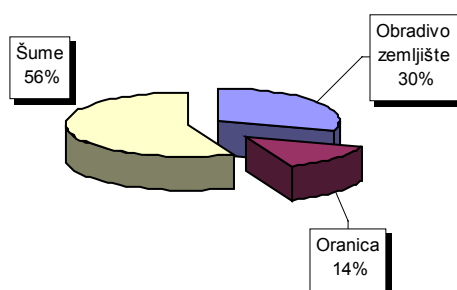
- *Smeđi ugalj*, procijenjen na oko 2,3 milijarde tona u području Zenice, Kaknja, Travnika, i Bugojna, te značajne, mada neprocijenjene, količine u Teslićkom bazenu.
- *Lignit*, procijenjen na preko 28,5 miliona tona u području Bugojna, G. Vakufa-Uskoplja.
- *Dolomit*, procijenjen na 7 miliona m³ u bazenu Viteza.
- *Lapor-vapnenac*, procijenjen na površini od 300 ha., čija dubina još uvijek nije određena, u Kakanjskom bazenu i neprocijenjena količina u Tesliću.
- *Željezna ruda*, procijenjena na preko 100.000 tona u bazenu Bugojna.
- *Šljunak*, procijenjen na preko 100.000 tona u području Travnika.
- *Ostalo*, u neprocijenjenim, ali znatnim količinama su: granit (u N. Travniku, G. Vakufu-Uskoplju), kvarc (u D. Vakufu, G. Vakufu-Uskoplju), kamen (u Tešnju, Travniku), građevinski kamen (in D. Vakuf), tehnički kamen (u D. Vakufu), mermer (u N. Travniku), vapnenac (u Zavidovićima, Žepču, Busovači), rudnici gline za cigle i materijale otporne na vatru (u Busovači), gips (u D. Vakufu, G. Vakufu-Uskoplju), dijabaz (u Žepču), bakar (u Tesliću), magnezijum (u Tesliću).

Regija CBiH takođe nudi značajne, neprocijenjene količine mineralnih voda iz izvora u Tešnju i Žepču, kao i termalne mineralne vode u području Kaknja i Teslića, procijenjene na 1.800.000 m³ godišnje.

Ova revizija pokazuje da regija CBiH ima značajne, različite depozite mineralnih resursa, koji predstavljaju značajnu - ako ne i odlučujuću - osnovu za razvoj većine općina u regiji. Nema sumnje da ovi resursi predstavljaju ogroman potencijal za razvoj područja, na kojima se oni nalaze, posebno ako se uzme u obzir da su

nedovoljno iskorišteni, ili u nekim slučajevima, uopće nisu iskorišteni. Jasno je da ovaj sektor, uz adekvatnu kontrolu, od strane države, bi mogao biti "mjesto" za sve vrste poslovnih i poduzetničkih aktivnosti.

Ima dovoljno zemlje koja leži neobrađena, koja je nedovoljno iskorištena, ili nije iskorištena do svojih maksimalnih potencijala, koji bi mogli da se pripisuju poljoprivredi, ili lakoj/srednjoj industriji, Nacionalnim Parkovima ili rezervatima (posebno u pod-regijama Bugojno/G. Vakuf-Uskoplje i Zavidovići/Kakanj/Zenica trokutu), ili bi se čak mogla doraditi i razviti za potrebe stambenih jedinica. Raznolikost raspoložive zemlje u regiji pruža mnogo mogućnosti za različite modele i koncepte poduzetničkih poduhvata i aktivnosti, koje bi se mogle preduzeti, s ciljem stimuliranja različitog i stabilnog ekonomskog rasta.

Slika 4. Struktura zemljišta u regiji C BiH

Vjerovatno najbitniji, i nesumnjivo sveprisutan prirodni resurs, je drvo. Više od polovine regije je pod šumom (3.026,29 km²), te stoga bi šuma i drvna industrija trebali biti prirodna osnova strateškog razvoja čitave regije. Iako je drvna industrija relativno razvijena, ovdje ima još uvijek mnogo prostora za poduzetničke poduhvate. Tipične šume se sastoje od bukve i hrasta u nižim područjima i zimzelenih šuma u višim područjima. Drva industrija u regiji se uglavnom fokusira na prve faze obrade (kao što su sječa i rezanje do polu-proizvoda), te potom izvoz u druge zemlje, gdje se prave finalni proizvodi, umjesto da se razvije ovaj resurs do svog najvećeg potencijala sa većom dodatnom vrijednošću, ostvarujući profit, koji bi se mogao re-investirati, i tako revitalizirati osnovu prirodnog resursa. Jedan izuzetak je najrazvijenija firma za preradu drveta u BiH, konglomerat "Krivaja" iz Zavidovića, mada način njenog menadžmenta nije najefektivniji.

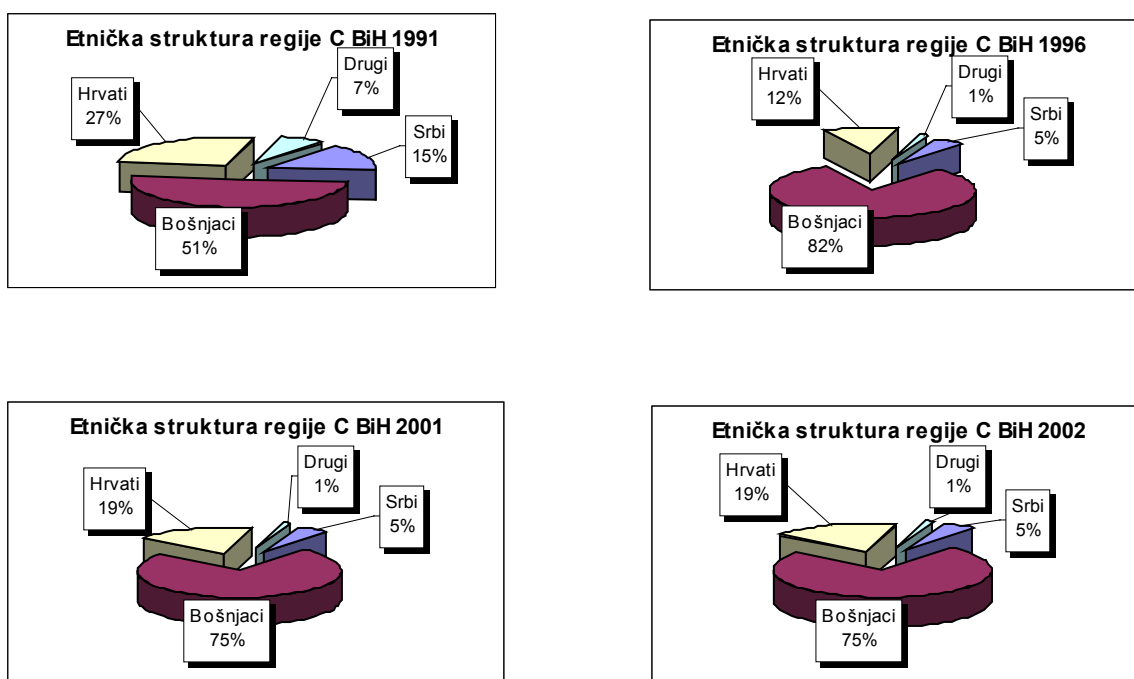
2.2. Klima - Karakteristike klime

Geografski položaj regije CBiH, kao i njene planine, ima veliki utjecaj na klimu. Regiju karakteriše tipična kontinentalna klima, kao što su blaga kontinentalna klima i planinska klima u višim područjima (1.000 metara nadmorske visine). Klimu karakteriše topla ljeta i hladne zime, sa jasnim prelazom između svakog od četiri godišnja doba. Temperature variraju od -28°C do +39°C, sa godišnjim prosjekom od oko 11°C. Klima ne ometa regionalni razvoj.

3. Stanovništvo i demografija

3.1. Demografske promjene – Promjena u etničkoj strukturi

Regiju CBiH karakterišu tri dominantne nacionalne skupine: Bošnjaci, Hrvati i Srbi. Dvije religije su dominantne među stanovništvom: Islam i Kršćanstvo (Katoličanstvo i Pravoslavlje). Bez ulaženja u detalje zašto se bivša Jugoslavija raspala, rat u BiH je rezultirao velikim demografskim promjenama u odnosu na popis iz 1991., godine kada je posljednji popis takve vrste urađen, te stoga bi se sve procjene trebale tretirati pažljivo - stanovništvo regije CBiH danas broji oko 578.250, što predstavlja smanjenje za 10% od 1991. godine. Takvo brzo smanjenje, u broju stanovnika, je ozbiljan problem, i predstavlja ograničenje za razvoj regije.

Slika 5. Etnička struktura stanovništva u regiji C BiH za 1991, 1996, 2000 i 2001. godinu

Naznačene promjene u demografskoj strukturi regije, uslijed nedavnog rata, i budući razvoj, skupa i neizbježno vode ka zaključku da zajedničko rješenje problema nacionalnosti, međusobne tolerancije i volje za suradnju, te jačanje zajedničkih snaga sve tri sastavne nacionalne skupine, predstavlja najveći problem i najveći izazov za sve tri nacionalne grupe u regiji. Bez političke stabilnosti nema elementarne osnove za stabilan razvoj. U tom kontekstu, prihvatanje Evropskih standarda i priključenje Evropskoj Uniji, je jedini način da se osigura jak okvir za stalnu političku i ekonomsku stabilnost, kao "sine qua non" uvjet.

3.2. Broj rođenih i umrlih

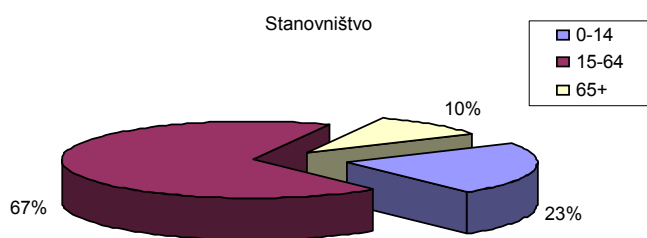
Stopa rođenih prelazi stopu umrlih. Iako se stopa rođenih razlikuje po općinama, generalno je pozitivna. Takav trend bi se mogao smatrati pozitivnim, ali bez trenutnog učinka na razvoj regije.

3.3. Naselja i domaćinstva

U 1991. godini regija C BiH je imala preko 750 naselja i 164.000 domaćinstava. Prosječna veličina porodice je bila 4 člana.

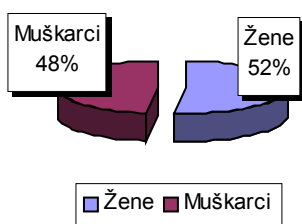
3.4. Starosna struktura

Većina stanovnika regije C BiH spada u kategoriju "radno sposobnih", što se sigurno može smatrati ogromnim potencijalom.

Slika 6. Struktura stanovnika regije C BiH po starosnoj dobi, godina 2002.

Vezano za spolnu strukturu, više je žena nego muškaraca, u svim starosnim grupama, što je razumljivo, u svjetlu nedavnih ratnih zbivanja. Razlika nije ogromna, tako da se starosna - spolna struktura smatraju dovoljno pozitivnim. Broj muškaraca i žena od 0-14 i 15-65 godina starosti je ravnomjeran, (sa nešto više žena), ali u starosnoj grupi preko 65 godina starosti žene su dominantne, pošto žene, u prosjeku, žive duže.

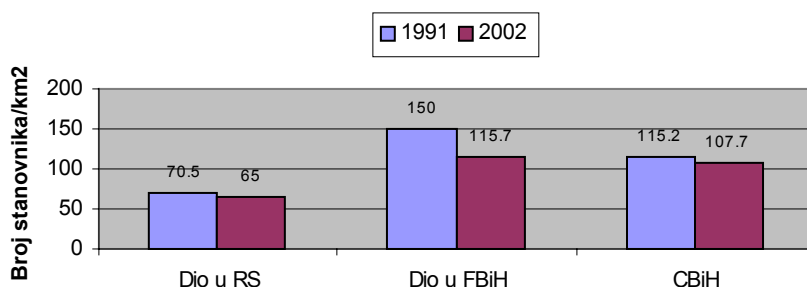

Slika 7. Spolna struktura stanovništva u regiji C BiH

3.5 Gustina naseljenosti

Gustina naseljenosti u regionu je 107,7 stanovnika/km², dok je ovaj broj u 1991. godini bio 115,2 stanovnika/km.

Ovakav podatak pokazuje značajno smanjenje ukupne populacije.

Slika 8. Gustina naseljenosti u regiji C BiH

3. 6. Urbano-ruralna struktura

Iz datih podataka, jasno je da je veliki broj stanovnika, obje etničke skupine, vezan za ruralne sredine u većini općina, gdje je općina Bugojno izuzetak. U tom kontekstu, općina Teslić uglavnom ima ruralnu populaciju (preko 85 %). Ova podjela stanovništva nagovještava potrebu za razvijanjem ruralne poljoprivrede, kao moguće strateške osnove za regionalni razvoj.

3. 7. Repatrirci, Izbjegllice - Povratnici

U Regiji C BiH je smješten pristojan broj Raseljenih Osoba i relativno mali broj povratnika, iako su podaci o Implementaciji Imovinskih Zakona, više nego zadovoljavajući (preko 95 % zahtjeva za povratom imovine je uspješno riješeno). Podaci, vezani za raseljene osobe i povratnike, bi se trebali posmatrati u kontekstu migracije i narušene etničke strukture, u poređenju sa prije-ratnim regionalnim balansom.

Drugi aspekt migracije je ekonomska migracija: ljudi, posebno omladina, odlaze iz regije zbog loših ekonomskih uvjeta. Ovo bi moglo da predstavlja ogromnu prepreku stvaranju mogućnosti za strateški razvoj regije.

4. Ljudski resursi i tržište rada

4.1. Aktivna populacija

Kao što je rečeno ranije, aktivna populacija predstavlja većinu, 67% od ukupnog broja stanovništva, sa nešto više žena nego muškaraca. Generalno, ima više aktivne populacije u selima, nego u gradovima.

4.2. Nezaposlenost

Nezaposlenost se smatra jednim od najvećih problema u regiji i čitavoj BiH. Zvanična stopa nezaposlenosti u regiji je 45,43 %, što je više nego prosječna stopa u FBiH.

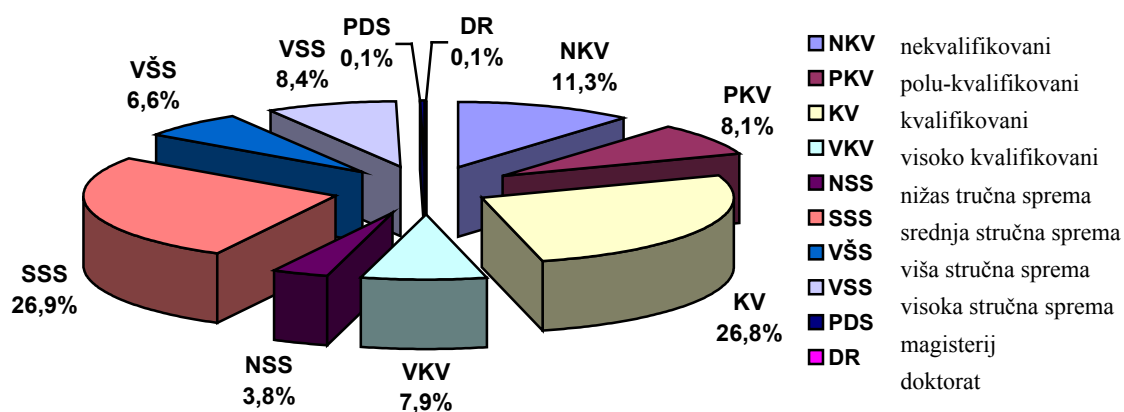
Nezaposlenost je problem kod svih starosnih grupa, a najviše u kategoriji od 31–50 godina starosti, što predstavlja ogroman problem, koji se može ublažiti samo napretkom regionalne privrede.

Nema značajnih varijacija kod spolne strukture. Nezaposlenost je jednako prisutna i kod muškaraca i kod žena, u svim starosnim skupinama.

U vezi obrazovne strukture, većina nezaposlenih imaju samo završenu srednju školu, što potvrđuje akutnu prirodu problema. U nekim općinama, kao što su Bugojno i Tešanj, značajan broj ljudi sa univerzitetskim stepenom obrazovanja, su također nezaposleni. Visoka stopa nezaposlenosti, u kombinaciji sa depresijom, koja vlada medju ljudima, je dovela do porasta migracije mladih, izmedju drugih negativnih efekata.

4.3. Zaposlenost

U vezi stepena obrazovanja zaposlenih, najkvalificiraniji radnici su oni, koji su završili srednju školu.

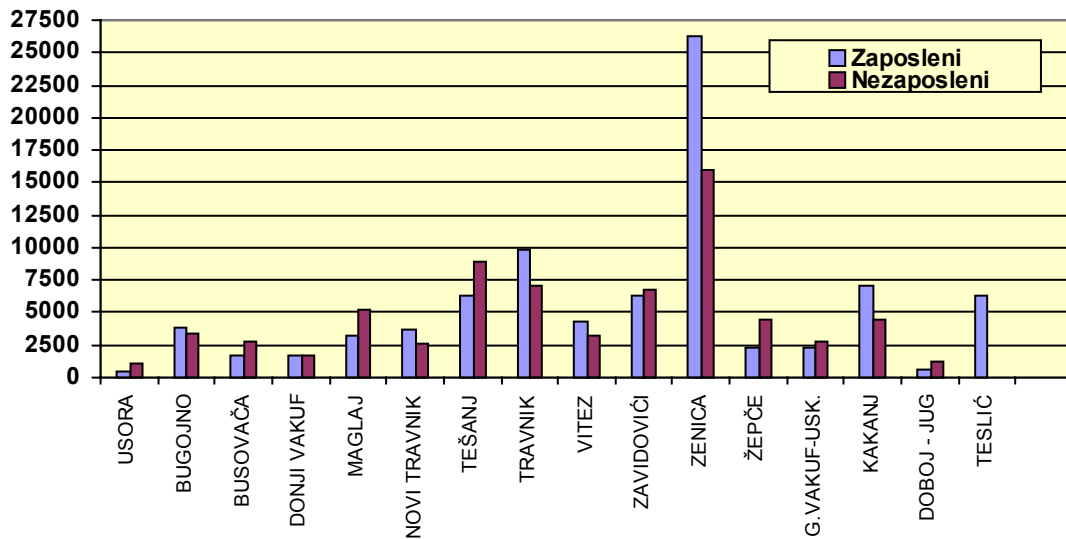

Slika 9. Obrazovna struktura zaposlenih u regiji C BiH u 2002. godini

Veliki problem je što se broj zaposlenih u regiji nije povećao od 2000. godine, što znači, u protekle tri godine. Neke općine, kao što su Travnik, Vitez i Tešanj, su doživjele napredak, dok se u drugim općinama osjeća smanjenje zaposlenosti (Maglaj, Novi Travnik, Teslić, čak i Zenica, kao najveći grad u regiji), što potvrđuje da nema novih poslova, niti novih poslovnih dostignuća.

4.4. Uporedivi indikatori: Zaposlenost-Nezaposlenost

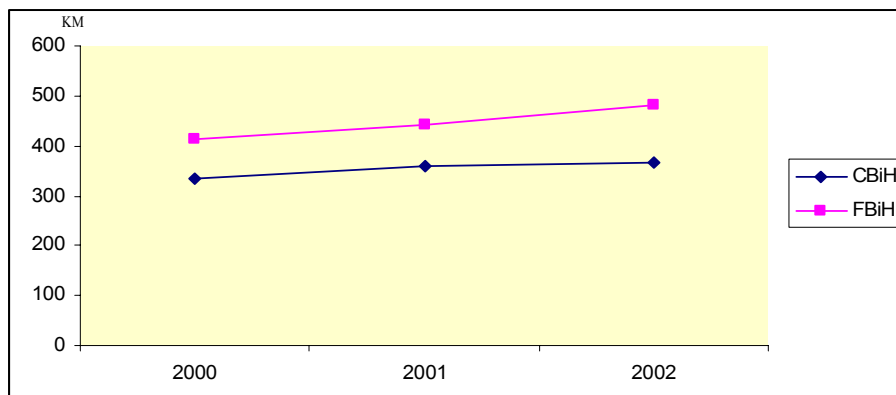
Usporedbom stope zaposlenosti i nezaposlenosti, jasno je da ovu regiju karakteriše jako visok stepen nezaposlenosti, u svim oćinama regije.

Slika 10. Zaposlenost i nezaposlenost u regiji CBiH, 2002. godina

4.5. Neto plaće

Kao što je ranije spomenuto, stopa nezaposlenosti je veoma visoka, te pored toga, neto plaće zaposlene populacije su veoma niske, znatno ispod prosjeka u FBiH.

Slika 11. Prosjek neto plaća u regiji CBiH

Porast prosječnih neto plaća u FBiH nije uskladen sa porastom neto plaća u regiji CBIH; jasan indikator stangacije u poslovnim aktivnostima regije.

5. Infrastruktura

5.1 Putna i željeznička infrastruktura

Mada regija ima dobru putnu infrastrukturu, u poređenju sa ostalim regijama u BiH, putevi su ipak u lošem stanju. Uzimajući u obzir putnu infrastrukturu, u smislu geo-strateškog položaja regije, potrebno je urgentno započeti sa izgradnjom prvog BiH

auto-puta, koridora C5. Nema sumnje da izgradnja ovog putnog koridora predstavlja glavni preduvjet za strateški razvoj, i regije CBiH i čitave BiH.

Općina	Željeznice	Magistralni putevi	Regionalni putevi	Lokalni putevi
Doboj Jug	19	6	5	28
Kakanj	21	20	60	71
Maglaj	35	18	41	70
Tešanj	0	20	20	88
Usora	0	2	7	20
Zavidovići	14	0	81	182
Zenica	43	36	78	161
Žepče	19	26	5	38
Bugojno	0	53	0	51
Busovača	0	5	17	174
Donji Vakuf	0	51	0	151
G.Vakuf/Uskoplje	0	18	16	86
Kiseljak	0	0	51	7
Novi Travnik	0	15	36	33
Travnik	0	29	106	77
Vitez	0	13	12	98
Total	151	312	535	1335

Tabela 1. Transportna infrastruktura u regiji CBiH, u kilometrima

Iako dio regije ima željezničku infrastrukturu, u smislu postojećeg tračnog sistema i mašinerije, sistem ipak nije u funkciji, za sve praktične svrhe. Željeznički sistem u BiH je zastario, potrebna je popravka i renoviranje istog, te je potrebna kapitalna investicija, kako bi se isti ponovo stavio u funkciju. Privatizacija ove firme još uvijek nije završena i neizvjestan je njen dalji tok. Rat je rezultirao zatvaranjem sistema i, u post-ratnom periodu, firme, koje se bave prevozom kamionima, su iskoristile svoju moć lobiranja da zadrže željeznički sistem zatvorenim, za sve namjene i svrhe, osim za redovne linije manjeg obima.

Drugi problem, koji utiče na revitalizaciju željezničkog sistema, je problem, vezan za dogovor o luci Ploče, koja bi garantovala pristup moru i osigurala frekventan saobraćaj, te dovela do ostvarivanja prihoda, od sistema željeznica. Ako se ponovo aktivira željeznički sistem, to bi bila glavna podsticajna injekcija za privredu Regije, posebno za Zeničku industriju čelika.

Željeznička linija bi mogla biti efektivna veza sa Evropom i drugim zemljama, u trgovinske i komercijalne svrhe, po razumnim cijenama, gdje bi domaći proizvodi sa regije imali bolje šanse da postanu konkurentni.

Putna i željeznička infrastruktura su naširoko sagledani u prethodnim poglavljima, i možemo zaključiti da regija CBiH ima mogućnosti za razvijanje putne i željezničke infrastrukture.

5.2. Industrijska infrastruktura

Neke općine imaju industrijske zone, kao što su Zenica, Zavidovići i Maglaj. Ove općine imaju objekte i zemlju, pogodne za industrijske namjene, te je i veći dio infrastrukture na raspolaganju. Međutim, pogoni su veoma često uništeni, neiskorišteni, slabo održavani, ili nisu registrovani, za takve namjene, u glavnom općinskom urbanističkom planu. Jako je malo gradskog planiranja, u bilo kojoj zajednici.

Nema definiranih zona ili standarda zoniranja (bilo stambenih, industrijskih ili komercijalnih, i nema van-poreznih zona, itd). Za ove općine je bitno da procijene, projektuju i osnuju takve urbane zone, do odgovarajućih standarda i u skladu sa odredbama, a posebno je važno da se maksimalno iskoristi zemlja, koja se nalazi pod nadležnošću svake općine, na najbolji mogući način.

Većina općina nema odgovarajuću industrijsku infrastrukturu. U glavnim centrima i općinama, namjena postojeće industrijske infrastrukture, se zasnivala na raspoloživom zemljištu, ne na zahtjevima industrijskih zona, i u cilju pružanja mogućnosti grupama industrijskih proizvođača, štiteći njihove interese, kao članova određene grupe. Nedostatak, pravilno projektovanih, industrijskih zona je definitivno ozbiljna prepreka stvaranju uvjeta za planski rast, i razvoj općina i regije u cjelini.

5.3. Vodo- snabdijevanje i upravljanje odlaganjem otpada - Odlaganje otpada i kapaciteti

Sve općine u regiji imaju velikih problema sa vodo-snabdijevanjem i odlaganjem otpada. Sistemi vodo-snabdijevanja su loše održavani, uglavnom od strane javnih preduzeća. Problem ovdje nije nedostatak resursa, nego loš menadžment. Cijenu određuju općine, ili u nekim slučajevima, država. Ona odražava državnu socijalnu politiku, koja ne dozvoljava ovom sektoru da se razvije, u jedan od najprofitabilnijih sektora. Firme imaju problem sa naplatom od korisnika, te javna administracija i lokalne vlasti nisu spremni da preduzmu radikalne korake, koje traži ovaj sektor.

Odlaganje smeća predstavlja ozbiljan problem, i izgleda da ne postoji zakon, koji bi ga regulisao. Zakoni o zagađenju postoje do neke mjere, ali sprovođenje istih je labavo. Zagađenje terena pitke vode je moguće i vjerovatno dolazi do istog. Postojeći, instalirani kapaciteti, su nedovoljni za potrebe stanovnika Regije. Većina otpadnih voda, danas, dolazi iz domaćinstava. Nema fabrika za preradu otpadnih voda u čitavoj regiji.

Sistemi kanalizacija u regiji su obično nedovoljni, i ima ih uglavnom samo u većim gradovima, mada i tamo, neke ulice još uvijek nemaju kanalizacioni sistem ili kućni priključak na isti. Gradski sistemi se ne održavaju; neki su izgrađeni prije nekoliko stoljeća, dok su drugi uništeni i korodirali tokom dugogodišnjeg korištenja, te ih je potrebno popraviti i zamijeniti.

5.4. Telekomunikaciona infrastruktura:

Telekomunikaciona infrastruktura je bitan faktor za razvoj svake regije. U regiji CBiH, funkcioniraju tri državna preduzeća: BH Telekom u FBiH, Telekom Srpske u RS

općinama i Eronet. Ove firme, većim dijelom, kontrolišu kopnene sisteme, sisteme mobilne telefonije, kao i internet sisteme. Sektor fiksne telefonije je dobro razvijen i popravljaju kompletne sisteme, korak po korak. U isto vrijeme, mobilna infrastruktura je razvijena, od strane istih pružaoča telekomunikacijskih usluga, koji nude i druge usluge (internet, ATM, ISDN, ...), ali mnoga naseljena područja u regiji CBiH nemaju pristup ovim mrežama. Sve u svemu, ima preko 105.000 klijenata na žičanoj mreži telekomunikacija i preko 15.000 klijenata na bežičnim mrežama.

5.5. TV i Radio Stanice, Novine

Sloboda medija je omogućila da se poveća broj radio i TV stanica, ali njihov kvalitet je upitan, zbog činjenice da ove stanice ne upošljavaju visoko-obrazovano osoblje.

5.6. Edukacijska infrastruktura

Postoje tri nivoa obrazovanja: osnovno, srednje i univerzitetsko obrazovanje, koji su uglavnom u vlasništvu države.

Unutar regije CBiH ima 136 osnovnih škola (ovo je broj škola, ne zgrada, pošto jedna škola može imati više od jedne zgrade, npr. podređene škole). Obrazovanje u osnovnim školama se obavlja u skladu sa tri različita školska programa, na tri različita jezika, u skladu sa većinskom populacijom u tom području. Broj specijalnih škola je marginalan, i one su obično sastavni dio redovnih škola.

Broj srednjih škola je adekvatan (45 širom regije), obzirom da srednjoškolsko obrazovanje nije obavezno, ali je kvalitet učenja upitan.

Univerzitetsko obrazovanje nije razvijeno. Nedavno je osnovan Univerzitet u regiji CBiH, koji se sastoji od Fakulteta za metalurgiju i materijale, Mašinskog fakulteta, Pedagoškog fakulteta, Pedagoške akademije, Islamske pedagoške akademije, Mehaničkog fakulteta, Mehaničkog instituta i Metalurškog instituta. Postoje takođe i 4 odjeljenja fakulteta iz drugih regija: Sarajevski fakultet ekonomije, Zeničko odjeljenje, Sarajevski pravni fakultet, Zeničko odjeljenje i Mostarski ekonomski fakultet, odjeljenje u Vitezu. Medjutim, obzirom na blizinu drugih BiH univerziteta (Sarajevo, Banja Luka, Tuzla, Mostar), odsustvo visoko-školske infrastrukture na regionalnom nivou ne predstavlja prepreku za dobivanje adekvatnog univerzitetskog obrazovanja za stanovnike regije.

5.7. Bolnice, Zdravstvena - Banjska i Socijalna Infrastruktura

Regija ima relativno siromašnu bolničku infrastrukturu, koja se sastoji od Kantonalne bolnice u Zenici i bolnice u Novoj Biljoj; ostale općine imaju zdravstvene stanice ili ustanove. Ima nekoliko privatnih ordinacija u Zenici, Tešnju, Travniku, Kaknju i drugim gradovima.

Zdravstvene banje su locirane u Banji Vrućici, sa 824 kreveta za medicinsko liječenje, rehabilitaciju i rekreaciju, ali unatoč kvalitetu termalne vode, kvalitet smještaja nije na odgovarajućem nivou.

Osim loše ekonomske situacije, regija ima relativno razvijenu socijalnu infrastrukturu, ali zbog stroge kontrole općinskih budžeta, od strane Kantona u FBiH i od strane entitetske vlade u RS, općine ne mogu da izdvoje znatne sume za socijalne usluge. U većini slučajeva, Kantoni i Entiteti su odgovorni za socijalne usluge, a u nekim slučajevima općine djeluju samo kao facilitatori kantonalnih ili entitetskih sredstava. Ne postoji formalni, planiran niti pripremljen program, procedura ili standardi za bilo koju vrstu "mreže socijalne zaštite" ili socijalne zaštite, na bilo kojem nivou BiH vlade, uključujući i teritoriju regije CBiH. Medjunarodni donatori pružaju podršku nekim socijalnim institucijama.

Biroi i agencije za zapošljavanje se mogu smatrati dijelom socijalne infrastrukture, ali onim, koji nije veoma razvijen, posebno područje privatnih agencija. Neke agencije za zapošljavanje u regiji su, manje-više, pasivne i nisu u stanju da djeluju na proaktivan način.

5.8. Sport i rekreacija

Pored mreže od preko 100 sportsko-rekreativnih centara, regija ima nekoliko centara za skijanje (Babanovac, Zabrđe, Vranica, Lisac, Smetovi, Tajan) u onim dijelovima regije, koje karakterišu visoke planine i koji imaju pogodan teren. Sveukupno, stanje pogona je neadekvatno.

6. Ekonomija i biznis

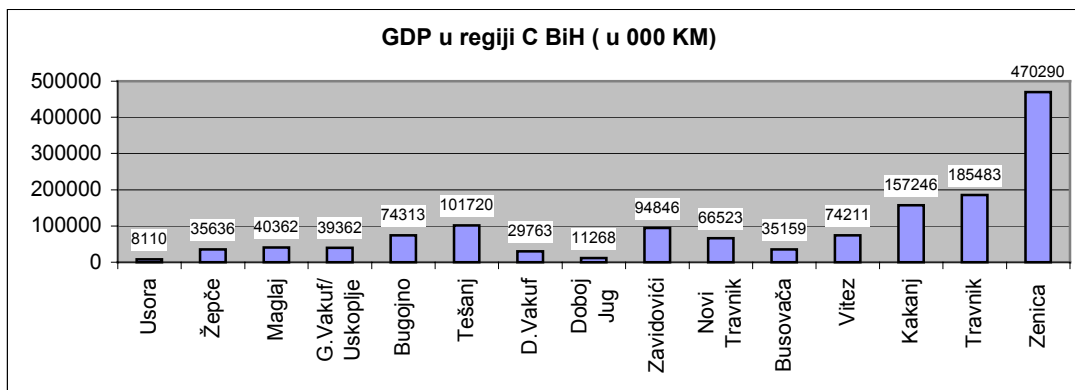
Najveće poteškoće, vezane za prikupljanje podataka, predstavljaju podaci o privrednim i poslovnim aktivnostima. Iako podaci nisu kompletirani, u okviru čitave regije, mi smatramo da su opservacije, vezane za neke aspekte, validne.

6.1. Globalni finansijski indikatori

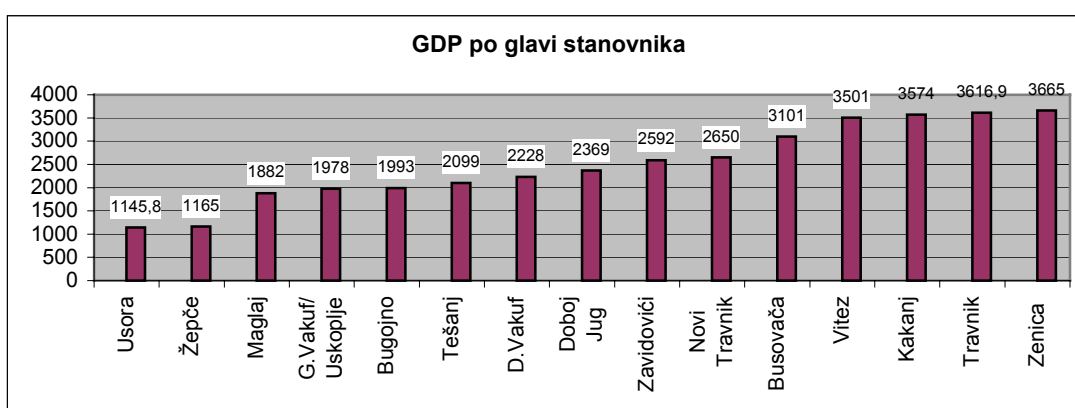
Iako je struktura prikupljenih podataka ograničena, globalni ekonomski indikatori u određenim općinama regije su evidentni kroz seriju sljedećih indikatora:

- Finansijski ekonomski indikatori: GDP, ukupni prihod, ukupni troškovi, profit/gubitak, ukupna sredstva/pasiva, obračunati neto prihod, bruto prihod.
- Struktura bruto prihoda: operativna sredstva/prihod od prodaje (domaći prihod od prodaje, prihod od strane prodaje; subvencije, i ostale vrste operativnih prihoda,) javni prihodi, finansijski prihodi, ekstra prihodi, plaća po glavi stanovnika, ukupni prihod.
- globalna struktura ukupnih troškova: operativni troškovi, finansijski troškovi, kontigentni troškovi, ukupni troškovi.

Pregledom finansijskih indikatora u sedam općina, za koje su prikupljeni podaci, očigledno je da se indikatori razlikuju, od jedne općine do druge. Općine, koje pokazuju gubitke u poslovanju, su Bugojno, Donji Vakuf i Teslić, dok općina Vitez pokazuje najveći profit. Generalno govoreći, finansijski indikatori vode do zaključka da je finansijski uspjeh, na općinskom nivou, nezadovoljavajući. Analizom strukture prihoda, najveći dio prihoda se ostvaruje kroz domaću prodaju, što znači da je učešće izvoza u prihodu veoma nisko (ne više od 15%). Općina Gornji Vakuf – Uskoplje ne ostvaruje nikakav prihod od izvozne prodaje.

Slika 12. Bruto društveni proizvod (GDP) u opštinama regije C BiH

Slika 13. Bruto društveni proizvod po glavi stanov. (GDP per capita) u opštinama regije C BiH

6.2. Ekonomski Sektori

U ovom dijelu analize sagledali smo ekonomske sektore, koji postoje u regiji, posmatrajući kako su uspostavljeni finansijski indikatori na općinskom nivou (za one, koje su dale podatke) u skladu sa ekonomskim sektorima, prihodom i stopom zaposlenosti po ekonomskom sektoru.

Posmatranjem strukture sektora i finansijskih indikatora, u specifičnim sektorima, postaje jasno da u svim općinama, koje su dostavile podatke (nažalost, samo sedam ili osam njih), trgovački sektor je dominantan, ili jedan od najdominantnijih sektora. Pored trgovine, industrijski i rudarski sektor je snažan, što je razumljivo, u smislu mineralnih resursa, ranije navedenih. Sektor finansija i sličnih usluga se smatra najrazvijenijim sektorom, što opravdava gledanje finansijskih institucija, kao odvojene stavke u ovoj analizi. Broj zaposlenih ne pokazuje nikakvu tendenciju rasta, uprkos činjenici da broj zaposlenih u sektorima odgovara snagama sektora.

6.3. Privredni subjekti

Ovo pitanje je djelimično obrađeno, pošto većina općina nije dostavila podatke. Sagledanjem vrste i broja firmi, ovo se razlikuje, od općine do općine, i privatne firme dominiraju. Nažalost, nije jasno do koje mjere date firme imaju status dioničarskih društava, ali broj zaposlenih pokazuje da većina firmi potpada pod kategoriju MSP.

Obim prodaje i uspjeh firmi se razlikuje u svakoj općini, uzimajući u obzir činjenicu da polovina općina, koje su dostavile podatke (četiri od osam), pokazuju gubitke u poslovanju. Drugim riječima, finansijski uspjeh postojećih firmi nije zadovoljavajući.

Sažimajući analizu ekonomskih entiteta u ovom momentu, može se zaključiti da je ekonomija znatno nerazvijena i da je broj firmi, posebno broj uspješnih firmi, nizak.

Više je nego očigledno da ova regija, poput mnogih drugih u zemlji, pati od nedostatka znanja o tome, kako pravilno i zakonito voditi posao, kao što se to radi u mnogo naprednijim privredama, kao i zbog nedostatka poduzetničke inicijative. Biznismeni donose odluke i izvršavaju svoje planove bez evaluacija, studija o pravim resursima, sa neadekvatnim sredstvima, bez poslovnog treninga i edukacije. Uopćeno, regija pati zbog nedostatka kreativne mašte i korištenja osposobljenih resursa svojih ljudi. Ima više kafića i mini trgovina po glavi stanovnika, nego u većini drugih mjesta u svijetu. Ovi biznisi se suočavaju sa tako velikom konkurencijom i nisko-profitnim marginama da, iako rade samo u svojoj ekonomiji, neki od njih jedva prežive duže od nekoliko mjeseci.

6.4. Finansijske Institucije

Generalno, sljedeće vrste institucija se mogu naći u regiji: banke (obično filijale) i osiguravajuća društva, sa mikro-kreditnim organizacijama, koje djelimično pokrivaju regiju.

Sagledavajući broj osiguravajućih zavoda i mikro-kreditnih organizacija, možemo zaključiti da postoji infrastruktura finansijskih institucija, koja podržava privredu regije. Međutim, apsolutni je nedostatak pomoći u započinjanju MSP, osim od strane mikro-kreditnih organizacija, koje daju kredite sa ogromnim kamatama, posebno za one, koji se bave poljoprivredom i proizvodnjom. Ovo je problem, koji se mora najurgentnije razmotriti, od strane vlada i međunarodnih organizacija, koje su aktivne u regiji BiH, sa osvrtom na brzi napredak i poboljšanje.

6.5. Tehničko-Tehnološke Institucije

Broj tehničko-tehnoloških institucija je veoma mali, i kao posljedica toga javlja se nedostatak tehnoloških centara, biznis inkubatora i konsultantskih firmi za pružanje pomoći biznisu. Bez ove vrste infrastrukture, biznis potencijal regije se nikada ne može realizirati.

6.6. Stanje određenih sektora

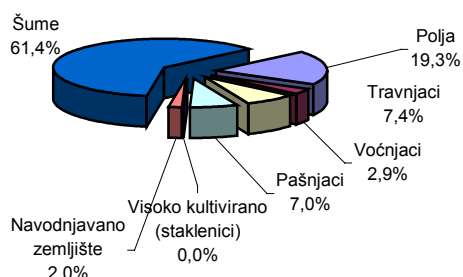
U ovom dijelu analize sljedeći sektori su detaljno sagledani: poljoprivreda, uzgoj stoke, uzgoj ribe i turizam, uzimajući u obzir da regija ima potencijala za razvoj drugih sektora, na osnovu bogatstva svojih prirodnih resursa.

6.6.1. Poljoprivreda

Uvjet za poljoprivredu, sektor, gdje je razvoj moguć zbog postojanja potrebnih preduvjeta, je opisan kroz nalizu sljedećih dimenzija na regionalnom nivou: struktura

za korištenje zemlje, poljoprivredna dobra, vrste poljoprivrednih usjeva, i poljoprivredne zadruge.

Zemlja, iskorištena u poljoprivredi, se razlikuje po strukturi u svakoj općini, zavisno od karakteristika općine u datom domenu. Pored znatnog poljoprivrednog potencijala, predstavljenog različitim vrstama zemlje, očigledno je da resursi nisu iskorišteni na odgovarajući način. Kompletno odsustvo sofisticiranih oblika korištenja zemlje takodje vodi do ovog zaključka.

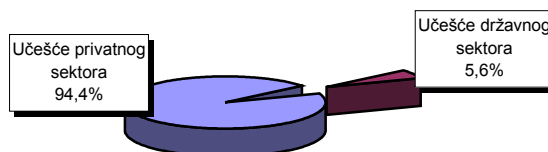

Slika 14. Struktura korištenja zemlje u regiji CBiH (u %)

VRSTA	Privatno vlasništvo		Državno vlasništvo		Ukupno
	obrađeno	neobrađeno	obrađeno	neobrađeno	
Polja	49.677,50	14.299,50	738,60	339,50	65.055,10
Voćnjaci	9.106,90	520,50	214,00	70,40	9.911,80
Travnjaci	21.428,70	2.342,00	886,00	209,50	24.866,20
Pašnjaci	12.886,60	1.011,60	9.089,80	658,80	23.646,80
Visoko kultivirano (staklenici)	6,50				6,50
Navodnjavano zemljište	6.846,00			105,00	6.951,00
Šume	69.434,90	4.078,00	117.243,40	16.636,00	207.392,30
UKUPNO	169.387,10	22.251,60	128.171,80	18.019,20	337.829,70
Neobrađivo zemljište	3.537,00	790,80		2.137,20	6.465,00

Tabela br. 3. Struktura korištenja zemlje u regiji CBiH (u ha)

Što se tiče strukture poljoprivrednih dobara, ona su podijeljena u manje parcele. Prosječna veličina se razlikuje u svakoj općini, ali mi govorimo o velikom broju malih farmi.

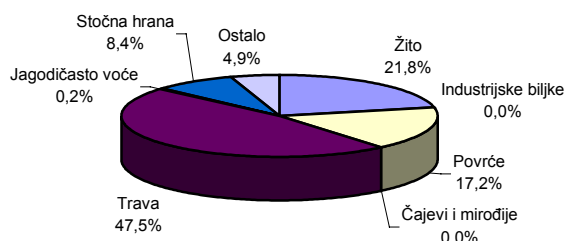

Slika 15. Vlasnička struktura poljoprivrednih posjeda

Posjed	Privatni, ha	Državni, ha	Učešće privatnog, %
Ukupna površina posjeda	32.803	1.948	94,4%

Tabela br. 4. Poljoprivredni posjedi

Osim pozitivne činjenice, da većina farmi su privatno vlasništvo, struktura ne stvara potrebne uvjete za uspješan razvoj poljoprivrede, kao privatnog sektora.

Slika 16. Količina usjeva u %

Kultura	Privatno (u ha)	Državno (u ha)	Ukupno
Žito	8.285	38	8.323
Industrijske biljke			
Povrće	5.173	28	5.201
Čajevi i mirođije	1	0	1
Trava	19.941	10	19.951
Jagodičasto voće	70,5	0	70,5
Stočna hrana	3.537		3.537
Ostalo	2055	1	2056

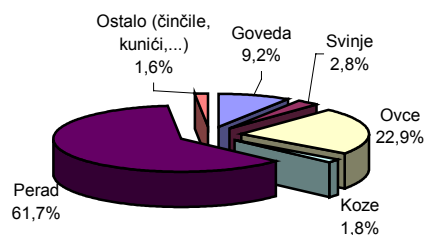
Tabela br.5. Usjevi

Činjenica da je trava najdominantniji usjev, znači da poljoprivreda, kao poseban sektor, nije tretirana na odgovarajući način.

Što se tiče poljoprivrednih zadruga, postoji mreža od oko 20 zadruga, koje djeluju kao institucije za pružanje veoma potrebne pomoći poljoprivrednim proizvođačima. Kvalitet ove pomoći i način, na koji oni komuniciraju sa poljoprivrednim proizvođačima, nije predmet ove analize.

6.6.2. Stočni fond

Stanje stočnog fonda, kao sektora, je izraženo kroz broj grla u određenim općinama.

Slika 17. Stočni fond regije u %

VRSTA	Privatno (grla - kom)	Državno (grla – kom)	UKUPNO
Goveda	47.022		47.022
Svinje	14.413		14.413
Ovce	117.037		117.037
Koze	9.194		9.194
Perad	315.556		315.556
Ostalo (čičile, kunići,...)	8.461		8.461

Tabela br. 6. Stočni fond

Struktura stočnog fonda je karakteristična za regiju, gdje peradarstvo i uzgoj ovaca dominiraju. Vlasništvo privatnog sektora dominira širom regije CBiH.

6.6.3. Uzgoj ribe

Uvjeti za uzgoj ribe su veoma povoljni, sa prirodnim predispozicijama (brojne planinske rijeke), ali regija uzgaja samo oko 200 tona riječne ribe i 3 tone jezerske ribe godišnje. Glavni kapaciteti za uzgoj su u području Bugojna, G.Vakufa-Uskoplja, Busovače i Zavidovića. Uzimajući u obzir ogromni riječni potencijal regije, jasno je da je uzgoj ribe ekonomski sektor, koji nije dovoljno razvijen.

6.6.4. Turizam

Turizam, kao ekonomski sektor, se gleda samo kvantitativno – kroz broj turističkih kapaciteta. Sa izuzetkom banje u općini Teslić, turističke usluge se sastoje samo od usluga smještaja i restorana. Drugim riječima, turistički potencijal prirodnih resursa regije, nije uopće razvijen.

7. Konačni zaključci

Generalni zaključak, za svaki od ovih sektora, je da nisu dovoljno razvijeni na pravilan i integriran način, te stoga, ima dosta prostora za poboljšanja. Ohrabrivanje ljudi Bosne na ulaganje u ove sektore, poboljšanje njihovog znanja o tome, kako voditi biznis, i izgradnja odgovarajućih institucija (infrastrukture), koja bi pomogla poduzetnicima da započnu nove biznise, je jedan od načina da se unaprijede ovi sektori i čitava privreda regije i BiH.

Ekonomska regija Centralna BiH ima sve elemente za uspjeh. Izgradnjom putnog koridora, regija bi trebala da se fokusira na problem zaposlenja, razvijanjem raznih inicijativa, a u cilju ohrabrivanja ljudi da budu proaktivniji i više orijentiraniji na biznis, izgradnje odgovarajuće poduzetničke i biznis infrastrukture, kao i drugih vrsta infrastrukture. U isto vrijeme, trebale bi se razviti sve poslovne mogućnosti, kako bi se odgovorno istražio široki obim prirodnih resursa.

5. SWOT analiza

Snage

Regiju Centralna BiH karakterišu mnoge jake strane. Ogromni prirodni resursi (rudnici uglja., mineralni resursi, kamen, drvo, pašnjaci i poljoprivredna zemlja, rijeke, planine sa prirodnim ljepotama, klima), predstavljaju glavnu komparativnu prednost regije C BiH, viza-vi ostale četiri ekonomske regije u BiH.

Regija C BiH je smještena u središtu države, okružena sa četiri ostale ekonomske regije. Takav **geo-strateški položaj**, uz činjenicu da regija predstavlja *raskrnicu* glavnih saobraćajnih (drumski i željeznički), kao i *infrastrukturnih smijerova* (telekomunikacije, električna energija, gas), predstavlja veoma bitne prednosti u razvojnom potencijalu.

Potencijal za **razvoj energetskog sektora** u regiji C BiH je ogroman, ne samo po pitanju prirodnih resursa, (rudnici uglja, rijeke), nego i po pitanju postojećih termo-energetskih pogona i infrastrukture, uključujući i postojeću vezu sa gasovodom iz Sarajeva. **Ekonomski resursi**, vezani za prerađivačke industrije, poljoprivredu i trgovinu u regiji C BiH, su takođe ogromni, uzimajući u obzir industrijske pogone i infrastrukturu, koja je izgrađena prije rata.

Institucionalni napredak u regiji je očigledan, u posljednjih par godina, uz smanjenje prepreka stvaranju i implementaciji razvojnih politika, kao i pomoć rastu MSP sektora i sektora poljoprivrednih proizvođača. Pored postojećih relevantnih ministarstava (kantonalna i entitetska) i ekonomskih odjeljenja, u svih 16 općina, regija je bila svjedok osnivanju regionalnih i lokalnih razvojnih agencija, centara za biznis-podršku, poljoprivrednih zadruga i udruženja. Svi oni predstavljaju pravu jaku stranu regije, za brzu implementaciju razvojnih inicijativa.

Više od stotinu godina industrijske tradicije u regiji C BiH, podrazumijeva da regija posjeduje **dobro obučenu radnu snagu** u određenim sektorima, kao sto su metalo i drvo-prerađivački, proizvodnja građevinskih materijala, papira i energije.

Sistem **obrazovnih institucija** je dobro razvijen u regiji C BiH, u smislu broja osnovnih i srednjih škola, kao i fakulteta.

Tradicija, istorijsko i kulturno naslijeđe, koje se zasniva, uglavnom na spomenicima i običajima iz srednjevjekovnog perioda (obuhvatajući glavne spomenike bosanske državnosti) i iz vremena Otomanskog i Habzburškog carstva, su takođe bitna jaka strana za razvoj regije C BiH, posebno u domenu turizma.

U regiji C BiH postoji mnogo **turističkih, sportskih, rekreacionih i kulturnih centara**, još od prije rata, uključujući neke od najpoznatijih skijaških centara i banja.

Razvoj NVO sektora je, takođe, imao pozitivan uticaj na razvoj partnerstva između vlasti i različitih kategorija građana (djeca, omladina, žene, povratnici, invalidi, itd), te ovo doprinosi boljem međusobnom razumijevanju i poboljšanju kvaliteta življenja ovih grupa.

Slabosti

Veoma **zastarjeli sistemi upotrebe**, kao i veoma **loše upravljanje prirodnim bogatstvom regije C BiH**, predstavljaju glavne prepreke, da oni postanu glavna osnova za razvoj regije C BiH.

Iako regija ima dobru **putnu i željezničku infrastrukturu**, u poređenju sa ostalim regijama u BiH, ona je **u lošem stanju**, kao što su i druge javne infrastrukture.

Zastarjeli metodi i kapaciteti za eksploataciju resursa za proizvodnju energije, smanjuju efektivnost postojećeg energetskog sektora u regiji C BiH, te ovo ima negativne uticaje na zagađenje okoliša.

Ekonomija regije C BiH je nerazvijena, zbog **lošeg korištenja već instaliranih proizvodnih potencijala**, uglavnom zbog neuspješnog i još uvijek sporog procesa privatizacije, posebno u smislu ispunjavanja ugovornih obaveza (nove investicije i zapošljavanje), od strane novih vlasnika. Broj uspješnih firmi, uključujući privatni sektor u razvoju, je veoma nizak. Naslijeđena, neodgovarajuća i zastarjela struktura privrede, kao i neadekvatna i nedovoljna raspoloživost finansijskih resursa za razvoj poduzetništva, su druge dvije dimenzije ekonomske slabosti regije C BiH.

Nedavno osnovane **institucije za biznis- podršku** su suočene sa problemima **slabih kapaciteta** (tehničkih i ljudskih), koji indiciraju, gdje bi se trebale započeti potencijalne intervencije.

Uzimajući u obzir ljudske resurse, jasno je da regija trpi nedostatak znanja o tome kako pravilno i legalno obavljati posao, kao što se to radi u naprednijim privredama, kao i nedostatak poduzetničke inicijative. Biznismeni donose odluke i izvršavaju svoje planove bez evaluacija, studija ili odgovarajućih resursa; sa neadekvatnim fondovima, uz nedostatak treninga o biznisu i edukacije. Stoga, **ne postoji poduzetnički duh**, čak ni među mladim i obrazovanim **ljudima ili ljudima, koji su nezaposleni duži vremenski period**. Regiju C BiH karakteriše **veoma visok nivo nezaposlenosti**, što je naslijeđeno kroz industrijsku tradiciju, staru preko 100 godina, u većini regije, gdje su čitave generacije ljudi bile isključivo industrijski radnici a njihovi poslodavci su propali u post-ratnom periodu. Postoji veoma loša struktura nezaposlenosti, viza-vi potreba tržišta rada. Uloga kantonalnih i općinskih biroa za zapošljavanje i njihova efikasnost nisu adekvatni, jer su njihovi pokušaji, da riješe problem nezaposlenosti, zasnovani na ex-post, umjesto na ex-ante pristupima. Neodgovarajući menadžment ljudskim resursima je ključni problem u ovom domenu.

Kapaciteti edukativnih institucija, vezani za **nivo primjenjivanja novih metoda u edukativnom procesu i jačanje praktičnog znanja** su **veoma loši**, kako na strani zaposlenih, tako i na strani sredstava koja koriste. Ovo je posebno evidentno na višim nivoima edukacije. Regiji jako puno nedostaju šeme treninga za stručnu preobuku.

Evidentan je i veoma pasivan pristup implementaciji novih tehnologija i naučnih ostvarenja u biznisu i društvenim aktivnostima, zbog **nedostatka odgovarajućih naučno-istraživačkih institucija** i veoma loše povezanosti, između edukativnog sistema i biznisa.

Glavne prepreke korištenja historijskog i kulturnog naslijeđa regije C BiH, kao sredstva za privlačenje domaćih i stranih turista, su **loši infrastrukturni uslovi lokacija** i skoro potpun **izostanak očuvanja i menadžmenta** zgrada i eksponata u njima.

Nažalost, **turistički, sportski, rekreativni i kulturni centri u regiji C BiH**, su znatno oslabljeni tokom posljednje decenije, jer većina njih je **uništena tokom konflikta**. U poslije-ratnom periodu **loš menadžment** je bio jedan od osnovnih razloga nastavka ove agonije. Samo nekoliko od njih su uspjeli da obnove svoje aktivnosti u punom kapacitetu, zbog nedostatka finansijskih resursa da se obnovi infrastruktura i institucije, ili zbog neriješenog statusa vlasništva (uglavnom su državna svojina i svojina općina), a općine su nejakе da bi im onemogućile da započnu svoj rad.

Iako je sve više u porastu, **uloga NVO sektora još uvijek nije dovoljno dobro shvaćena**, niti je pravilno definirana, tako da u ovom domenu postoji još uvijek mnogo prostora za odgovarajuće intervencije.

Postoje i mnogi drugi problemi, kojima se treba posvetiti dužna pažnja, kao što su: nizak nivo svijesti o zaštiti okoline, među svim ljudima i vlastima; ekstremno loši socijalni uvjeti, kao i nerazvijena među-sektoralna suradnja između vlasti, privatnog sektora i NVO-a. Nedovoljno efikasno funkcionisanje izvršnih vlasti u regiji, i nedostatak regulatornog okvira koji je pod kontrolom regije, još više naglašava ovaj problem.

Mogućnosti

Glavne šanse za regiju C BiH, da prebrodi trenutnu situaciju i postigne svoj vlastiti razvoj, mogu se bazirati na korištenju internih snaga, kroz određene eksterne mogućnosti. U smislu svog geo-strateškog položaja, nema sumnje da **izgradnja auto-puta 5C**, bi se mogla smatrati glavnim preduvjetom strateškog razvoja regije, kao i BiH u cjelini.

Institucionalne i zakonske reforme u BiH, forsirane od strane međunarodne zajednice, imaju značajan pozitivan uticaj na razvoj regije C BiH.

Podrška međunarodne zajednice i viših nivoa vlasti, **jačanju privatnog sektora, posebno MSP-a**, u uvjetima tržišne ekonomije, može dovesti do direktnih domaćih investicija u regiji C BiH, od strane investitora, iz ove ili susjednih regija.

Brži razvoj širom svijeta i **transfer naučnih i tehnoloških dostignuća, kao i edukativnih mogućnosti**, su bitni za regiju, koja može iste implementirati u procesima finalizacije u industrijskoj proizvodnji.

Pozitivni **proces integracije u širme okruženju** (u zemljama bivše Jugoslavije i Jugo-Istočne Europe) je bitan za regiju, pošto je većina njenih predratnih kupaca sada locirana u različitim susjednim zemljama (bivše jugoslavenske Republike).

Strane investicije, bazirane na implementaciji novih tehnologija, su dobro došle u regiji C BiH, pošto one mogu spojiti lokalne infrastrukturne kapacitete i obučenu radnu snagu, sa konkurentnim proizvodima inostranih investitora i uspostavljenim izvoznim tržištima.

Implementacija BiH strategije za zaštitu okoliša će definitivno uvesti neke dobre projekte u regiju C BiH, za samu regiju, ili kao dio međuregionalne saradnje.

Trend smanjenja bh spoljnotrgovinskog deficita će poboljšati čitav **poslovni imidž zemlje**, kao i njenih specifičnih izvoznih područja, kojim je regija C BiH pripadala stoljećima. Ovakva poboljšana slika će pomoći izvoznim firmama iz regije C BiH, da povrate bar dio svojih predratnih inostranih tržišta.

Usmjerenost BiH ka infrastrukturnom razvoju, i učesće u **međuregionalnim infrastrukturnim projektima** (Zapadni Balkan i zemlje Jugoistočne Europe), će imati pozitivne efekte posebno za regiju C BiH zbog njenog geo-strateškog položaja.

Dosljedna i blagovremena **implementacija Srednjoročne razvojne strategije BiH će imati** pozitivan uticaj na ubrzanje razvoja regije C BiH, ne samo zbog direktnog učešća u određenim projektima, nego i zbog toga što će povećati nivo optimizma.

Rad međunarodne zajednice na **jačanju demokratskih društvenih mehanizama** će takođe poboljšati partnerstvo, između javnog i privatnog sektora, u regiji C BiH.

Prijetnje

Uz postojeće eksterne faktore sa potencijalnim pozitivnim učinkom, postoje i oni koji imaju suprotne efekte i koji predstavljaju stvarnu prijetnju za razvoj regije C BiH, kao što su:

- nepovoljno **poslovno okruženje** u BiH;
- komplicirane, skupe i **neefikasne strukture vlasti** u BiH;
- inertnost vlasti u pogledu upravljanja ljudskim resursima;
- **političko-ekonomska nestabilnost** regije (Balkana);
- dugoročno **prisustvo spoljnotrgovinskog deficita**;
- dugoročna ne-implementacija monetarnih politika (**odbor za monetarnu politiku**);
- konstantan rizik od **neuspjeha implementacije BiH PRSP** (u slučaju loše i spore implementacije);
- zanemarivanje infrastrukture i **zaštite okoliša** u BiH;
- nedostatak pristupa svježem **finansijskom kapitalu** pod povoljnim uvjetima;
- povećanje **društvenog nezadovoljstva** u BiH.

Unakrsna analiza

Analiza razvojnih mogućnosti regije C BiH, bazirana na njenim jakim stranama, je potvrdila da metaloprerađivačka i drvoprerađivačka industrija, proizvodnja građevinskog materijala, papira i zdravih poljoprivrednih proizvoda, kao i trgovina i turizam, su sektori koji najviše obećavaju u pogledu usmjeravanja modernizacije i transfera novih tehnologija. Uvođenje novih tehnologija u proizvodnju energije, pridržavajući se principa održivog razvoja, je takođe jedna od razvojnih mogućnosti za regiju C BiH. Iskorištenje geo-strateškog položaja regije C BiH, za izgradnju saobraćajne i druge komunikacione infrastrukture, može se upotrijebiti kao dalji generator za jačanje uloge regije, kao mjesta razmjene roba, usluga i znanja, u kontekstu cijele BiH.

Progres, u gore pomenutim sektorima, se može ostvariti kroz brojne **razvojne mogućnosti**, od kojih u srednjoročnom okviru (2004-2010) najviše obećavaju slijedeće:

- *Stvaranje stimulatitnog poslovnog okruženja*
- *Klasterizacija MSP*
- *Jačanje MSP sektora putem poslovnih konsultantskih usluga i drugih odgovarajućih sredstava*
- *Modernizacija idustrijske proizvodnje*
- *Implementacija inovacija i novih tehnologija baziranih na istraživanju*
- *Razvijanje generičkih disciplina*
- *Modernizacija poljoprivrede i prerade zdrave hrane*
- *Proizvodnja energije (termalne i hidro), bazirane na inovativnim tehnologijama*
- *Promocija trgovine*
- *Jačanje kapaciteta za razvoj i promociju turizma*
- *Razvijanje prostornog planiranja i izgradnja moderne infrastrukture*
- *Implementacija principa održivog razvoja, baziranog na zaštiti okoliša*
- *Razvijanje i promocija ICT i edukacije*
- *Razvijanje izvozne orijentacije i među-regionalnesuradnje*
- *Promocija stranih direktnih investicija i među-regionalne suradnje*
- *Pružanje pomoći razvoju poduzetničkog duha, unutar određenih grupa stanovnika*
- *Gasifikacija*
- *Poboljšanje i modernizacija državne uprave i menadžmenta u firmama*
- *Razvijanje profesionalne orijentacije i sistema stručne preobuke*
- *Razvijanje podsticajnih mjera i šema finansiranja za poslovanje*

6. IZAZOVI ZA REGIJU

Opis ekonomske regije Centralna BiH ukazuje na postojanje određenih i jasnih prilika privlačnih za odabrana ulaganja, ali i na neophodnost iznalaženja načina i sredstava sa ciljem potpunog iskorištavanja njihovog potencijala. Osim toga, opis ukazuje i na postojanje mnogih prepreka koje je neophodno prevazići da bi se istinski ojačala regionalna privreda u korist stanovništva i biznisa.

SWOT Analiza je omogućila prepoznavanje komparativnih prednosti Regije i strateških pravaca koje je neophodno slijediti da bi se u potpunosti ispoljio potencijal Regije. Komparativne prednosti (poredane po važnosti za regionalni razvoj) koje strategija za ekonomsku regiju C BiH teži da iskoristi su sljedeće:

- bogatstvo prirodnim resursima;
- centralni geostrateški položaj;
- jak ekonomski potencijal (naročito u prerađivačkim industrijama);
- razvijen institucionalni okvir;
- visoko kvalifikovani ljudski resursi;
- dobro zastupljen obrazovni sistem;
- istraživački i inovacijski potencijali;
- historijsko i kulturno naslijeđe.

Uzimajući u obzir prethodne faktore i zaključke SEA i SWOT analiza, izazovi sa kojima se suočava ekonomska regija Centralna BiH su sljedeći:

- razvoj velikih prerađivačkih kapaciteta korištenjem tehničke pomoći uz odgovarajuću finansijsku podršku i izvlačenjem koristi iz rezultata privatizacijskog procesa;
- razvoj sektora MSP baziran na mrežama podrške konkurentnim biznisima i uslugama koji privlače investitore i ohrabruju izvozno orijentirane aktivnosti;
- iskorištavanje geostrateškog položaja Regije za razvoj međuregionalnog čvora BiH sistema infrastrukture i transporta, da bi postala centar za raspodjelu i razmjenu robe, kapitala, znanja i inovativnih tehnologija;
- optimalno iskorištavanje prirodnih resursa, kao i tradicionalnih i ekoloških vrijednosti, za razvoj poljoprivrede i prehrambene industrije, kao lansirne staze za uravnotežen ekonomski razvoj ruralnih područja i agroturizma;
- zaštita i održavanje prirodnih kompleksa, historijskog i kulturnog naslijeđa da bi im se dala ekonomska dodana vrijednost i ekološki razvoj turističkih aktivnosti;
- osiguravanje zdrave okoline za život i posjećivanje, putem adekvatnog planiranja resursa, promocije okolinski prihvatljivih tehnologija, novih alternativnih energetske izvora i uvođenjem novih sistema za upravljanje vodama i otpadom;

- razvoj dodatnih obrazovnih institucija za profesionalnu orijentaciju i stručno obučavanje u cilju povećanja nivoa kvaliteta zapošljavanja u Regiji i vrednovanja talentiranih ljudi;
- na regionalnom nivou razvijena ekonomska i socijalna kohezija, zasnovana na kvalitetnom partnerstvu između javnog i privatnog sektora i na međuregionalnoj saradnji;

Ova sažeta procjena komparativnih prednosti i strateških pravaca nastala je tokom radnih sjednica za izradu Strategije, i predstavlja usaglašene poglede svih učesnika. Ti pogledi usmjereni su ka koracima koje je neophodno napraviti sa ciljem uklanjanja svih prepreka ekonomskom rastu i razvoju. Da bi se pronašla rješenja identifikovanih problema, potrebno je postaviti ciljeve, prepoznati prioritete i odrediti mjere i prioritete koji će zajedno pomoći lakšem odgovaranju na izazove sa kojima se suočava ekonomska regija Centralna BiH

DIO II

VIZIJA

VIZIJA

Na osnovu analize trenutne situacije i dogovorenih razvojnih potencijala, Razvojna Strategija je napravljena tako da pruži osnovu za održiv socio-ekonomski razvoj regije u narednih 20 godina. Ona se zasniva na novoj filozofiji razvoja i stavlja akcenat na uravnotežen razvoj proizvodnog sektora, ljudskih resursa i društvenih usluga. To je vizija koja je podijeljena sa svim onima koji su svojim radom doprinijeli strateškom planu.

Izjava o viziji za ekonomsku regiju Centralna BiH

« CBIH će biti moderna regija sa konkurentnim proizvodnim okruženjem koje osigurava raskrsnicu za transfer roba, kapitala i znanja, i ima ugodan ambijent za život, rad i odmor.»

Da bi ostvarila ovu viziju regija CBIH će ojačati tradicionalne sektore, obogaćivanjem novim znanjima, iskustvima i tehnologijama. Korištenjem prednosti svog geostrateškog položaja, Regija će razviti infrastrukturu za osiguravanje međupovezanosti, trgovine i razmjene know-how. Turizam će biti razvijen u ekološkom okruženju, baziran na postojećoj infrastrukturi, historijskom i kulturnom naslijeđu. Ljudski resursi će biti prilagođeni tako da osiguraju visok nivo zaposlenosti u Regiji.

Kao kombinacija razvojnog i reformskog pristupa, vrijednosti vizije CBIH su definisane kroz slijedeća 4 stuba:

- ekonomija (razvijena prerađivačka industrija, izvozno orijentirana, bazirana na efektivnoj primjeni visoko-kvalitetnih tehnologija i doprinosu smanjenju regionalnog dispariteta);
- infrastruktura i komunikacije (razvijena infrastruktura kao transportna raskrsnica i distribucioni centar za promet roba, kapitala i inovativnih znanja);
- ljudski resursi (razvijen obrazovni sistem da bi se osigurao visok stepen zaposlenosti i vodeća pozicija u generičkim disciplinama);
- zaštita okoline (očuvanje okoline da bi se osigurao održiv razvoj).

Vizija regije se zasniva na realizaciji sljedećih vrijednosti (pretpostavki):

- *optimalno iskorištenje prirodnih resursa;*
- *razvijena i izvozno orijentirana prerađivačka industrija i MSP;*
- *efektivna primjena kvalitetnih tehnoloških rješenja u prerađivačkim industrijama (naročito sekundarnih sirovina), podržana vlastitim naučnoistraživačkim kapacitetima;*
- *razvijena infrastruktura;*
- *transportna raskrsnica i distributivni centar za promet roba, kapitala i inovativnih znanja;*
- *razvijen obrazovni sistem i visoka stopa uposlenosti;*
- *vodeća pozicija u razvoju generičkih disciplina (sistem ekološkog monitoringa, infrastruktura za recikliranje otpadnih materija) za održiv ekonomski razvoj BiH;*
- *očuvanje prirodnih ljepota i kulturnog identiteta;*
- *društveni konsenzus kroz jaku međusektoralnu saradnju privatnog, vladinog i nevladinog sektora.*

Osnovni principi za implementaciju

Realizacija svih aktivnosti u Strategiji će se voditi po slijedećim ključnim principima koji su horizontalni i odnose se na sve regionalne strategije u BiH:

Lokalno vlasništvo – što je više moguće, lokalni akteri će biti uključeni u pripremanje i implementiranje planova i politika ekonomske regeneracije.

Partnerstvo - stvaranje jakog partnerstva uključujući javna tijela, privatni sektor i lokalne NVO će biti jedan od ciljeva REZ Regionalne Razvojne Agencije, a što je istovremeno i vodeći princip Strategije. Partnerstvo će se razvijati na loklanom nivou, pod-regionalnom i višim nivoima Vladinih agencija i predstavničkih tijela.

Promoviranje jednakih mogućnosti i uključivanja – niti jedna grupa neće biti isključena iz beneficija regionalnog razvoja, i svi aspekti zajednice bi se trebali podsticati na učešće u regionalnom razvoju. Strategija bi trebala promovirati jednake mogućnosti u okviru identificiranih prioriteta.

Pomirenje i odnosi zajednice - Strategija ne ignorira utjecaj etničke podijeljenosti, i gdje je to izvodljivo, pokušati će da se pozabavi time u kontekstu šireg socijalnog i ekonomskog razvoja. Strategija će također uzeti u obzir željenost promoviranja dobrih odnosa među osobama različitog religioznog uvjerenja, političke opcije ili rasne pripadnosti.

Održivost - Strategija će učiniti sve napore kako bi ustpostavila programe i projekte koji imaju dugoročne ekonomske i socijalne učinke.

Kvalitet - potreba za ostvarivanjem najviših standarda kvaliteta će biti naglašena u svim aktivnostima Strategije.

Integracija i koordinacija - aktivnosti Strategije će biti integrirane, te će dopunjavati ciljeve drugih regionalnih, državnih i Evropskih politika i programa.

Inovacija - razvoj i promoviranje novih načina upravljanja potrebama regije će biti podstaknuto u svim aktivnostima Strategije.

Saradnja – Strategija će promovirati volju ljudi iz regije CBiH da podstaknu dobru saradnju i partnerstvo sa drugim Regijama u BiH, zemljama Jugo-Istočne Evrope i Evropske Unije, a u cilju napretka, putem bržeg transfera znanja i najboljih praksi u njima.

DIO III**STRATEŠKI DIO****Strateški ciljevi, prioritetni ciljevi i mjere**

Prvi korak u procesu realizacije dogovorene vizije, u periodu od dvadeset godina, za ekonomsku regiju Centralna BiH, za korištenje metodološkog okvira, je da se definiraju strateški ciljevi, koji će se realizirati u srednjoročnom vremenskom periodu (*sedam godina*).

Da bi se ostvarila dogovorena vizija, definirana su četiri strateška cilja:

Strateški Ciljevi	Prioriteti	Mjere
1. Razvijeno produktivno okruženje (uglavnom prerađivačka industrija, poljoprivreda, energetika i umreženi MSP sektor), zajedno sa inovativnim i efektivnim uslugama za poslovnu podršku	1.1. Razvijena prerađivačka industrija	M 1.1.1 Tehnička pomoć i pomoć u namicanju sredstava za restrukturiranje i privatizaciju postojećih velikih industrijskih preduzeća M1.1.2 Osnivanje nove industrijske infrastrukture za podršku prerađivačkim preduzećima
	1.2. Razvijeni MSP sektor i zajedničke poslovne aktivnosti	M 1.2.1 Razvijanje mreža za pružanje poslovne podrške i usluga za MSP M 1.2.2 Osnivanje klastera u tradicionalnim prerađivačkim industrijama
	1.3 Povećanje efikasnosti i kontrole energije	M 1.3.1 Razvijeni energetska sektor
	1.4 Razvijena poljoprivreda i prehrambeno-prerađivačka industrija	M 1.4.1 Razvoj prateće infrastrukture za porodične poljoprivredne biznise M1.4.2 Poboľšanje i diverzifikacija prehrambeno-prerađivačke industrije
	1.5 Razvijeno konkurentno poslovno okruženje	M 1.5.1 Ohrabivanje izvozno-orijentiranih aktivnosti M 1.5.2 Razvijanje poslovnog okruženja u cilju privlačenja investitora M 1.5.3 Poboľšanje kanala prometa robama i uslugama

2. Razvijen pristup infrastrukturi i turizmu, uz korištenje geo-strateškog položaja Centralne Bosne i Hercegovine i jaka obavezanost prema okolišu	2.1 Razvoj i promocija turizma	M. 2.1.1 Zaštita (restauracija i održavanje) i valorizacija autohtonog istorijskog naslijeđa i prirodnih kompleksa M.2.1.2 Razvoj turističke infrastrukture M 2.1.3 Stvaranje usluga za podršku turizmu i promotivnih aktivnosti
	2.2 Razvoj transportne infrastrukture, u cilju obezbjeđenja među-regionalnih i regionalnih veza	M 2.2.1 Izgradnja lokalne transportne mreže
	2.3 Stvaranje povoljnog okruženja za ekološki održiv razvoj	M 2.3.1 Izgradnja kapaciteta za zaštitu okoliša, sa povećanom javnom ekološkom sviješću M 2.3.2 Izgradnja regionalne infrastrukture za vodo-snabdijevanje i upravljanje otpadom
	2.4 Razvijen integrirani regionalni informacioni sistem, sa urbanističkim i prostornim planiranjem	M 2.4.1 Razvoj lokalnih i regionalnih kapaciteta, u cilju organiziranja baza podataka, uz korištenje IT i komunikacionih sistema M 2.4.2 Izgradnja kapaciteta za urbanističko i prostorno planiranje
3. Visoko-razvijeno tržište rada, bazirano na prilagođenim ljudskim resursima i tehnološkim ostvarenjima	3.1 Povećanje efikasnosti tržišta rada	M 3.1.1 Izgradnja kapaciteta centara (biroa) za zapošljavanje
	3.2 Razvoj komplementarnog sistema edukacije i obuke	M 3.2.1 Uspostavljanje institucija za nastavu, kvalifikaciju i prekvalifikaciju, na regionalnom nivou
	3.3 Međusobna povezanost komplementarnog i redovnog obrazovnog sistema sa tržištem rada	M 3.3.1 Ohrabivanje poduzetničke kulture, kroz sistem obrazovanja
	3.4 Razvijen sistem za istraživanje, razvoj, inovacije i transfer tehnologija	M 3.4.1 Razvijanje kapaciteta za poslovno-savjetodavne usluge i naučno istraživanje M 3.4.2 Poboljšanje ljudskog kapitala, kroz investiranje u talentirane ljude
4. Razvijena socijalna kohezija, koju održavaju partnerstvo i suradnja, između privatnog i javnog sektora	4.1 Razvoj socijalnih usluga, u cilju poboljšanja kvaliteta življenja, uz obezbjeđenje društvene uključenosti i jednakih mogućnosti	M 4.1.1 Zaštita kvaliteta života specifičnih marginaliziranih socijalnih grupa M 4.1.2 Poboljšanje kvaliteta života mladih M 4.1.3 Zaštita ljudskog života
	4.2 Implementacija participativnog i demokratskog pristupa u cilju stvaranja zakonskog okvira za ekonomski razvoj, baziranog na EU standardima	M 4.2.1 Promoviranje demokratije i socijalnog dijaloga
	4.3 Operativni institucionalni okvir za balansiran i održiv razvoj i među-regionalnu suradnju	M 4.3.1 Izgradnja kapaciteta, u cilju pružanja podrške održivom regionalnom razvoju M 4.3.2 Smanjenje regionalnih razlika, investiranjem u manje razvijena i ruralna područja

Četiri strateška cilja daju detaljan razvojni okvir, koji će doprinijeti realizaciji vizije ekonomske regije Centralna BiH.

1. Strateški cilj 1: Razvijeno produktivno okruženje (uglavnom prerađivačka industrija, poljoprivreda, energetika i umreženi MSP sektor), zajedno sa inovativnim i efektivnim uslugama za poslovnu podršku

Razvoj produktivnog okruženja podrazumijeva pružanje pomoći balansirano razvoju poljoprivrede, ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima i prerađivačke industrije.

Velika preduzeća bi trebala biti subjekt modernog restrukturiranja (uz potrebni adekvatni proces privatizacije), jer ona raspolažu industrijskom infrastrukturom i velikim brojem visoko-kvalificiranih ljudi u tehničkim naukama.

Odnedavno, sve više i više modernih ekonomija se zasniva na MSP sektoru, koji predstavlja obično 90% od ukupnog broja preduzeća. Ona su aktivno orijentirana ka potrebama tržišta, stvaranju novih radnih mjesta, ali zasnovano na pozitivnim prihodima, i obezbjeđuju brz transfer know how tehnologija i inovacija.

Pod ovim pretpostavkama mogu se razviti nove ekonomske aktivnosti, zasnovane na biznis-savjetodavnim uslugama (izvoz i marketing, finansijski i ljudski resursi, upravljanje okolišom, itd) i zajedničke biznis- usluge (biznis- inkubatori, klasteri i tehnološki parkovi), u cilju ohrabriranja diverzifikacije, tehnološkog transfera i inovacija.

Poslovna klima takođe podrazumijeva veliki broj komercijalnih i administrativnih uvjeta za upravljanje biznisom. Preduvjeti za biznis, kao što su porezi, podsticajne mjere za investicije, raspoloživa kvalificirana radna snaga i čvrste finansijske usluge, imaju najveći uticaj na razvoj biznisa u regiji.

Poljoprivredni sektor osigurava dobru eksploataciju prirodnih resursa i omogućava razvoj različitih vrsta prerade hrane, koja u potpunosti može zadovoljiti interne potrebe i eliminirati uvoz hrane.

Prirodni resursi predstavljaju budućnost regije. Pažljivo inventarisanje (i planiranje) prirodnih potencijala je neophodno, tako da bi ekonomski razvoj mogao napredovati, bez narušavanja prirodnog ekološkog sistema, koji čuva okoliš čistim.

Razvoj produktivnog okruženja nije, međutim, dovoljan. Naglasak bi se trebao staviti na razvoj transportne infrastrukture, u cilju obezbjeđenja dobre mobilnosti tereta i putnika, kao i odgovarajuće pristupačnosti regije.

Sve veća potražnja ekonomskog sektora za radnom snagom, podrazumijeva da je sistem obrazovanja u stanju da obezbijedi takav školski program i komplementarnu obuku koji su potrebni da blagovremeno odgovore na zahtjeve tržište radne snage, te da se izbjegne nezaposlenost ili odliv visoko-kvalificiranih ljudi u druge regije.

Regija Centralna Bosna i Hercegovina ima dugu tradiciju u razvoju prerađivačkih industrija, baziranih na prirodnim resursima. Regiju karakteriše postojanje velikih industrijskih kompleksa, kao što su "Željezara" Zenica (*fabrika željeza*), "Krivaja" Zavidovići (*primarna i finalna obrada drveta*), "Natron" Maglaj (*proizvodnja papira*), "Bratstvo" Novi Travnik (*metalo-prerađivačka industrija*), "Slavko Rodić" Bugojno (*metalo-prerađivačka industrija*), "Cementara" Kakanj (*cement*), "Unico filteri" Tešanj (*rezervni dijelovi za automobilsku industriju*), *itd.* Ova preduzeća nisu bila samo uspješna, nego su zapošljavala veliki broj ljudi, prije rata. Poslije rata, mnoga preduzeća su prošla kroz spor i nekompletan proces privatizacije, te su bila podvrgnuta procesu erozije kapitala i lošem menadžmentu. Stoga, potrebno je da se ovi sistemi restrukturiraju, kako bi postali uspješna izvozno-orijentirana preduzeća. Logično je da ovi sistemi, uz odgovarajuću tehničku i finansijsku pomoć, postanu okosnica industrijskog razvoja čitave regije.

Osim velikih preduzeća, baziranih na industriji, osnovanih u ekonomskom okruženju Bosne i Hercegovine, privatni sektor malih i srednjih preduzeća (MSP) ima mnogo mogućnosti za razvoj. Uz podsticanje ljudi da budu poduzetnički orijentirani, MSP sektor može prepoznati dobre poslovne mogućnosti u domenima koji su komplementarni velikim industrijskim kapacitetima. U svjetlu razvoja ovog sektora, posebna pažnja se treba posvetiti razvoju mreža za pružanje pomoći biznisu i poslovnim uslugama. Trenutno u C BiH, većina osnovanih MSP je aktivna u trgovinskom sektoru, sa malo plaćenim, nekvalificiranim poslovima i kratkim trajanjem zaposlenja. Isto tako, preduzeća iz proizvodnog sektora su uglavnom u primarnoj prerađivačkoj industriji (*drvo, ugalj, mineralna voda, itd*), što ukazuje da se proizvodi sa smanjenom dodatnom vrijednošću plasiraju na tržište, što ih čini nekonkurentnim u poređenju sa uvezenim robama i neefikasnim za izvoz. Analiza, urađena na općinskom nivou, ukazuje da je manji broj privatnih firmi uspješan i da velike neregularnosti čine poslovanje rizičnim.

U Bosni i Hercegovini poslovno okruženje ne pruža povoljne uvjete za efikasno funkcionisanje tržišne ekonomije. Stoga, osnivanje konkurentnog okruženja za robe, kapital i rad je jedan od najvažnijih prioriteta.

Upravo zbog toga, prvi strateški cilj je uglavnom orijentiran ka razvoju prerađivačke industrije, zasnovane na međusobno povezanom MSP sektoru, koji će se koncentrirati na proizvode sa visokom dodatnom vrijednošću, konkurentnim, i na domaćim i na stranim tržištima. Podsticanje osnivanja određenih klastera će pomoći novim preduzećima da imaju koristi od visoko-kvalitetnih pomoćnih usluga (uvođenje kvalitetnih sistema menadžmenta i menadžerske pomoći), što će obezbijediti njihovu tehničku i finansijsku održivost.

Poljoprivreda, kao poseban sektor, je bila široko rasprostranjena i nedovoljno razvijena, i uglavnom se zasnivala na malim individualnim farmama. Trenutni prirodni i tržišni uvjeti pružaju dobru osnovu za razvoj svih aspekata poljoprivrede. Posebna pažnja će se posvetiti podržavanju porodičnih poljoprivrednih biznisa, koji će ostvariti prihod, poboljšati standard življenja u ruralnim područjima i spriječiti migraciju ljudi u urbana područja. C BiH ima 1/3 zemlje u poljima i livadama, koja su povoljna za intenzivni uzgoj, voćnjake i poljoprivrednu proizvodnju (peradarstvo i ovčarstvo dominiraju).

Opseg i obilje prirodnih resursa (*drvo, ugalj, mineralna voda, itd*) bi se trebali efektivnije koristiti. Trenutni prioritet je da se iskoristi vodeni potencijal, s jedne strane, kao novi izvor energije, a sa druge strane, za razvoj uzgoja ribe (neki uspješni primjeri već postoje u Bugojnu, G.Vakufu-Uskoplju, Busovači i Zavidovićima).

Ovaj strateški cilj se može ostvariti, kroz veliki broj različitih mjera, koje treba da se koordiniraju na koherentan način, jer svaka mjera je dio velike slike.

Da bi se ostvario ovaj strateški cilj i riješili identificirani problemi, trebaju se preduzeti slijedeći koraci:

- *restruktuiranje i privatizacija svih velikih prerađivačkih preduzeća, podržavajući na taj način njihovu izvoznu konkurentnost;*
- *osnivanje jakog MSP sektora, sa odgovarajućom tehničkom i institucionalnom podrškom: biznis inkubatori, itd;*
- *uspostaviti konkurentnu poslovnu klimu, uz izgradnju čitave biznis-infrastrukture: finansijski sektor, efikasna administracija, povoljan poreski sistem, razvijeni fondovi, uslužni biznis-sektor, itd;*
- *jačanje poljoprivrede, kroz uspostavljanje odgovarajuće poljoprivredne infrastrukture, podrška i fokus na specijalizaciji i proizvodnji zdrave-organske hrane;*
- *ispitati izvore svih prirodnih resursa u čitavoj regiji, kao platforme za buduću odgovorniju eksploataciju resursa i izvora energije.*

Očekivani rezultati ovog strateškog cilja bi trebali biti:

- *uspješno restruktuiranje i privatizacija svih velikih prerađivačkih preduzeća;*
- *razvijen MSP sector;*
- *potpuno uspostavljena konkurentna poslovna klima i poslovna infrastruktura;*
- *razvijena poljoprivreda i prehrambeno-prerađivačka industrija;*
- *sistematsko korištenje prirodnih resursa.*

Neki od indikatora su:

- bruto/neto zaposlenje kreirano ili sačuvano godišnje (broj i % od ukupnih zaposlenja);
- povećan obrt firmi, koje su dobile finansijsku pomoć, nakon 3 godine;
- porast u ostvarenoj dodatnoj vrijednosti, poslije 3 godine;
- deklaracija pozitivnog restruktuiranja/privatizacije/sporednih rezultata, poslije 3 godine, od strane uključenih preduzeća iz regije;
- broj firmi, kojima je pružena pomoć u kupovini patenata, licenci ili koje su bile uključene u projekte suradnje- godišnje;
- porast proizvodnje u pomognutih farmama (do/godina), nakon jedne godine.

Prioritetni ciljevi su izvedeni iz strateškog cilja, tako da stavljaju prioritet na aktivnosti, koje bi se trebale preduzeti u vremenskom okviru od sedam godina. S tog stanovišta, svi prioritetni ciljevi su neophodni koraci u procesu realizacije strateškog cilja. Svaki prioritetni cilj je fokusiran na grupu međusobno povezanih problema, tako da je veoma bitno koordinirati proces realizacije svih prioritetnih ciljeva. Ostvarivanje svih prioritetnih ciljeva je "sine qua non" uvjet za ostvarenje strateškog cilja.

Ovaj strateški cilj je osnovni, zbog činjenice da će ovaj cilj, s jedne strane generirati biznis i stimulirati ekonomiju regije i, s druge strane, doprinijeti će eksploataciji prirodnih resursa regije i geo-strateškog položaja, i stvoriti će osnovu za povećanje nivoa kvaliteta zaposlenja.

Strateški ciljevi 2 i 3 su takođe međusobno povezani sa ovim strateškim ciljem, jer obezbjeđuju pristup i međusobnu povezanost regije (razvoj odgovarajuće transportne infrastrukture) i pružaju visoko-razvijeno tržište rada (zasnovano na razvijenim ljudskim resursima).

Za realizaciju ovog strateškog cilja, identificirani su slijedeći prioritetni ciljevi.

1.1. Prioritetni cilj 1.1: Razvijena prerađivačka industrija

U procesu globalizacije velike poslovne organizacije su postale moderno sredstvo za razvoj novih instrumenata za povećanje efikasnosti proizvodnje, ubrzanje savremenog nivoa tehnologije, operacije na trans-nacionom nivou i brži pristup novim tržištima. U skladu sa širenjem Europske Unije, ovaj proces je postao relevantniji, zajedno sa povećanim zahtjevima za primjenu kvaliteta, sigurnosti proizvodnje i standarda za zaštitu okoline.

Kao što je gore pomenuto, regija Centralna Bosna i Hercegovina ima dugu tradiciju u razvijanju prerađivačke industrije, zasnovane na prirodnim resursima. Regiju karakteriše postojanje velikih industrijskih preduzeća, kao što su "Željezara" Zenica (*fabrika željeza*), "Krivaja" Zavidovići (*primarna i finalna obrada drveta*), "Natron" Maglaj (*proizvodnja papira*), "Bratstvo" Novi Travnik (*metalo-prerađivačka industrija*), "Slavko Rodić" Bugojno (*metalo-prerađivačka industrija*), "Cementara" Kakanj (*cement*), "Unico filteri" Tešanj (*rezervni dijelovi za automobilsku industriju*), itd.

Neka od ovih preduzeća su uspješno restrukturirana i privatizirana ("Cementara" Kakanj), neka od njih su u procesu uspješnog restrukturiranja i privatizacije ("Željezara" Zenica), ali većina od ovih preduzeća je još uvijek na pola puta ovog procesa (npr. "Krivaja" Zavidovići).

Generalno rečeno, velika prerađivačka preduzeća su u mnogo gorjoj situaciji, nego što su bila prije rata. Karakteristika ove regije je, da je njen svaki dio imao veliko prerađivačko preduzeće, koje je bilo pokretač zaposlenja i ekonomskog razvoja. Trenutno, većina njih su daleko od predratnih rezultata i nivoa kapaciteta (iako većina njihovih kapaciteta nisu bila fizički uništena). Spor proces privatizacije, loše upravljanje, zajedno sa zastarjelim tehnologijama, doveli su do smanjenja ekonomske performanse ovih preduzeća i gubitka udjela na tržištu.

Postojanje industrijskih prerađivačkih preduzeća u regiji zahtijeva prisustvo odgovarajućih preduzeća u domenu industrijskih usluga (*standardi, certifikacija, kvalitet, dizajn, primijenjena istraživanja, itd*), kao što su Metalurški Institut "Kemal Kapetanović" ili Institut za mašinstvo u Zenici.

Implementacija ovog prioriteta će biti u skladu sa PRSP Strategijom, koja će uspostaviti traženi pravni okvir za stvaranje jedinstvenog ekonomskog prostora, kao uvjeta za ostvarivanje atraktivne poslovne klime za domaće i strane investitore i približavanje EU zahtjevima (nadovezuje se takođe na mjeru 1.5.1).

Ovaj prioritet će imati koristi od postojećih institucija, koje pružaju podršku ekonomskom razvoju (REZ-RDA, CEBEDA, ZEDA) i od institucija višeg obrazovanja, sa tradicionalnim industrijskim domenima, kao što su mašinstvo, metalurgija i metali, ekonomija, itd (povezano sa prioritetnim ciljem 3.4, M 3.4.1).

Scenarij za realizaciju ovog prioritetnog cilja je jasan:

- *Sva postojeća velika strateška državna prerađivačka preduzeća bi trebala biti predmet restrukturiranja i privatizacije. Proces restrukturiranja, zajedno sa procesom privatizacije, obuhvata uvođenje kvalificiranog menadžmenta,*

moderne tehnologije, standarda i modernih menadžerskih tehnika, što bi trebalo rezultirati povećanom konkurentnošću na međunarodnom tržištu.

- *Razvoj i jačanje preduzeća u polju ponude industrijskih usluga (standardizacija, certifikacija, upravljanje kvalitetom, dizajn i primijenjena istraživanja, itd.).*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- *reanimacija i razvoj svih postojećih velikih industrijskih kapaciteta*
- *uspostavljanje novih industrijskih preduzeća, posebno u domenu industrijskih usluga, za pružanje pomoći velikim prerađivačkim preduzećima.*

Glavni indikatori bi bili:

- *direktne privatne investicije u firme kojima je pružena finansijska pomoć*
- *broj novo-osnovanih firmi*
- *broj firmi koje su kvalificirane za certifikaciju*
- *ostvareno ili obezbijeđeno bruto/neto zaposlenje, nakon 3 godine (broj i % od ukupnih zaposlenja)*
- *porast obrta u firmama koje su primile pomoć , nakon 3 godine*

1.1.1. Mjera 1: Tehnička pomoć i pomoć u namicanju sredstava za restrukturiranje i privatizaciju postojećih velikih industrijskih preduzeća

Osnovna karakteristika regije je, da u čitavoj regiji postoje razna velika prerađivačka preduzeća, koja se uglavnom zasnivaju na preradi prirodnih resursa, kao što su "Željezara" Zenica, "Krivaja" Zavidovići, "Natron" Maglaj, "Bratstvo" Novi Travnik, "Slavko Rodić" Bugojno, "Cementara" Kakanj, "Unico filteri" Tešanj, "Borac" Travnik. Većina ovih preduzeća nisu restrukturirana niti privatizirana, tako da je to potrebno uraditi u svakom od njih, što je prije moguće, kako bi se zaustavila erozija kapitala.

Restrukturiranje ovih preduzeća je odvojen projekat, koji bi trebao implementirati top menadžment, u koordinaciji sa Agencijama odgovornim za privatizaciju. Ovaj proces se treba završiti što je prije moguće, zbog važnosti ovih preduzeća za čitavu regiju. Mikro-projekti će se fokusirati na posebna preduzeća, u skladu sa njihovom važnošću. Restrukturiranje i privatizacija ovih preduzeća bi se mogla realizirati, pod nadzorom i uz angažman, velikih međunarodnih institucija: Svjetska Banka, USAID, GTZ, itd. Monitoring i pomoć u realizaciji ovih projekata, koji su usmjereni na restrukturiranje i privatizaciju ovih velikih preduzeća, bi takođe trebao biti jedan od najbitnijih zadataka regionalnog ekonomskog razvoja.

Reforma javne administracije i zakona o lokalnoj upravi, bi takođe trebali obezbijediti doprinos javne vlasti završetku procesa restrukturiranja i privatizacije u CBiH. Jedna od najvažnijih mogućnosti je, da strateški strani investitori traže mogućnosti investiranja u velike ekonomske sisteme, kao što su "BiH Steel" Zenica, "Željezara Zenica" Zenica, "Krivaja" Zavidovići, "Natron" Maglaj, koji su primjeri uspješno privatiziranih firmi ("Cementara Kakanj" Kakanj, "KIMO" Zenica, "Unico-Filter" Tešanj). Prenos vlasništva je popraćen transferom tehnologije i know-how, što dalje privlači nove investitore (uključujući dijasporu, koja izvorno potiče iz ove regije).

Očekivani rezultati:

- potpuno restrukturirana i privatizirana predratna prerađivačka preduzeća u regiji, koja bi trebala da postanu okosnica budućih klastera.

Indikatori:

- broj velikih biznisa, koji primaju finansijsku pomoć
- broj tehničkih revizorskih izvještaja
- broj biznisa, koji primaju tehničku pomoć
- porast obrta ovih firmi (%)
- doprinos privatiziranih velikih preduzeća BDP-u (% od ukupnog BDP)
- broj otvorenih novih radnih mjesta kreiranih/održanih u restrukturiranim firmama
- direktno privatno investiranje u preduzeća, kojima je pružena finansijska pomoć (milioni Euro-a)

1.1.2. Mjera 2: Osnivanje nove industrijske infrastrukture za pomoć prerađivačkim preduzećima

Mnoga velika prerađivačka preduzeća zahtijevaju odgovarajuću naučnu, tehničku, i istraživačku pomoć, kako bi bila konkurentna, na domaćem i međunarodnom tržištu. Postojeća infrastruktura za pružanje takve pomoći nije dobro razvijena i trebala bi se ojačati, posebno u smislu realizacije mjere M.1.1.1.

Detaljne reforme, inicirane 2000. godine, i koje su pojačane u posljednjih 18 mjeseci, doprinose uspostavljanju povoljnog okvira za biznis i ulaganje. U tom kontekstu, prerađivačka industrija može iskoristiti eksploataciju postojećih industrijskih pogona, kao izvora za nove usluge poslovne podrške, ohrabrujući razvoj istraživačkih i inovativnih aktivnosti, ili mreža među univerzitetima.

Ova mjera će imati koristi od postojećih institucija, koje pružaju pomoć ekonomskom razvoju (REZ-RDA, CEBEDA, ZEDA) i visoko-obrazovnih institucija u tradicionalnim industrijskim domenima, kao što su Mašinstvo, Metalurgija i Materijali, Ekonomija, itd, kao i od obrazovnih sistema, po školskom planu orijentiranih ka razvoju istraživanja, tehnologije, inovacija (povezano sa prioritarnim ciljem 3.4, M 3.4.1).

Projekti, predloženi ovom mjerom, su različiti kao metodi intervencije, ali su uglavnom orijentirani na razvoj tehnološkog transfera kapaciteta unutar regije, kombinirajući inpute obrazovnog sistema sa praktičnim pristupom.

U procesu završetka ove mjere, trebali bi se preduzeti slijedeći koraci u naredne tri godine:

- *Osnivanje naučno-tehnološkog parka (NTP) u Zenici (povezano sa M1.1.1. i M3.4.1)*
- *Uspostavljanje partnerskih aktivnosti između lokalnih i međunarodnih univerziteta i istraživačkih institucija (povezano takođe sa M1.1.1. i M3.4.1)*
- *Izgradnja kapaciteta naučno-istraživačkih institucija koje su u funkciji privrede uz modernizaciju i jačanje Metalurškog Instituta "Kemal Kapetanović" Zenica (povezano takođe sa M1.1.1. i M3.4.1)*

Očekivani rezultati:

- Novo-osnovani jak naučno-tehnološki centar u Zenici , koji će moći da daje savjete prerađivačkim preduzećima u regiji i pružiti sve relevantne informacije

o promjenama u tehnologiji i na tržištu – potrebama kupaca. Zajedno sa ovim aktivnostima, centar će takođe inicirati transfer tehnologije, u korist velikih prerađivačkih preduzeća u regiji.

- Institut “Kemal Kapetanović”, kao preduzeće za pružanje pomoći, u metalo-prerađivačkom sektoru regije i širem području. Realno je da privatizirana preduzeća metalo-prerađivačkog sektora podržavaju reanimaciju instituta. Institut treba biti u mogućnosti da ponudi najbolje savjetodavne usluge.
- Mreža univerziteta u regiji će biti razvijena i bit će uspostavljena jaka međunarodna saradnja, koja će omogućavati razmjenu stručnjaka i magistara u novim naprednim tehnologijama
- Osnivanje odsjeka za nauku i istraživanje će biti potaknuto, u sklopu javnih institucija

Indikatori:

- broj i vrsta samo-održivih pružaoca usluga;
- broj biznisa, kojima je pružena pomoć;
- broj uvedenih novih procesa/proizvoda;
- broj novih ostvarenih radnih mjesta;
- učešće u GDP-u (%);
- broj i vrste usluga.

1.2. Prioritetni cilj 1.2: Razvijen MSP sektor i zajedničke poslovne aktivnosti

MSP bi trebali imati ključnu ulogu u procesu tranzicije i stvaranju novih radnih mjesta; stoga, razvoj MSP sektora je prioritet. Osnivanje uspješnog MSP sektora iziskuje niz koordiniranih aktivnosti. S jedne strane, aktivnosti ,koje podstiču ljude da budu poduzetnički orijentirani su neophodne, a s druge strane, povoljna poslovna klima sa odgovarajućom MSP infrastrukturom je potrebna.

Državna strategija za razvoj MSP sektora je potvrđena u julu 2003. godine i novi regulatorni zakoni obezbjeđuju stalnu podršku države, usmjerenu u cilju podsticanja ovog sektora u BiH. Među novo-osnovanim institucijama, veći broj NVO-a su direktno orijentirane na biznis-savjetodavne usluge, u cilju pružanja podrške MSP-ima. Pored ovih, nude se nove mogućnosti na državnom nivou, koje se takođe bave ovim sektorom: stvaranje preduvjeta za poboljšanje finansijskih sredstava (jednostavnija fiskalna politika, sistem subvencija, smanjenje nivoa poslovnog rizika, koji utiče na smanjenje kamatnih stopa, itd) i stvaranje i uvezivanje ogranaka udruženja, na van-regionalnom nivou.

MSP sektor ne ostvaruje svoj puni potencijal. Većina MSP je aktivna u trgovinskom sektoru (veleprodaja i maloprodaja). Nažalost, u prerađivačkoj industriji nema adekvatno razvijenih MSP aktivnosti. Uspješna MSP zahtijevaju i povoljnu klimu i odgovarajuću finansijsku podršku. Stanje poslovnog okruženja olakšava rad u trgovinskom sektoru, više nego u prerađivačkoj industriji. Stoga, postoji ogromna disproporcija između uvoza i izvoza.

Prisustvo velikih prerađivačkih preduzeća pruža ogromnu mogućnost za osnivanje MSP sektora. Velika preduzeća su pokretačka ekonomska snaga regionalnog razvoja i istovremeno bi mogli biti okosnica posebnih klastera, koji će obuhvatiti MSP sektor, kao dobavljače i izvođače. Ovu ideju će podržati postojeća industrijska infrastruktura (privredni objekti i skladišta), koji bi se jednostavno mogli preobratiti u lokacije novih ekonomskih aktivnosti. Drugim riječima, logično je, s ekonomske strane, da izvijestan broj aktivnosti velikih preduzeća bude prebačen na MSP, kako bi se ostvarile sinergije.

Prioritet će se oslanjati na odgovarajuće kapacite za istraživanja i transfer tehnologije, koji su razvijeni u regiji (povezano sa M 1.1.2 i M 3.4.1), kao i na povoljne uvjete poslovnog okruženja, (povezano sa prioriternim ciljem 1.5).

Potrebna radna snaga će se obezbijediti preko biroa za zapošljavanje, koji će nadgledati raspoložive kvalifikacije (povezano sa M 3.1.1).

Poduzetnička kultura će biti izgrađena adekvatnim programima treninga (povezano sa M3.3.1), koji će pružiti različitim socijalnim grupama (mladim maturantima, ženama) mogućnost da započnu svoje vlastite nove biznise.

Scenario za realizaciju ovog prioriternog cilja je slijedeći:

- *podsticanje ljudi na poduzetništvo ili samo-upošljavanje;*
- *uspostavljanje svih vrsta infrastrukture za MSP: biznis inkubatori, informacijski centri, centri za pružanje pomoći, edukativni centri;*
- *osnivanje različitih klastera oko velikih preduzeća, kao gnijezda za MSP u prerađivačkom sektoru.*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioriternog cilja su:

- *ostvareno ili obezbijeđeno bruto/neto zaposlenje, nakon 3 godine (broj i % od ukupnog zaposlenja);*
- *stopa preživljavanja novo-osnovanih MSP , 18 mjeseci nakon osnivanja;*
- *porast dodatne vrijednosti, nakon 18 mjeseci (%);*
- *porast broja MSP (%);*
- *porast samo-upošljavanja;*
- *promjena u načinu razmišljanja – jača poduzetnička kultura.*

Generalni indikatori bi bili:

- *broj novo-osnovanih MSP (%)*
- *broj klastera, biznis inkubatora i drugih pružaoaca usluga*
- *broj novo-osnovanih radnih mjesta u MSP sektoru*
- *broj MSP, koja primaju savjetodavne usluge*
- *ostvarena ili obezbijeđena bruto/neto radna mjesta, nakon 3 godine (broj i % od ukupnih radnih mjesta)*
- *stopa preživljavanja novo-osnovanih MSP, 18 mjeseci nakon osnivanja*

1.2.1. Mjera 1: Razvijanje mreža za pružanje poslovne podrške i usluga za MSP

MSP iziskuje jaku infrastrukturu, kako bi bio uspješan. Malim biznisima je potrebna pomoć, posebno u procesu osnivanja. Veoma je bitno da poduzetnici i menadžeri MSP imaju adekvatnu pomoć, u svim aspektima biznisa: marketing, finansije, računovodstvo, itd. Infrastrukturu moraju uspostaviti državne institucije, kao što su vladine agencije, relevantna ministarstva, općine, itd.

Predložene aktivnosti ove mjere uzimaju u obzir različite probleme, koji karakterišu trenutno poslovno okruženje, posebno onih, koji se bave potrebama MSP sektora: nedostatak podrške za dobivanje kredita za započinjanje biznisa, postojanje sive ekonomije, odvojene primjene raznih pravnih, poreskih, administrativnih okvira za biznis na nivou BiH, administrativne jedinice, korupcija, slaba koordinacija korištenja raspoloživih finansijskih resursa (bivši fond za zapošljavanje, privatizacijski fondovi), nedostatak efikasnog sistema za certifikaciju domaćih proizvoda i roba, itd.

U ovakvim uvjetima veoma je teško započeti ekonomsku aktivnost i održati je efikasnom u izolaciji. Menadžerski kapaciteti treba da steknu još iskustva i da primjenjuju samo moderne metode upravljanja, ukoliko žele da uspiju. Razvijanjem odgovarajućih kapaciteta, koji omogućavaju započinjanje biznisa, i savjetodavnu pomoć tokom prvih godina aktivnosti, povećavaju se šanse za uspjeh.

U procesu realizacije ove mjere, slijedeći projekti bi se trebali realizirati, u naredne tri godine:

- *Uspostavljanje poslovnih inkubatora za MSP*
- *Osnivanje regionalne mreže centara za poslovnu podršku (odnosi se takođe na M 3.4.1)*
- *Osnivanje "One-stop-shop" u općinama*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutih projekata, pretpostavke za implementaciju slijedećih projekata će biti identificirane:

- *Uspostavljanje lanca proizvođača u građevinarstvu*
- *Jačanje svijesti o osnivanju i razvoju poslovnih i industrijskih zona u regiji*
- *Izgradnja komunalne infrastrukture (zemlja, putevi, grijanje, PTT) u poslovnim zonama, u cilju njihovog osnivanja i razvijanja*

Očekivani rezultati:

- *razvijena infrastruktura za poslovnu podršku za MSP,*
- *razvijena infrastruktura za poslovnu podršku za MSP,*
- *porast u prodaji proizvoda sa ovjerenim kvalitetom, nakon 18 mjeseci (%)*
- *porast obrta firmi, kojima je pružena pomoć, nakon 18 mjeseci.*

Indikatori će biti:

- *broj MSP-a (muškarci/žene vlasnici), koji primaju savjetodavne usluge;*
- *broj primaoca proizvoda sa ovjerenim kvalitetom, nakon tri godine;*
- *porast obrta firmi, kojima je pružena pomoć, nakon 18 mjeseci;*
- *količina nove/povećane prodaje u MSP;*
- *broj i vrsta usluga biznis podrške, koje se nude na tržištu za MSP;*
- *stopa preživljavanja novih biznisa;*
- *učešće MSP sektora u GDP-u.*

1.2.2. Mjera 2: Osnivanje klastera u tradicionalnim prerađivačkim industrijama

Klaster osigurava povezanost među firmama, koje imaju isti domen aktivnosti i koje dijele troškove, potrebne za investiranje u opće usluge za poslovni menadžment (odgovornost, marketing i promocija, nabavka sirovina, ljudskih resursa, itd).

Dogovaranje svih ovih usluga, unutar organizirane jedinstvene strukture, će imati bitnu korist, u smislu finansijskih i tehničkih uvjeta.

Kao što je gore navedeno (prioritetni cilj 1.1), prisustvo velikih preduzeća je sjajna mogućnost za osnivanje posebnih klastera, tako da svako preduzeće predstavlja okosnicu jednog određenog klastera. Moguće je osnovati najmanje pet različitih industrijskih klastera u regiji, uglavnom u tradicionalnim industrijskim granama: rezervni dijelovi za automobile, metalo-prerađivačka industrija, drvo-prerađivačka industrija, namještaj, tekstil. Drugi bitan sektor, koji ima uvjete za razvoj ovakog pristupa, je prehrambeno-prerađivačka industrija. Posebna pažnja će se posvetiti ovome, u sklopu M 1.4.2.

Pozitivna posljedica uspostavljanja klastera je, de će klaster povezati mnogo MSP, koji će se koristiti kao izvođači ili vanjski izvori. Pored toga, osnivanje klastera je međusobno povezano sa realizacijom projekata, planiranih u sklopu mjere 1.2.1., fokusirane na osnivanje biznis infrastrukture u regiji.

U procesu realizacije ove mjere, slijedeći projekti ce se realizirati, u naredne tri godine:

- *Osnivanje klastera drvo-prerade i proizvodnje namještaja, uključujući proizvodnju i preradu ambalažnog papira*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutih osnovnih projekata, steći će se pretpostavke za implementaciju slijedećih projekata:

- *Osnivanje klastera metalo-prerađivača (Zenica)*
- *Osnivanje regionalnog klastera tekstilne industrije*
- *Osnivanje regionalnog klastera prerađivača nemetala i gipsa*
- *Osnivanje regionalnog klastera proizvoda vojne industrije*

Očekivani rezultati su:

- uspješni klasteri, sa mnogo povezanih MSP u različitim industrijama širom regije.
- % biznisa , koji su zadovoljni novim uslugama
- ostvareno bruto/neto zaposlenje, nakon tri godine (broj i % od ukupnih radnih mjesta)
- broj novih proizvoda, uvedenih procesa.

Indikatori će biti:

- stopa preživljavanja novo-osnovanih klastera, nakon 18 mjeseci
- broj MSP u klasterima,
- ha (hektari) raspoloživih industrijskih lokacija
- broj projekata, koji primaju finansijsku pomoć
- povećan nivo godišnjih prihoda klastera,
- broj biznisa, koji su postali novi izvoznici.

1.3. Prioretni cilj 1.3 Povećanje efikasnosti i kontrole energije

Ova regija je veoma bogata raznim prirodnim resursima, kao što su ugalj i rude (Bugojno, Kakanj, G. Vakuf/Uskoplje...), šume, mineralne vode, termalne vode. itd. Neki od ovih resursa bi se mogli koristiti za proizvodnju energije (ugalj i voda).

Nažalost, mnoge općine nemaju nikakav naučni uvid u izvore ovih prirodnih resursa. Stoga, sve općine bi trebale uraditi analizu rezervi sirovina i, u skladu sa tim analizama, napraviti plan eksploatacije i odgovarajućeg korištenja ovih resursa, koordinirajući aktivnosti sa drugim relevantnim subjektima.

Nakon obavljanja analize prirodnih resursa, trebala bi se napraviti strategija za korištenje sirovina, na regionalnom nivou, u skladu sa drugim prioritetnim ciljevima (razvoj poljoprivrede – PC1.4, infrastrukture –PC 2.2 ili turizma – PC 2.1). Trebale bi se podstaći i podržati sve poslovne aktivnosti koje se odnose na dodavanje vrijednosti sirovinama.

Strategija bi se trebala razraditi veoma odgovorno, posebno za obnovljive prirodne resurse. Drugim riječima, korištenje prirodnih resursa u poslovne aktivnosti se mora kontrolisati, vodeći računa o ekološkim aspektima. Sektor rudarstva se mora restrukturirati, kako bi osigurala bezbjednost proizvodnje i savremena tehnologija.

Takođe je potrebno pripremiti studije izvodljivosti, koje se odnose na korištenje nekih energetske potencijala (voda, uglj, gas).

Postoji samo jedna termo-elektrana u regiji: termo-elektrana u Kaknju. Širenje kapaciteta ovog pogona i bolje korištenje resursa, kao što je snabdijevanje toplom vodom, itd, bi se trebali razmotriti.

Scenario za realizaciju ovog prioritetnog cilja je slijedeći:

- *Razvoj strategije za korištenje sirovina, na regionalnom nivou*
- *Jačanje sistema za sprečavanje nelegalnog korištenja prirodnih resursa*
- *Priprema studija izvodljivosti o korištenju energetske potencijala i uspostavljanje novih energetske postrojenja, u skladu sa rezultatima studija*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- *smanjenje troškova energije,*
- *porast u učešću energetske izvora, koji se obnavljaju, u poređenju sa ukupnim energetske snabdijevanjem*
- *odgovarajući nivo proizvedene energije u regiji*
- *održivi izvori energije*
- *kvalitet života zajednice, sa ekološkog stanovišta*

Generalni indikatori bi bili:

- *dodatna vrijednost ostvarena novim pogonima (Euro / godišnje)*
- *baza podataka, sa svim raspoloživim prirodnim resursima*
- *odgovarajući plan-strategija za korištenje resursa*
- *porast procijenjenog broja korisnika (koristeći prosječni koeficijent potrošnje energije)*
- *broj i trajanje prekida u snabdijevanju električnom energijom po prosječnom korisniku, priključenom na mrežu na koju je povezan novi pogon.*

1.3.1. Mjera 1: Razvijen energetske sektor

Postoji samo jedna termo-elektrana u regiji, TE “Kakanj”. To je veoma uspješno preduzeće, ali ima prostora za širenje svojih postojećih kapaciteta. Postoji takođe i izvjesni hidro-potencijal za proizvodnju energije, međutim ova mogućnost nikada nije dovoljno istražena. Nema sumnje da je energetske sektor , generalno jedan od najatraktivnijih.

Glavni strujni dalekovodi i PTT linije u BiH prolaze kroz ovu regiju. Gasovod (od Sarajeva) takođe prolazi, djelomično, kroz ovu regiju. Ovo su bitne polazne osnove, koje pokazuju da ova regija ima izvjesne prednosti, jer predstavlja jedan od najvažnijih energetske izvora zemlje. Pod ovim premisama, investiranje u energetski sektor bi se trebalo razraditi posebno, i prioritet bi se trebao dati mogućnostima za nove energetske izvore, koji se obnavljaju. Ako postoji jedna regija koja će imati najviše koristi od državne politike o razvoju energetskog sektora, onda je to definitivno regija Centralne BiH.

U procesu realizacije ove mjere, slijedeći projekti bi se trebali realizirati, u naredne tri godine:

- *Studija izvodljivosti o eksploataciji termoenergije na lokacijama Kakanj i Bugojno i snabdijevanje iste ugljem*
- *Priprema katastra minerala u regiji i strategije za njihovu eksploataciju i korištenje*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutih osnovnih projekata, biti će ostvarene pretpostavke za realizaciju slijedećih projekata:

- *Priprema studije izvodljivosti za eksploataciju hidro-potencijala*
- *Snabdijevanje gasom, kao izvorom energije, za Srednje-Bosanski Kanton*
- *Izrada studije izvodljivosti o korištenju alternativnih izvora energije (solarna, bio, vjetar, itd)*
- *Izgradnja malih hidro-elektrana, za koje već postoji raspoloživa dokumentacijska osnova*
- *Koordinacija restrukturiranja i modernizacije rudnika, kao i energetskog sektora u regiji, u skladu sa primjenjivim važećim programima*
- *Izrada studije izvodljivosti gasifikacije uglja korištenjem metode bušotina*
- *Istraživanje mogućnosti eksploatacije rudnika uglja Brezovi Dani, Maglaj*
- *Izrada studije izvodljivosti o snabdijevanju regije gasom*
- *Izrada studije izvodljivosti o toplifikaciji regije*
- *Izrada studije izvodljivosti o izgradnji hidro-elektrane Vranduk*
- *Izgradnja vještačkog jezera i hidro-elektrane (rijeka Bistrica), u skladu sa napravljenom studijom, u svrhu: proizvodnje energije, turizma, sporta i rekreacije (odnosi se takođe na M 2.1.2)*

Očekivani rezultati:

- *povećano učešće energetske obnovljivih izvora u ukupnim energetskim izvorima*
- *odgovarajući nivo energije, proizvedene u regiji*
- *povećanje izvezene energije (hiljade Eura/godišnje)*

Indikatori će biti:

- *količina proizvedene energije (u KW/MW) , prikazana po izvoru energije (% nivoa završenosti mreže);*
- *broj novih pogona, kojima je pružena pomoć;*
- *km novih/popravljenih dalekovoda;*
- *dodatna vrijednost ostvarena sa novim pogonima (Euro/godišnje);*
- *odgovarajuće studije za korištenje resursa;*
- *povećanje procijenjenog broja korisnika (u vezi novih pogona);*
- *broj i trajanje prekida distribucije električne energije po prosječnom korisniku, priključenom na mrežu na koju je povezan novi pogon.*

1.4. Prioritetni cilj 1.4: Razvijena poljoprivreda i prehrambeno-prerađivačka industrija

Poljoprivreda, kao poseban sektor je rasprostranjena i nedovoljno razvijena, i uglavnom se bazira na malim individualnim farmama. Međutim, odgovarajuća konfiguracija, kvalitet zemlje i klimatski uvjeti, za specifične vrste poljoprivredne proizvodnje (na primjer, jagodičasto voće, uzgoj riba-pastrmka, proizvodnja meda, proizvodnja voća, proizvodnja i prerada mlijeka i mesa, ljekovitog bilja, šumskih plodova, itd.) i postojanje eksperimentalnih farmi (na primjer, Rostovo, Kakanj) za uzgoj stoke, predstavljaju jaku osnovu za dobar poljoprivredni razvoj.

Trenutni prirodni i tržišni uvjeti, obezbjeđuju dobru osnovu za razvoj svih aspekata poljoprivrede. Realno je, da je da će poljoprivredna proizvodnja, uglavnom ostati industrija zasnovana na porodici, ali sve vrste pomoći bi se trebale pružiti preko poljoprivrednih udruženja i različitih centara (tehnička, veterinarska, edukativna, finansijska, itd), kako bi se poboljšale mogućnosti proizvodnje. Vezano za prioritetni cilj 1.2., porodični poljoprivredni biznisi će koristiti MSP infrastrukturu, da bi postali uspješniji (povezano sa mjerom 1.2.1).

Na osnovu prirodnih uvjeta i tradicije u poljoprivrednoj proizvodnji, izvijestan broj klastera bi se trebao osnovati (Travnik – mlijeko i mliječni proizvodi, Žepče – jagode, itd). Postojeća uspješna prehrambeno-prerađivačka preduzeća (kao sto su “Klas” Sarajevo, “ZIM” Zenica, “Vlašić Milk” Travnik, i “Saraj Milk” Maglaj), bi mogli predstavljati okosnicu budućih poljoprivrednih klastera. Ovi klasteri, uz adekvatnu tehničku i komercijalnu pomoć, bi se trebali fokusirati na proizvodnju zdrave organske hrane. Poljoprivreda, bazirana oko određenih kultura, bi mogla razviti određene robne/trgovačke marke, kao što je “travnički sir”, zasnovane na autohtonim proizvodima.

Ovi klasteri bi mogli predstavljati platformu za poduzetnike, koji su zainteresovani za preradu ovih poljoprivrednih proizvoda, i prodaju istih na domaćem i međunarodnom tržištu. Autohtoni proizvodi, unutar kulture, bi mogli predstavljati odličnu mogućnost za uspostavljanje originalnih prehrambeno-prerađivačkih biznisa.

Scenarij za realizaciju ovog prioritetnog cilja je slijedeći:

- *Osnivanje poljoprivrednih udruženja i različitih centara (tehnički, veterinarski, itd) za pružanje pomoći poljoprivrednom biznisu*
- *Osnivanje izvjesnog broja poljoprivrednih klastera (mlijeko, jagode, med, ljekovito bilje, itd), sa izvjesnim brojem prehrambeno-prerađivačkih preduzeća, kao njihove okosnice*
- *Prebacivanje fokusa na proizvodnju organske – zdrave hrane*
- *Promoviranje regionalne poljoprivrede.*

U sklopu ovog prioritetnog cilja, naglasak će se staviti na razvoj infrastrukture za porodične poljoprivredne inicijative, i na poboljšavanje i diverzifikaciju prehrambeno-prerađivačke industrije, kao osnove za povećanje ekonomske vrijednosti poljoprivrednog sektora. Pitanja, vezana za institucionalnu podršku, će se razraditi unutar strateškog cilja 3. Prioritetni cilj 3.2. i oni, koji se budu potencijalno odnosili na promociju, će biti dopunjeni prioritetnim ciljem 1.5.

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- *poljoprivreda postaje jedna od vodećih industrija u regiji*
- *povećan kvalitet i diverzifikacija poljoprivredne proizvodnje*

- *poboljšane tehničke i menadžerske vještine samo-uposlenih farmera*
- *poboljšana infrastruktura za poljoprivrednu proizvodnju*
- *poboljšana prehrambeno-prerađivačka industrija*
- *porast zaposlenja i samo-zaposlenja*
- *smanjenje uvoza hrane*

Generalni indikatori bi bili:

- *dodatna vrijednost u farmama, kojima je pružena pomoć, nakon jedne godine*
- *broj različitih poljoprivrednih klastera*
- *broj prehrambeno-prerađivačkih preduzeća*
- *ostvarena ili obezbijeđena bruto/neto zaposlenja, nakon 3 godine (broj i % od ukupnih radnih mjesta)*
- *broj preduzeća, lociranih u ruralnim područjima*

1.4.1. Mjera 1: Razvoj prateće infrastrukture za porodične poljoprivredne biznise

Realno je da poljoprivredna proizvodnja ostane, uglavnom, porodična industrija. Da bi imali uspješan porodični poljoprivredni biznis, potrebno je ponuditi različite vrste pomoći, kroz poljoprivredna udruženja i razne centre (tehnička, veterinarska, edukativna, finansijska, itd). Bez ove vrste pomoći, većina porodičnih farmi će samo proizvoditi proizvode, pogodne za njihove vlastite potrebe i potrebe lokalnog tržišta.

U procesu realizacije ove mjere, slijedeći projekti bi se trebali preduzeti, u naredne tri godine:

- *Osnivanje i jačanje centara za uzgoj i selekciju u poljoprivredi*
- *Tehnička pomoć u osnivanju i razvoju poljoprivrednih udruženja*
- *Osnivanje lokalne mobilne konsultantske službe za poljoprivredu*
- *Tehnička pomoć napretku poljoprivrednih tehnika za proizvodnju i prodaju zdrave hrane, kao podrška razvoju poduzetništva u selima*
- *Osnivanje regionalnog centra za poljoprivredne i veterinarske usluge u Zenici - za poboljšanje efikasnosti, kontrole i certifikacije kvaliteta prehrambenih proizvoda organskog porijekla*
- *Kreiranje obrazovnog modela za mlade poljoprivredne proizvođače*
- *Priprema poljoprivredne mape regije*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutih osnovnih projekata, stvoriti će se pretpostavke za implementaciju slijedećih projekata:

- *Izgradnja regionalnih hladnjača, u skladu sa poljoprivrednom mapom (reonizacijom zemljišta) regije*
- *Poboljšanje poljoprivrednih infrastruktura i tehnika za osnivanje voćnjaka (maline, jagode, jabuke, kruške, itd.), u skladu sa poljoprivrednom mapom regije (odnosi se takođe na M 1.5.2)*
- *Izgradnja regionalnog distributivnog / trgovačkog centra za poljoprivredne materijale i proizvode (Klopče i Kanal, Zenica).*
- *Osnivanje tržnih centara za poljoprivredne proizvode u regiji*

Očekivani rezultati:

- *uspješni biznisi bazirani na poljoprivredi,*
- *porast zaposlenja i samo-zaposlenja,*
- *povećan kvalitet ponuđenih pratećih usluga,*

Indikatori:

- broj uspješnih porodičnih biznisa, kojima je pružena pomoć, u prve tri godine;
- porast dodatno obrađenog zemljišta (struktura i % od ukupnog);
- veći broj samo-uposlenih ljudi u poljoprivredi (% od ukupnog broja i struktura muškarci/žene);
- dodatni kapacitet farmi, kojima je pružena pomoć (do/godišnje);
- učešće poljoprivrede u GDP.

1.4.2. Mjera 2: Poboljšanje i diverzifikacija prehrambeno- prerađivačke industrije

Kao što je slučaj sa porodičnim poljoprivrednim proizvođačima, postoji nekoliko veoma uspješnih prehrambeno-prerađivačkih preduzeća (Klas, ZIM, Vlašić milk, itd). Ova preduzeća bi mogla predstavljati okosnicu određenih klastera, koji će povezivati individualne proizvođače. Ima dosta prostora za osnivanje novih prehrambeno-prerađivačkih firmi, koje bi mogle biti također okosnica drugih poljoprivrednih klastera.

U procesu realizacije ove mjere u naredne tri godine trebali bi se preduzeti slijedeći projekti:

- *Organizacija proizvodnje, otkupa i distribucije jagodičastog voća, ljekovitog bilja i šumskih plodova*
- *Uspostavljanje malih poljoprivrednih inkubatorskih farmi: plastenika i drugih zaštićenih prostora*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutih osnovnih projekata, stvoriti će se pretpostavke za implementaciju slijedećih projekata:

- *Razvoj regionalnog klastera za proizvođače meda (Donji Vakuf)*
- *Pripremanje šema za stimulaciju prerađivačke industrije voća i povrća (u suradnji sa udruženjima poljoprivrednih proizvođača i poljoprivrednim zadrugama)*
- *Šeme podrške stimuliranju industrijske prerade mesa*
- *Razvoj regionalnog klastera proizvođača mlijeka i mliječnih proizvoda (Travnik)*
- *Razvoj regionalnog klastera proizvođača pastrmki (Bugojno)*
- *Uspostavljanje modela podsticajnih mjera za razvoj matičnog jata u peradarstvu, i peradarskih prerađivačkih kapaciteta*

Očekivani rezultati su:

- razvijena prehrambena industrija, zasnovana na konceptu klastera
- ostvareno bruto/neto zaposlenje, nakon 3 godine (broj i % od ukupnih radnih mjesta)
- broj novih proizvoda, uvedenih procesa
- % biznisa, pokrivenih novim uslugama

Indikatori će biti slijedeći:

- broj primalaca organiziranih u klasteru,
- % kvalificiranih firmi za proizvodnju proizvoda organskog porijekla
- broj biznisa, koji postaju novi izvoznici
- stopa preživljavanja novo- osnovanih klastera, nakon 18 mjeseci
- novi/povećan nivo godišnjih prihoda klastera

1.5. Prioritetni cilj 1.5: Razvijeno konkurentno poslovno okruženje

Vezano za prioritetni cilj 1.1 i 1.2, sva prerađivačka preduzeća bi trebala uglavnom biti izvozno- orijentirana, kao što su to bila i prije rata. Dobro je poznato, da su neka preduzeća bila među najuspješnijim izvozno- orijentiranim preduzećima, u bivšoj Jugoslaviji

Nesumnjivo je, da regija ima jak potencijal, da postane izvozno orijentirana. Izvoz je, takođe, logična orijentacija, zbog veličine domaćeg tržišta. Nažalost, vrijednost, kvalitet i struktura izvoza, ne ostvaruju potencijal regije. Proizvodi sa nižom dodatnom vrijednosti sačinjavaju veliki dio izvoza. Struktura izvoza se satoji, uglavnom, od sirovinskih materijala i polu-finaliziranih proizvoda. Pristup preduzeća tržištu je veoma slab, zbog lošeg menadžmenta. Preduzeća se uglavnom fokusiraju na zemlje, koje su im geografski blizu, a vrlo malo se napora ulaže u prodor na druga tržišta. Trenutno, nema institucionalne pomoći za izvoz, na primjer, preduzeća se ne stimuliraju i ne podržavaju da postanu izvozno- orijentirana i zavisna od toga.

Zajedno sa domaćim preduzećima, potrebno je privući zelene strane direktne investicije, kako bi se osnovala nova preduzeća, koja će predstavljati izvoznu osnovu za investitore. Stoga, potrebno je pomoći razvoj industrijskih zona, i na regionalnom, i na općinskom nivou.

Da bi bili konkurentni na međunarodnom tržištu, potrebno je imati dobro razvijene usluge biznis podrške, koje će pružiti pomoć preduzećima sa industrijskim uslugama.

Dobra poslovna klima podrazumijeva niz komercijalnih i administrativnih uvjeta za biznis menadžment. Preduvjeti za biznis, kao što su porezi, povoljno okruženje za ulaganje, napredni ljudski resursi i razvijen finansijski sektor, imaju najveći uticaj na razvoj biznisa u regiji. Trenutno, poslovno okruženje u Bosni i hercegovini ne pruža potrebne uvjete za efikasno funkcioniranje tržišno- bazirane privrede.

Da bi se uspostavilo konkurentno poslovno okruženje, potrebno je pridržavati se i primjenjivati standarde Europske Unije za ekonomske aktivnosti i regionalni razvoj, tako da bi regija Centralna Bosna i Hercegovina imala skoro istu poslovnu klimu, kao bilo koja druga regija u Europskoj Uniji. Nažalost, realizacija ovog prioritetnog cilja zavisi od volje države Bosne i Hercegovine, da prihvati ove standarde.

Da bi se promoviralo zdravo poslovno okruženje, zasnovano na izvozno-orijentiranim aktivnostima i privukli strani direktni investitori, potrebno je preduzeti slijedeće korake:

- *Povećan nivo konkurentnosti postojećih preduzeća*
- *Razvoj pratećih industrijskih usluga, u skladu sa EU standardima*
- *Promocija regionalnog izvoznog potencijala*
- *Osnivanje agencije za promociju direktnih stranih investicija (unutar RED i FIPA)*
- *Podsticanje stranih direktnih investicija u prerađivačke industrije*
- *Uspostavljanje bliske suradnje sa sličnim regijama u EU i širom svijeta*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- *koordinirane aktivnosti pomoći izvozno- orijentiranim preduzećima.*
- *pozitivan trgovinski bilans*
- *poboljšanje strukture izvoznih proizvoda*
- *razvijanje pružaoca industrijskih usluga (posebno za ovjeru kvaliteta)*
- *razvijanje industrijskih zona*

- slobodan protok kapitala, roba, usluga i ljudi
- ZEPS, priznat kao jak regionalni međunarodni sajam
- % prodaje od izvoza, u obrtu prerađivačkih industrijskih preduzeća
- ostvareno ili obezbijeđeno bruto/neto zaposlenje godišnje (broj i % od ukupnih radnih mjesta)
- visok nivo privlačnosti za strane direktne investicije (kao u svakoj drugoj regiji u Europskoj uniji)

Generalni indikatori bi bili slijedeći:

- broj biznisa, koji su postali novi izvoznici
- broj biznisa, koji izvoze na nova tržišta
- površina i struktura razvijenih industrijskih zona
- nivo stranih direktnih investicija (Milioni Eura/godišnje)
- broj preduzeća i zemalja, koje su učestvovala na ZEPS-u

1.5.1. Mjera 1: Ohrabrivanje izvozno- orijentiranih aktivnosti

Prije rata, sva prerađivačka preduzeća su bila izvozno-orijentirana, sa pozitivnim trgovinskim bilansom. Rat je prouzrokovao značajnu ekonomsku štetu ovim preduzećima: gubitak međunarodnih tržišta i odnosa, zastarjele tehnologije, itd. BiH tržišta su takođe izgubljena u užem (zemlje bivše Jugoslavije) i širem smislu (Zapadna Europa, Rusija, SAD, Srednji Istok, itd). Većina tih preduzeća ima realnu šansu da prežive i postanu ponovo uspješni. Osim posticanja ovih preduzeća, sve druge firme bi se trebale ohrabriti na izvoznu orijentaciju. Prisustvo na međunarodnom tržištu je jedini način da postanu uspješna preduzeća, u dugoročnom smislu.

Pod uslovom razvoja adekvatne poslovne infrastrukture za prerađivačku industriju (povezano sa M. 1.1.1.) i MSP (povezano sa M 1.2.1) osigurati će se podsticajne mjere za povećanje standardnog kvaliteta domaćih proizvoda (ISO certificiranje proizvodnog procesa), uz korištenje modernih tehnologija (povećanje pristupa investiranju u proizvodni proces) i uz razvoj marketinških sposobnosti.

U procesu realizacije ove mjere, slijedeći projekti bi se trebali preduzeti, u naredne tri godine:

- Osnivanje regionalnog centra za istraživanje tržišta i promociju regionalnog potencijala za biznis i izvoz (takođe se odnosi na M 1.3.1. i M 3.4.1.).

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutih osnovnih projekata, stvoriti će se pretpostavke za implementaciju slijedećih projekata:

- Razvijanje šema biznis- podrške investiranju, izvozu i certifikaciji, na regionalnom nivou (već započeto, od strane Zeničko-Dobojskog Kantona)

Očekivani rezultati su slijedeći:

- koordinirane aktivnosti za pomoć izvozno- orijentiranim preduzećima;
- pozitivni trgovinski bilans;
- poboljšanje strukture proizvoda za izvoz;
- % prodaje od izvoza, u prometu preduzeća iz prerađivačke industrije;
- razvijanje pružaoca industrijskih usluga (posebno ovjera kvaliteta).

Indikatori:

- broj biznisa, koji postaju novi izvoznici;
- broj biznisa, koji izvoze na nova tržišta;
- broj pruženih savjetodavnih usluga.

1.5.2. Mjera 2: Razvijanje poslovnog okruženja u cilju privlačenja investitora

Konkurentno poslovno okruženje je neophodno za uspješan biznis. Da bi se privukli potencijalni donatori, mora se uspostaviti konkurentno poslovno okruženje. Ono podrazumijeva mnogo, međusobno povezanih, elemenata. Drugim riječima, stvaranje konkurentnog poslovnog okruženja je veoma zahtjevan proces, koji se mora preduzeti slijedećim striktnim redoslijedom. Konkurentno poslovno okruženje je poput velike slike, koja se sastoji od mnogo malih, međusobno povezanih, dijelova.

Postojeće pouzdane i ažurirane informacije, vezane za uvjete registracije firme, podsticajne mjere za investicije, raspoložive zelene površine i zgrade, domet sistema za pružanje pomoći preduzećima (biro za zagovaranje, banke, itd) su bitne i predstavljaju ogromnu prednost za strane direktne investicije, kao i postojanje dobrih primjera, koji se prenose javnosti.

U procesu realizacije ove mjere, slijedeći projekti bi se trebali preduzeti, u naredne tri godine:

- Osnivanje regionalnog kreditno- garantnog fonda (KGF);
- Povećanje svijesti o poduzetništvu;
- Edukacija lokalnih javnih institucija o ekonomskom razvoju.

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutih osnovnih projekata, stvoriti će se pretpostavke za implementaciju slijedećih projekata:

- Kreiranje šema pogodnosti za pružaoce usluga certificiranja kvaliteta i standardizacije;
- Osnivanje Industrijske zone/a u svakoj općini.

Očekivani rezultati su:

- razvijanje pružaoce industrijskih usluga (posebno ovjera kvaliteta)
- razvoj industrijskih zona
- lakši pristup svim relevantnim informacijama
- otklonjene administrativne procedure za osnivanje biznisa, itd.
- ostvareno ili obezbijeđeno bruto/neto zaposlenje godišnje (broj i % od ukupnih radnih mjesta)

Indikatori će biti slijedeći:

- broj pruženih savjetodavnih usluga
- površina i struktura razvijenih industrijskih zona
- ostvareno ili obezbijeđeno bruto/neto zaposlenje godišnje (broj i % od ukupnih radnih mjesta)
- dužina procesa osnivanja preduzeća

1.5.3 Mjera 3: Poboljšanje kanala prometa robama i uslugama

Ova mjera je direktno povezana, sa svim ostalim mjerama iz prioritarnog cilja 1.5 ("Razvoj konkurentnog okruženja", kao i sa prioritarnim ciljem 2.2 ("Razvoj transportne infrastrukture"), u cilju uspostavljanja regije, kao centralnog mjesta za razmjenu roba, kapitala i usluga u širem području. Da bi se ostvario ovaj cilj, potrebno je, ne samo uspostaviti regiju, u skladu sa standardima Europske Unije i međunaordne zajednice, nego i koristiti priznate regionalne standarde, na odgovarajući način. Najbitnije jake strane su geo-strateški položaj, koji regiju svrstava na centralno mjesto, u širem smislu. Budući koridor Vc, zajedno sa postojećom željezničkom rutom, će homogenizirati regiju sa širim područjem, jačajući njen centralni položaj. S ove tačke gledišta, regija predstavlja centralno mjesto za protok roba u širem okruženju, tako da je logično da regija bude centralno mjesto za protok pratećih usluga, u širem području.

Isto kao i uspostavljanje regionalne infrastrukture, u skladu sa Europskim Standardima, potrebno je izgraditi prepoznatljiv identitet regije. Organiziranje aktivnosti, kao što su ZEPS, koje promoviraju regiju, kao jedinstvenu cjelinu, je u skladu sa dostizanjem pozicije centralne regije u širem okruženju.

Konkurentno poslovno okruženje, takođe, iziskuje podizanje prepreka i dozvoljavanje slobodnog protoka roba i usluga, unutar regije, kao i van nje. Kao i projekti, koji za cilj imaju osnivanje konkurentnog poslovnog okruženja, ova mjera takođe pretpostavlja realizaciju projekta, u cilju osnivanja Regionalnog Ekonomskog Vijeća (Forum). Jedan od glavnih zadataka ovog Regionalnog Ekonomskog Forum, bi trebao biti ukidanje prepreka, koje se nalaze na putu protoka roba i usluga.

Ova mjera obuhvata slijedeće projekte, koji bi se trebali realizirati nakon 2007. godine, poslije ispunjenja osnovnih preduvjeta za razvoj:

- *Poboljšanje poslovnih zona, kao dijela infrastrukture za pružanje pomoći razmjeni roba Koridorom 5c*
- *Osnivanje berze u Regiji.*

Nakon završetka, gore navedenih, osnovnih projekata, stvoriti će se pretpostavke za završetak sistema i strukture za protok roba i usluga, kroz slijedeće projekte:

- *Osnivanje distributivnih centara u Regiji*
- *Identifikacija i adekvatno opremanje trgovačkih centara / centara za razmjenu*
- *Razvijanje veleprodajnog sistema: pripremanje kompjuterizovanog i modernog koncepta logističke podrške, zasnovanog na ekonomskim potrebama*

Očekivani rezultati ovog prioritarnog cilja su:

- *slobodan protok kapitala, roba, usluga i ljudi, kao što je to organizirano u Europskoj uniji.*
- *promocija regije*
- *ZEPS, priznat kao najjači regionalni međunarodni sajam*
- *otklonjene administrativne prepreke, itd.*

Generalni indikatori bi bili:

- *osnovan Regionalni Ekonomski Forum;*
- *broj preduzeća i zemalja, koje su učestvovala na ZEPS-u.*

2. Strateški cilj 2: Razvijen pristup infrastrukturi i turizmu, uz korištenje geo-strateškog položaja Centralne Bosne i Hercegovine i jaka obavezanost prema okolišu

Razvoj infrastrukture obuhvata dobru transportnu infrastrukturu (željeznice, putevi, auto-putevi, aerodromi, luke, riječni putevi, urbani transport, multi-modalni transport, kao i inteligentni transportni sistem), ali takođe i telekomunikacijsku infrastrukturu, energijsku infrastrukturu, infrastrukturu okoliša, planiranje i rehabilitaciju, socijalnu infrastrukturu i javno zdravstvo. Ovaj kompleks struktura osigurava osnovu za razvoj svake ekonomske aktivnosti i društvene aktivnosti.

Od svih, gore navedenih, transportna infrastruktura je jedina koja obezbjeđuje, osim mogućnosti transfera/prenosa osoba i roba, i mogućnost pristupa i međusobne povezanosti između ekonomskih lokacija i zajednica. Transportna infrastruktura je, stoga, bitan faktor ekonomskog razvoja.

Pod pretpostavkom razvoja transportne infrastrukture, turizam je takođe jedna od industrija, koja dobija privlačeći brojne ljude, da posjete nova mjesta, koristeći prednosti prirodnih ljepota, istorijsko i kulturno bogatstvo u odnosu na druge regije.

Jedan od glavnih uvjeta usklađenog razvoja, gore navedena dva sektora je očuvanje okoline netaknutom i njena zaštita od nepopravljivih oštećenja. Iz drugih razloga, takođe, zaštita okoliša iziskuje institucionalni okvir, sisteme regulacije i menadžmenta, koji obezbjeđuju održiv razvoj regije.

Zbog svog geo-strateškog položaja, regija ima ogroman potencijal za razvoj. Blizu je svih bitnih biznis centara i transportnih raskrsnica (auto-put, aerodromi, luke) u Bosni i Hercegovini i van nje. Iako regija ima dobru infrastrukturu, u poređenju sa drugim regijama u BiH (na primjer, Luka Brčko - Luka Ploče, Bihać-Sarajevo, Tuzla-Zenica, Zenica-Split, Banja Luka-Mostar, itd.), stanje puteva je loše. Ratno oštećenje i nemogućnost da se obezbijedi odgovarajući sistem održavanja (trenutno je jako skupo), drži regionalnu transportnu infrastrukturu na veoma niskom nivou, sa veoma niskom sigurnošću saobraćaja. Usko povezan sa ovim, je nedostatak finansijskih resursa i projektne dokumentacije za izgradnju putnih komunikacija.

Srednjoročna razvojna strategija traži, da povećanje saobraćaja u narednim godinama, bude popraćeno proširivanjem regionalne putne infrastrukture i modernizacijom novih sektora državnih puteva, prema Evropskim standardima. Glavni investitori stalno izražavaju svoj interes za ulaganje u ove komunikacione kanale, i ovo je rezultiralo povećanjem interesa lokalnih vlasti za takve projekte.

Bitan faktor, koji će uticati na razvoj regije, je da će budući "PAN Evropski putni koridor Vc" djelimično prolaziti kroz regiju. Kako bi se pomogao razvoj ruralnih područja i razvoj poljoprivrede i ruralnog turizma, takođe je neophodno poboljšati infrastrukturu lokalnih puteva.

Šest općina imaju željezničku mrežu, na relaciji Šamac-Sarajevo-Ploče, koja ima duplu tračnicu između Šamca i Sarajeva, što osigurava dijelu regije (duž rijeke Bosne) dovoljno modernu željezničku vezu sa Europom i lukom Ploče na Jadranskom moru. Ovaj domen će postati prioritet u narednim godinama, i u kombinaciji sa budućim putnim koridorom, pružaće ogromne razvojne mogućnosti za čitavu regiju.

Telekomunikaciona infrastruktura je bitan faktor za razvoj bilo koje regije. U regiji CBIH funkcioniraju tri državna preduzeća: BH Telekom u FBiH, Telekom Srpske u općinama RS-a i Eronet, koji kontrolišu fiksne telefone, mobilne telefone i , takođe, internet sisteme.

Sistemi vodo-snabdijevanja imaju veoma slab menadžment, i uglavnom ih vode javna preduzeća, kojima politiku cijena određuju općine (ili kantoni). Upravljanje otpadnim vodama i krutim otpadom predstavljaju ozbiljan problem i, mada postoje neki zakoni o zaštiti od zagađenja, sprovođenje istih je veoma labavo. Kanalizacioni sistemi u regiji su obično nedovoljni, i jedini koji su pouzdani, postoje u većim gradovima i mjestima. Glavne intervencije u ovom sektoru će biti uvođenje regionalnih ureda za zaštitu okoliša, koji će osigurati nadgledanje ekonomskih aktivnosti i primjenjivati regulacije, kao i da pripremaju kampanje podizanja svijesti, u cilju uključivanja javnosti u ekološke aktivnosti. Predviđa se napredak u razvoju sistema upravljanja čvrstim otpadom i otpadnim vodama, sa naglaskom na povećanju kvaliteta pitke vode i na prikupljanju i recikliranju čvrstog otpada.

Postoji mnogo interesantnih lokacija u regiji, koje mogu privući turiste: banje, ski-centri, planine, religiozni centri, istorijsko naslijeđe, spomenici, itd. Regija je takođe blizu mnogih drugih interesantnih lokacija, kao što su: Sarajevo, Olimpijske planine, Međugorje, Una, Neretva, itd. Nažalost, nema odgovarajući razvijene turističke infrastrukture (turistički centri, promotivni centri, hoteli, restorani, itd). Potrebno je objediniti i standardizirati ono što je u ponudi, i poboljšati pristup tržištu, istovremeno sa rekonstrukcijom ili razvojem novih turističkih kapaciteta. Edukacija turističkih operatora je takođe potrebna, u cilju poboljšanja kvaliteta usluga (povezano sa M 3.2.1). Aspekt ekologije i stvaranja povoljnog okruženja za ekološki-odrziv razvoj, je osnovni zahtjev, ne samo turizma kao specifične industrije, nego i očuvanja kvaliteta življenja.

Neke općine imaju industrijske zone, kao što su Zenica, Zavidovići i Maglaj. Ove općine imaju zgrade i zemlju, koja je pogodna za industrijske svrhe, kao i mnogo infrastrukture. Međutim, pogoni su veoma često uništeni, neiskorišteni, loše održavani ili nisu u zvaničnom općinskom urbanističkom planu registrirani za takve svrhe. Urbanističko planiranje je nedovoljno zastupljeno u bilo kojoj od zajednica.

Nema definiranih zona niti standarda zoniranja (stambeni, industrijski ili komercijalni, i nema zona oslobođenih od poreza, itd.). Bitno je za ove općine da evaluiraju, dizajniraju i osnivaju takve urbane zone, prema odgovarajućim standardima i u skladu sa propisima, a posebno je bitno da se maksimalno iskoristi zemljište, pod nadležnošću svake općine, na najbolji način.

Sumirajući situaciju na terenu, u vezi ovog strateškog cilja, mogu se prepoznati slijedeći problemi:

- *Nedostatak odgovarajuće transportne mreže – loš kvalitet putne infrastrukture i nizak nivo korištenja željeznica*
- *Slaba putna povezanost između urbanih i ruralnih područja*
- *Isprekidane i parcijalne turističke ponude*
- *Slaba promocija turističkih kapaciteta i loš pristup tržištu*
- *Nerazvijeni urbanistički i prostorni planovi*
- *Nedostatak regionalnih informativnih sistema baza podataka.*

Da bi se realizirao ovaj strateški cilj i riješili specifični problemi, trebali bi se preduzeti slijedeći koraci:

- *Izgradnja koridora Vc*
- *Poboljšanje lokalne putne infrastrukture*
- *Poboljšanje korištenja željezničkog transporta*
- *Poboljšanje turističkih kapaciteta*
- *Efikasnije upravljanje otpadom*
- *Promocija turističkih kapaciteta regije*
- *Pripremanje urbanističkih i prostornih planova, i na općinskom i na regionalnom nivou*
- *Uspostavljanje različitih sistema baza podataka, i na općinskom i na regionalnom nivou.*

Očekivani rezultati ovog strateškog cilja bi trebali biti:

- *završen koridor Vc*
- *modernizirana lokalna putna infrastruktura*
- *uspostavljanje turizma, kao jedne od vodećih industrija*
- *uspostavljeni urbanistički i prostorni planovi*
- *osnivanje regionalnih baza podataka*
- *zdravije okruženje.*
- *poboljšana kvaliteta života.*

Indikatori bi obuhvatali:

- *broj km modernih auto-puteva i lokalnih puteva*
- *porast u protoku saobraćaja vozila/tereta (% / godišnje)*
- *porast u protoku putnika/tereta (% / godišnje), kao nivoa korištenja željeznice*
- *ostvarena dodatna vrijednost/ godišnje (%)*
- *godišnje stvorena ili obezbijeđena bruto/neto zaposlenja*
- *broj godišnjih posjeta kapacitetima, koji su primili pomoć*
- *broj firmi, koje su koristile promotivne centre, godišnje*
- *količina čvrstog otpada, prikupljenog za recikliranje (tone/ godišnje)*
- *% čvrstog otpada, recikliranog za ponovnu upotrebu*
- *povećan nivo korištenja željeznice*
- *broj atraktivnih turističkih destinacija*
- *povećani prihodi iz turizma*
- *napravljeni urbanistički i prostorni planovi, i na općinskom i na regionalnom nivou*

Prioritetni ciljevi su izvedeni iz strateškog cilja, kako bi se prioritizirale aktivnosti, koje bi se trebale preduzeti u vremenskom okviru od sedam godina. Stoga, svi prioritetni ciljevi su neizbježan korak u procesu njegove realizacije. Svaki prioritetni cilj je fokusiran na grupu, međusobno povezanih, prepoznatih problema, tako da je veoma bitno koordinirati proces realizacije svih prioritetnih ciljeva. Realizacija svih prioritetnih ciljeva je "sine qua non" za dostizanje strateškog cilja. Od ključne je važnosti razumjeti, da je realizacija svih prioritetnih ciljeva, preduvjet za realizaciju strateškog cilja.

Ovaj strateški cilj je veoma bitan, zbog činjenice da pomaže povezivanju regija, kroz distribuciju informacija i kroz fizičku mrežu, te pruža osnovu za razvoj nove industrije-turizma.

Izvođenjem iz ovog strateškog cilja, prepoznat je izvijestan broj prioritetnih ciljeva:

2.1. Prioritetni cilj 2.1: Razvoj i promocija turizma

Nivo razvoja turističke industrije nije dovoljno visok. Ponude su iscjepkane i nema sistemskog pristupa tržištu. Regija ima ogroman potencijal za razvoj turizma, zbog prisustva banja, ski-centara, rekreativnih centara, planinarenja, lova (na primjer, Teslić, Kakanj, Vlašić, Ponijeri, Raduša, Gornje Rostovo, Tajan, Krivaja, itd.). Regija je takođe blizu mnogih drugih interesantnih lokacija, kao što su: Sarajevo, Olimpijske planine, Međugorje, Una, Neretva, itd. Brojni spomenici, koji potiču iz perioda Austro-Ugarske Monarhije, Otomanskog carstva, Srednjovjekovne Bosanske države, Rimskog carstva i Neolita postoje u regiji, zajedno sa poznatim kulturnim centrima, kao što su Bosansko narodno pozorište u Zenici, i religioznim centrima, kao što su Ajvatovica, Sveti Ivo, Kraljeva Sutjeska. Svi oni bi se trebali staviti pod zaštitu države.

Nema odgovarajuće razvijene turističke infrastrukture (turistički centri, promotivni centri, hoteli, restorani, itd). Potrebno je objediniti, standardizirati i kategorizirati ponude, kako bi se poboljšao pristup tržištu, posebno intenzivnom promocijom, kroz različite kanale. Jedno od obećavajućih rješenja je razvoj turističkih klastera, baziranih na izradi studija izvodljivosti.

Rekonstrukcija i razvoj novih turističkih kapaciteta, su preduvjet za uspješan razvoj. Pored toga, turistički operatori bi trebali biti educirani, kako bi poboljšali kvalitet usluga (povezano sa M 3.2.1).

Neki bitni kapaciteti, historijske i prirodne lokacije, kao što su Vlašić, Ajvatovica, Vranduk, itd, bi trebali biti stavljeni pod zaštitu države.

Scenario za realizaciju ovog prioritetnog cilja je slijedeći:

- *Stvaranje registra turističkih kapaciteta u regiji*
- *Standardizacija i kategorizacija turističkih ponuda u regiji*
- *Intenzivna promocija regije*
- *Razvoj turističkih klastera*
- *Zaštita autohtonog istorijskog naslijeđa i prirodnih znamenitosti.*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- *uspostavljanje turizma, kao jedne od vodećih industrija u regiji*
- *bolji pristup tržištu, promovirajući čitavu regiju, kao jedinstvenu turističku cjelinu*
- *povećan broj turista*
- *zaštićeno autohtono istorijsko naslijeđe i prirodne znamenitosti.*

Generalni indiktori bi bili:

- *učešće turizma u GDP-u (%) i promjene u njegovoj strukturi;*
- *% novih ili poboljšanih ležaja za noćenje;*
- *stopa zadovoljstva gostiju (muškarci/žene u %);*
- *porast GDP-a i promjene njegove strukture;*
- *povećan obrt preduzeća;*
- *porast broja zaposlenih;*
- *porast životnog standarda;*
- *kvalitet življenja u zajednici.*

2.1.1. Mjera: Zaštita (restauracija i održavanje) i valorizacija autohtonog historijskog naslijeđa i prirodnih kompleksa

Regija je veoma bogata autohtonim historijskim naslijeđem i prirodnim znamenitostima. Postoje neke građevine i lokacije, velike historijske i kulturne vrijednosti, i te destinacije predstavljaju jedinstvene krajolike bosanske kulture. Nažalost, ovim historijskim lokacijama se ne upravlja na odgovarajući način. Neke od njih su u ruševinama. Potrebno ih je sačuvati, kako bi se zaštitio regionalni identitet i poboljšalo regionalno samo-poštovanje.

U procesu realizacije ove mjere, slijedeći projekti bi se trebali implementirati, u naredne tri godine:

- *Zaštita autohtonih građevina i objekata*
- *Kreiranje registra i kataloga spomenika kulturno-historijskog naslijeđa u regiji CBiH za naučne svrhe i promoviranje turizma*
- *Razvijanje tradicionalnih zanata i običaja*
- *Revitalizacija i održavanje kulturno-historijskog naslijeđa Regije, u cilju obogaćivanja njene turističke ponude i marketinške promocije*
- *Uspostavljanje manifestacije "Kulin Ban" i kulturološkog centra "Kulin Ban"*

Očekivani rezultati su:

- zaštita objekata, lokacija i običaja i
- poboljšan regionalni identitet.

Indikatori će biti:

- registar popunjen objektima i kompleksima,
- broj privrednih subjekata, koji primaju finansijsku pomoć,
- broj festivala i događaja, koji se održavaju,
- broj turističkih posjeta,
- iznos prihoda,
- broj ljudi, zaposlenih u ovim destinacijama.

2.1.2. Mjera: Razvoj turističke infrastrukture

Turistička infrastruktura bi trebala obuhvatati sve materijalne kapacitete, koji pružaju smještaj, ugostiteljske i dodatne usluge za provođenje slobodnog vremena ili bavljenje sportom.

Regija ima ogroman potencijal za ruralni turizam, zasnovan na predivnoj, netaknutoj okolini i nekim jedinstvenim karakteristikama (hrana, arhitektura i običaji, itd). Trenutno je u svijetu zabilježen porast potražnje za takvom vrstom turizma, tako da bi se ova mogućnost trebala iskoristiti, kako bi se privukli turisti.

Turizam, zasnovan na vanjskim sportovima (planinarenje, rafting, lov, ribolov, plivanje, itd), se mora podržati odgovarajućim kapacitetima i uslugama, kako bi se podstakli turisti, da posjete nekoliko lokacija i da provedu više vremena u regiji.

Razvoj transportne infrastrukture, kao i drugih privrednih aktivnosti, će privući više posjetioca u regiju, koji će tražiti mjesto za održavanje sastanaka, treninga i konferencija (poslovni turizam). Ova vrsta turizma bi se mogla obavljati u turističkim kapacitetima, koji su obično predmet sezonske potražnje.

U procesu realizacije ove mjere, u naredne tri godine je potrebno preduzeti slijedeće projekte:

- *Osnivanje turističkih sela*
- *Priprema biznis- plana za razvoj turističkog centra Babanovac*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutih projekata, stvorit će se pretpostavke za implementaciju slijedećih projekata:

- *Priprema regulatornih planova turističkih destinacija (na primjer : Vlašić, Kiseljak kod Tešnja, Rostovo, Ponijeri, Ajvatovica /Prusac, Pridolci /Tisovac, Tajan, Kamenica, Banja Vrućica, Kraljeva Sutjeska, Vranduk, itd)*
- *Kapitalne investicije u infrastrukturu turističkih lokacija, na osnovu rezultata studije izvodljivosti o razvoju turizma u regiji C BiH*
- *Izgradnja kongresnog centra*
- *Razvoj turističkog centra Babanovac, na osnovu biznis- plana*

Očekivani rezultati su:

- razvoj turizma, kao industrije
- promocija turističkih kapaciteta
- povećan prihod

Indikatori će biti:

- broj novih ili poboljšanih ležaja za noćenje
- broj pripremljenih/poboljšanih hotela
- broj stvorenih/poboljšanih atrakcija
- broj osnovanih turističkih biznisa (muškarci/žene vlasnici)
- povećan broj turističkih posjeta,
- povećan broj ljudi zaposlenih u turizmu, kao industriji.

2.1.3 Mjera: Stvaranje usluga za podršku turizmu i promotivnih aktivnosti

Ova mjera je komplementarna sa mjerama 2.1.2 i 2.1.1 (razvoj turističke infrastrukture i koordinirano očuvanje kulturnog, historijskog i tradicionalnog naslijeđa) i pruža pomoć razvoju integrirane regionalne turističke ponude. Naglasak će biti, na onim promotivnim aktivnostima, koje predlažu grupu destinacija turistima i dodaju vrijednost ekonomskom potencijalu turističkog sektora.

Zbog razvoja transportne infrastrukture i uključenosti regije u zajedničke konekcije i među-regionalne inicijative, sa drugim Evropskim regijama, očekuje se da će doći do porasta broja turista i posjetioca. Stoga, mora se pripremiti adekvatna turistička ponuda, sa detaljnim i kvalitetnim informativnim i promotivnim materijalima.

U procesu realizacije ove mjere, potrebno je preduzeti slijedeće projekte, u naredne tri godine:

- *Studija izvodljivosti o razvoju turizma u regiji C BiH*
- *Osnivanje i jačanje turističkih ureda i proširenje seta njihovih aktivnosti*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutih osnovnih projekata, stvorit će se pretpostavke za implementaciju slijedećih projekata:

- Osnivanje regionalnog turističkog klastera (Vlašić, Smetovi, Bilino polje, ZEPS, Bobovac, Kraljeva Sutjeska, Banja Vrućica, itd.), na osnovu rezultata studije izvodljivosti o razvoju turizma u regiji C BiH

Očekivani rezultati su:

- povećan broj komercijalnih ugovora sa lokalnim firmama
- povećan broj turista godišnje

Indikatori bi bili:

- broj ekonomskih jedinica, koje primaju finansijsku pomoć;
- stopa zadovoljstva gostiju (muškarci/žene u %);
- prosječan broj posjetilaca dnevno.

2.2. Prioritetni cilj 2.2: Razvoj transportne infrastrukture, u cilju obezbjeđenja među-regionalnih i regionalnih veza

Kao što je gore navedeno, zbog svog geo-strateškog položaja, regija ima ogroman potencijal za razvoj. Regija je blizu svih bitnih biznis-centara i saobraćajnih čvorišta, kao što su:

- *Željeznički čvor Doboj*
- *Auto-put Beograd – Zagreb*
- *Aerodromi u Sarajevu, Tuzli, Banja Luci, Mostaru, Zagrebu*
- *Riječna luka Brčko*
- *Luka Ploče .*

Glavni gradovi u regiji su dobro povezani putevima raznih kategorija, a neki od njih imaju i željezničke veze. Međutim, postojeća transportna infrastruktura ne obezbjeđuje zadovoljavajuću kvalitativnu podršku razvoju. Lokalna putna infrastruktura nije dobro razvijena.

Bitan faktor, koji će uticati na razvoj regije, je buduća ruta auto-puta Vc, koji će djelimično prolaziti kroz regiju. Koridor Vc će biti glavni koridor, koji povezuje Centralnu Europu sa lukom Ploče, prolazeći kroz Bosnu i Hercegovinu, od sjevera prema jugu.

Duz budućeg koridora Vc ide i željeznički koridor, koji takođe povezuje Centralnu Europu sa lukom Ploče. Kao što je ranije rečeno, ovim putnim i željezničkim koridorima, regija C BiH ce postati ključno mjesto za protok roba u širem okruženju.

Zbog važnosti razvoja infrastrukture, potrebno je nastaviti rad na poboljšanju putne infrastrukture i širenju kapaciteta, kao i korištenju željeznica. Prije nego što se to realizuje, studije izvodljivosti i programi, na općinskom i na regionalnom nivou, bi trebale biti urađene.

Scenarij za realizaciju ovog prioritetnog cilja je slijedeći:

- *Pružanje pomoći svim aktivnostima, koje se odnose na koridor Vc i širenje sistema željeznica*
- *Razvoj lokalne putne infrastrukture.*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritarnog cilja su:

- povećana dužina puteva
- povećana dužina željeznica
- poboljšana kvaliteta puteva i željeznica
- lakša i brža komunikacija.

Generalni indikatori bi bili:

- porast u protoku saobraćaja (vozila/teret godišnje (%)
- poboljšana sigurnost (broj saobraćajnih nesreća godišnje)
- niži transportni troškovi
- poboljšanje kvaliteta života u zajednici.

2.2.1. Mjera: Izgradnja lokalne transportne mreže

Iako regija ima veoma dobro razvijenu putnu infrastrukturu, u poređenju sa drugim regijama u Bosni i Hercegovini, stanje putne infrastrukture je još uvijek loše. Stoga je neophodno konstantno raditi na poboljšanju situacije, izgradnjom novih puteva i održavanjem kompletne transportne mreže.

U procesu realizacije ove mjere, trebali bi se implementirati slijedeći projekti, u naredne tri godine:

- *Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa Regionalnim saobraćajnim planom, ruta: Teslić – Banja – Bistričak – Nemila – M17*
- *Priprema Regionalnog saobraćajnog plana*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutih osnovnih projekata, stvorit će se pretpostavke za implementaciju slijedećih projekata:

- *Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa Regionalnim saobraćajnim planom, ruta: Kakanj-Kraljeva Sutjeska-Bobovac-Vareš*
- *Studija izvodljivosti o izgradnji druge željezničke tračnice na pruzi Zenica – Sarajevo*
- *Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa Regionalnim saobraćajnim planom, ruta: G. Vakuf / Uskoplje-Voljice-Kupres*
- *Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa Regionalnim saobraćajnim planom, ruta: Begov Han-Pepelari-Kamenica-Zavidovići*
- *Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa Regionalnim saobraćajnim planom, ruta: G. Vakuf / Uskoplje-N. Travnik*
- *Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa Regionalnim saobraćajnim planom, ruta: Prusac – Guvana – Kopčić (zaobilaznica oko Donjeg Vakufa i Bugojna)*
- *Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa Regionalnim saobraćajnim planom, ruta: Prnjavor-Tešanj-N. Šeher – put M17*
- *Izrada studije o konekcijama, pratećim objektima i konfliktnim tačkama za koridor Vc u okviru regije*
- *Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa Regionalnim saobraćajnim planom, ruta: Jajce-Travnik-Kaonik*
- *Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa Regionalnim saobraćajnim planom, ruta: Kaonik-Busovača-Kiseljak*
- *Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa Regionalnim saobraćajnim planom, ruta: G. Vakuf/Uskoplje-Menjik-Prozor*

- Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa Regionalnim saobraćajnim planom, ruta: Kaćuni – Lugovi – Mladoš – Visoko
- Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa Regionalnim saobraćajnim planom, ruta: Kakanj – Ponijeri - Kamenica-Zavidovići- Maglaj
- Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa Regionalnim saobraćajnim planom, ruta: Zenica-Babino-Arnauti-Kakanj
- Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa Regionalnim saobraćajnim planom, ruta: Maglaj-Bistrica-Tešanj

Očekivani rezultati su:

- kontinuirano poboljšanje kvaliteta lokalne transportne mreže,
- lakši, komforniji i opušteniji transport roba i ljudi.

Generalni indikatori bi bili:

- km izgrađenog ili poboljšanog puta (% nivoa završenosti mreža);
- km izgrađenih ili poboljšanih željeznica (% nivoa završenosti mreža);
- uštedeno vrijeme (vrijeme putovanja x broj putnika);
- broj putnika, koji koriste transportnu mrežu;
- količina prevezenih roba;
- % smanjenja troškova transporta, itd.

2.3. Prioritetni cilj 2.3: Stvaranje povoljnog okruženja za ekološki održiv razvoj

Ovaj prioritetni cilj je direktno povezan, sa svim drugim prioritetnim ciljevima, gore navedenim, posebno u svjetlu razvoja poljoprivrede, proizvodnje sirovinskih materijala, proizvodnje energije i turizma.

Implementacija ovog prioritetnog cilja će se zasnivati, na koordinaciji javnih administracija sa novo-osnovanim NVO-ima, koji djeluju u sektoru okoliša. Povećana donatorska sredstva za ekološke projekte, kao i povećan interes ka međuregionalnim zajedničkim projektima o odlaganju otpada, aktiviranju i upotrebi ekoloških mreža i pripremanju strategije o odlaganju smeća, će doprinijeti povećanju broja ekoloških aktivnosti.

Da bi se stvorilo ekološki-zdravo okruženje, neophodno je pridržavati se i prihvatiti regulacije i standarde Europske Unije.

Loše se upravlja sistemima vodo-snabdijevanja, uglavnom od strane javnih preduzeća, čiju politiku cijena određuju općine (ili kantoni). Otpadne vode i čvrsti otpad predstavljaju ozbiljne probleme, i mada postoje donekle zakoni o zaštiti od zagađenja, provođenje istih je veoma sporo. Kanalizacioni sistemi u regiji obično nisu dovoljni, i jedini koji zaista postoje, kao takvi, su u većim gradovima.

Glavna intervencija u ovom sektoru će biti uvođenje regionalnih ureda za zaštitu okoliša, koji će moći da nadgledaju ekonomske aktivnosti i primjenjuju regulacije na snazi, kao i da razvijaju kampanje u cilju podizanja svijesti, kao bi uključili javnost u ekološke aktivnosti. Predviđa se napredak u razvoju sistema menadžmenta otpada i otpadnih voda, sa naglaskom na povećan kvalitet pitke vode i prikupljanje i recikliranje čvrstog otpada.

Najbitnija pitanja, koja se odnose na ovaj cilj, su odlaganje otpada, izgradnja deponija smeća, recikliranje otpada, izgradnja kolektora za vodu, pročišćavanje kanalizacija i ovjera ekoloških poljoprivrednih područja.

Scenario za realizaciju ovog prioritetnog cilja je slijedeći:

- *Nametanje svih visoko-kvalitetnih ekoloških standarda, svim prerađivačkim preduzećima*
- *Pravljenje planova za vodo-snabdijevanje i kanalizaciju, na općinskom i regionalnom nivou*
- *Pravljenje planova za odlaganje otpada i recikliranje, na općinskom i regionalnom nivou*
- *Povećana svijest o važnosti ekološki-zdravog okruženja*
- *Uvođenje ekološke certifikacije za poljoprivredna područja.*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- *smanjen nivo zagađenja*
- *uvođenje ekološki-zdravih standarda*
- *bolje upravljanje otpadom*
- *pročišćavanje kanalizacija*
- *povećana ekološka svijest među ljudima*
- *poboljšan kvalitet života u zajednici.*

Generalni indikatori bi bili:

- *broj pokrivenih domaćinstava programom odlaganja smeća (% stanovništva);*
- *količina čvrstog otpada, prikupljenog za recikliranje (do/godina) nakon jedne godine;*
- *% nelegalnih deponija smeća, zatvorenih/popravljenih;*
- *smanjen nivo zagađenja (% različitih mjera)*

2.3.1. Mjera: Izgradnja kapaciteta za zaštitu okoliša, sa povećanom javnom ekološkom svijesću

Jedna od najvećih prednosti regije je ekologija (na primjer, prihvatljiv nivo zagađenja okoliša). To je ogromna vrijednost, koja se mora pravilno zaštititi. Ekološka pitanja i visoki ekološki standardi, trebaju biti osnovni preduvjet regionalne ekonomske politike. U tom kontekstu, velika obnovljena prerađivačka preduzeća će se prisiliti da koriste tehnologiju, zasnovanu na najvišim ekološkim standardima. Svi ekološki standardi, koje nameće Europska Unija, moraju se u potpunosti prihvatiti, širom regije.

Regija ima ogromne površine pokrivene šumama (32% zemlje pokriveno), ali nepredviđena ekonomska eksploatacija, zajedno sa posljedicama rata, dovela je do znatnih de-forestacija zemlje, izložene eroziji. Srednjoročna razvojna strategija predlaže da, iako su neki ogoljeni tereni degradirani i nemaju mogućnosti da se oporave, zbog sječe šume, kopanja rude, izgradnje rezervoara, šumskih požara, itd, preostali dio bi se mogao uključiti u strategiju povećanja površine pod šumom, procesom pošumljavanja.

U procesu realizacije ove mjere, trebali bi se implementirati slijedeći projekti, u naredne tri godine:

- *Izrada mape i plana održivog razvoja CBiH.*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutih osnovnih projekata, stvorit će se pretpostavke za implementaciju slijedećih projekata:

- *Re-kultivacija uništenih područja (ogromnih područja)*
- *Pošumljavanje područja na kojima su uništene šume*
- *Priprema strategije za korištenje i održavanje šumarskih, agro-privrednih i vodo-privrednih resursa u regiji*
- *Uspostavljanje sistema za monitoring i zaštitu okoliša (osnovati regionalnu agenciju za monitoring i zaštitu okoliša)*

Očekivani rezultati su:

- nizak nivo zagađenja okoline
- visok nivo ekološke svijesti.

Indikatori bi bili:

- nivo zagađenja
- nivo ekološke svijesti.

2.3.2. Mjera: Izgradnja regionalne infrastrukture za vodo-snabdijevanje i upravljanje otpadom

Urbani projekat i prostorno planiranje su preduvjeti za izgradnju kvalitetnog života u regiji. Kvalitet življenja direktno zavisi od sistema vodo-snabdijevanja i odlaganja otpada- što zavisi od prostornog planiranja, koji je direktno povezan i sa prethodnom mjerom (2.3.1).

Određbe iz Dejtonskog mirovnog sporazuma su povjerile vodo-snabdijevanje entitetima, i u FBiH neke od odgovornosti su spuštene na kantone. Sa implementacijom reformi, sektor vodo-snabdijevanja bi trebao riješiti probleme održivog, efikasnog i transparentnog finansiranja, kao i izgradnju i održavanje infrastrukture i kapaciteta vodo-snabdijevanja.

U procesu realizacije ove mjere, slijedeći projekti bi se trebali implementirati, u naredne tri godine:

- *Uspostavljanje sistema integralnog upravljanja otpadom u CBiH*
- *Zaštita izvora pitke vode i vodenih tokova, u skladu sa EU i UN standardima.*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutih osnovnih projekata, stvorit će se pretpostavke za implementaciju slijedećih projekata:

- *Izrada studije izvodljivosti o izgradnji glavnih kolektora za pročišćavanje vode*
- *Izrada studije izvodljivosti o recikliranju otpada*
- *Izgradnja regionalnih lokacija za recikliranje otpada, u skladu sa strategijom za upravljanje otpadom u BiH*
- *Izgradnja sistema vodo-snabdijevanja "Plava voda" (Travnik –Vitez-Busovača-Zenica....)*

Očekivani rezultati su :

- bolje vodo-snabdijevanje
- efikasno upravljanje otpadom
- povećan standard deponija

Indikatori bi bili:

- broj dozvoljenih deponija smeća,
- količina vode, koja se godišnje konzumira, kroz nove/poboljšane mreže
- % otpadne vode, koja prolazi kroz primarni tretman
- količina raspoložive pitke vode, ukupno i po glavi stanovnika.

2.4. Prioritetni cilj 2.4: Razvijen integrirani regionalni informacijski sistem, sa urbanističkim i prostornim planiranjem

Nerazvijeni urbanistički i prostorni planovi su glavna prepreka sistemskom razvoju regije. Da bi se to poboljšalo, potrebno je završiti proces razvoja ovih planova sistematično, i na općinskom i na regionalnom nivou.

Nedostatak informacija je takođe jedna od glavnih prepreka regionalnom razvoju. Bez odgovarajuće informacije nemoguće je organizirati ili upravljati procesima, posebno na regionalnom nivou. Da bi se to postiglo, potrebno je razviti i uvesti moderan i jedinstven informativni sistem na regionalnom nivou, koji će se koristiti, u cilju razmjene informacija. Pravljenje baza podataka, kao što su geografski informacijski sistem (GIS), baze podataka o tržištu rada, baze podataka o obradivoj zemlji i poljoprivredi, baze podataka o raspoloživim poslovnim područjima, baze podataka sa biznis- informacijama o ponudi/potražnji, itd, su takođe neophodne.

Urbanistički i prostorni planovi su ključni dokumenti za vođenje urbanog rasta i promjena. U slučaju urbanih područja, urbanističko i prostorno planiranje će koordinirati lokacije, u vremenu i mjestu, i ponude i potražnje, za infrastrukturu i kapacitete, te će organizirati upotrebu zemlje, povećati efikasnost i efektivnost usluga, uključujući transport, nasuprot isparčanih zemljišnih parcela. Ovi efekti će, takođe, smanjiti troškove izgradnje, rehabilitacije, rada i održavanja puteva, kanalizacija, vodovoda i telefona, te električne infrastrukture.

Veliki problem je potcjenjivanje važnosti urbanističkog projekta i prostornog planiranja, zbog čega u većini općina urbanistički i prostorni planovi nisu razvijeni. Ovo je glavna prepreka sistemskom razvoju regije. Ista situacija je i na regionalnom nivou. Općinski planovi bi se trebali razmatrati, kao dio čitavog plana, na regionalnom nivou.

Urbanistički plan je sredstvo za uspostavljanje industrijskih zona, kao prostora, gdje bi se trebali locirati industrijski kapaciteti.

Da bi se poboljšala ova situacija, neophodno je završiti sistemski proces planskog razvoja, na regionalnom nivou.

Scenario za realizaciju ovog prioritetnog cilja je slijedeći:

- *Jačanje institucija za urbanističko projektovanje i prostorno planiranje.*
- *Završetak urbanističkih i prostornih planova, i na općinskom i na regionalnom nivou.*
- *Uspostavljanje urbanističkih i prostornih planova, i na općinskom i na regionalnom nivou.*
- *Uspostavljanje različitih sistema baza podataka, i na općinskom i na regionalnom nivou.*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- *efektivne institucije za urbanističko projektovanje i prostorno planiranje, na općinskom i regionalnom nivou*
- *kvalitativnije urbanističko i prostorno planiranje i odlučivanje*
- *poboljšana organizacija industrijskih zona – međusobno-povezane industrijske zone, na općinskom nivou.*
- *uspostavljeni urbanistički i prostorni planovi*
- *uspostavljene regionalne baze podataka*
- *povećana konkurentnost regije*
- *standardizacija procedura*
- *lakše planiranje i odlučivanje*
- *bolja komunikacija.*

Generalni indikatori bi bili:

- *broj osnovanih preduzeća u područjima, koja su primila pomoć, nakon tri godine*
- *ostvarena dodatna vrijednost u lokalnom biznisu, nakon jedne/tri godine*
- *otvorena ili održana bruto/neto zaposlenja, nakon dvije godine (broj i % od ukupnih radnih mjesta)*
- *broj stanovnika, lociranih u blizini (manje od 1 km) renoviranih područja*

2.4.1 Mjera: Razvoj lokalnih i regionalnih kapaciteta, u cilju organiziranja baza podataka, uz korištenje IT i komunikacionih sistema

Na općinskom nivou u regiji, ne postoje specijalizirani informacioni sistemi. Nedostatak informacija je jedna od najvažnijih prepreka regionalnom razvoju, i bez odgovarajuće informacije je nemoguće organizirati i voditi aktivnosti, posebno na regionalnom nivou, dugoročno posmatrano.

Da bi se popravila ova situacija, potrebno je razviti i uvesti moderan i specijaliziran informacioni sistem, na regionalnom nivou, koji će se koristiti za razmjenu informacija, među općinama u regiji i van nje.

Sa brojem stanovnika od 575,000, raspoređenih u 750 naselja, na površini od 5,368 kvadratnih kilometara, regija CBiH se ne smatra velikom regijom. Čak i u ovakvim uvjetima, menadžment informacija u zajednici, općini, na kantonalnom i regionalnom nivou, je veoma težak proces, nemoguće ga je voditi, zbog nedostatka koordiniranog sistema izvještavanja, koji bi pružao pouzdane i ažurirane informacije za slijedeće:

- Rasprostranjenost populacije (posljednji zvanični popis izvršen 1991. godine),
- Geografski informacioni sistem (GIS)
- Površina plodne zemlje i poljoprivreda
- Broj domaćinstava,
- Broj aktivnih MSP na teritoriji,
- Službe za biznis- podršku na raspolaganju (broj institucija, vrsta usluga, cijena)
- Broj i vrijednost direktnih stranih investicija,
- Broj raspoloživih zelenih površina i zgrada za potencijalne investitore,
- Informacije o tržištu nekretnina,
- Turističke mogućnosti (vrsta usluga, zaštićeni spomenici i prirodni parkovi, ugrožene vrste)
- Komunalne usluge (voda, smeće, cijene javnog prevoza i broj korisnika)

- Javne zdravstvene usluge (broj bolnica i klinika, broj kreveta, broj kvalificiranog medicinskog osoblja)
- Situacija sa radnom snagom (broj osoba, ukupna i prosječna starost i spolovi),
- Socijalne usluge (vrsta i broj ugrozenih kategorija, broj ljudi, kojima je pružena pomoć, kroz sistem socijalne zaštite, vrsta i broj socijalnih ustanova)

Prvi problem, u ovom kontekstu, je razvoj kapaciteta za prikupljanje i koordiniranje informacija, na općinskom nivou. Uposlenici u javnoj administraciji ne koriste sistem IT i komunikacione sisteme, što otežava dobivanje informacija iz ovog sektora, mada baze podataka ponegdje i postoje. To će biti veoma ambiciozan cilj, koji ne obuhvata samo trening i razvoj novih vještina, nego i korištenje IT i komunikacione opreme, što predstavlja značajna finansijska ulaganja za ovu regiju.

Što se tiče kapaciteta za trening, postojanje specijaliziranih odjela na fakultetu Ekonomije u Sarajevu i Mostaru, kao i blizina glavnih univerzitetskih centara (Sarajevo, Banja Luka, Tuzla, Mostar), omogućavaju brzo praćenje, uzimajući u obzir postojeću kvalificiranu omladinu, koja bi trebala biti uključena u ovaj proces.

Razvijanje kapaciteta, za pružanje javnih informacija ekonomskim akterima, je bitno, i ono podrazumijeva i domaće i strane investitore, koje trenutno nemaju jedinstven vidljiv sistem informacija, vezan za registraciju firme, početak biznisa i usluge, vezane za biznis- podršku.

U procesu realizacije ove mjere, slijedeći projekti bi se trebali implementirati, u naredne tri godine:

- *Poboljšanje IT kapaciteta općina za pružanje usluga MSP.*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutog osnovnog projekata, stvorit će se pretpostavke za implementaciju slijedećih projekata:

- *Razvoj regionalnih specijaliziranih Info Centara, povezanih sa statističkim zavodima i drugim izvorima informacija*
- *Jačanje IT opreme u javnim institucijama (ostalim, osim općina)*
- *Podizanje svijesti o korištenju licenciranih sistemskih softvera*
- *Izrada informacionog sistema – baza podataka o nekretninama za trgovinu i industriju – GIS.*

Očekivani rezultati su:

- *razvijeni informacioni sistemi na općinskim nivoima, sa odgovarajućim bazama podataka*
- *međusobno-povezani informacioni sistemi, među općinama i drugim institucijama (na primjer, statistički zavodi, ministarstva, asocijacije) u regiji.*
- *kompjuterizacija općinskih odjela*
- *pravljenje jedinstvenog sistema baze podataka, na regionalnom nivou.*
- *povećana konkurentnost regije*
- *standardizacija*
- *lakše planiranje i odlučivanje*
- *bolja komunikacija.*

Indikatori će biti:

- broj općina sa instaliranim kompjuterskim sistemima

- broj korisnika sistema
- nivo korištenja sistema
- količina razmijenjenih informacija.

2.4.2. Mjera: Izgradnja kapaciteta za urbanističko i prostorno planiranje

Mnogo se potcjenjuje važnost urbanističkog projekta i prostornog planiranja, zbog čega većina općina nema razvijene urbanističke i prostorne planove. Nerazvijeni urbanistički i prostorni planovi su glavna prepreka sistemskom razvoju regije. Općinski planovi bi se trebali uzeti u razmatranje, kao dio čitavog plana, na regionalnom nivou.

Urbanistički projekat je sredstvo za osnivanje industrijskih zona, gdje bi se industrijski kapaciteti trebali locirati.

Regija CBiH ima velike prednosti, zbog geo-strateškog položaja u zemlji, kao i zbog postojanja znanja, iskustva i zakona. U ovakvim uvjetima, prostorno umrežavanje, među regijama i širim područjem, bi se moglo ostvariti, u cilju pružanja pomoći lakšoj raspodjeli proizvoda i usluga, kao i generalnoj prezentaciji regije, kako bi se uveli neophodni standardi u urbanističko planiranje, sa odgovarajućom dokumentacijom, i smanjio broj nelegalnih građevina.

U procesu realizacije ove mjere, slijedeći projekti bi se trebali implementirati, u naredne tri godine:

- *Izrada prostornog plana za regiju CBiH*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutog osnovnog projekta, stvorit će se pretpostavke za implementaciju slijedećih projekata:

- *Poboljšanje (ažuriranje) Prostornih planova općina u skladu sa Prostornim planom regije CBiH*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritarnog cilja su:

- *efektivne institucije za urbanističko projektovanje i prostorno planiranje, na općinskom i regionalnom nivou*
- *kvalitetnije urbanističko i prostorno planiranje i odlučivanje*
- *poboljšana organizacija industrijskih zona – međusobno-povezanih industrijskih zona, na općinskom nivou*
- *napravljeni urbanistički i prostorni planovi.*

Generalni indikatori bi bili:

- *rehabilitacija napuštene zemlje (ha)*
- *kupljen renoviran prostor (kvadratni metri)*
- *broj podržanih projekata urbane obnove*

3. Strateški cilj 3: Visoko-razvijeno tržište rada, bazirano na prilagođenim ljudskim resursima i tehnološkim ostvarenjima

Politika o razvoju ljudskih resursa u Europskoj Uniji se zasniva na principu, da je pristup obrazovanju prirodno pravo svih građana. Zemlje članice su prepoznale potrebu za razvojem edukativnih sistema, zasnovanih na generalnom znanju privrednog društva, pojačanim sa jačim praktičnim pristupom i fleksibilnošću, koja se odnosi na radnu snagu/tržišne potrebe. U posljednje dvije decenije, nova ostvarenja su rezultirala komplementarnim edukativnim sistemom, koji prioritet daje procesu učenja tokom čitavog života. Ovo pruža mogućnost za re-kvalifikaciju radne snage i integraciju na tržište rada socijalno-ugroženih grupa, kao što su (duži vremenski period nezaposlene žene, ljudi preko 45 godina, invalidne osobe, Romi itd). Isti pristup bi se trebao primijeniti i u sistemima edukacije i obuke u regiji CBiH .

U skladu sa srednjoročnom razvojnom strategijom, edukacija, kao preduvjet ekonomskog uspjeha zemlje, je jedno od najbitnijih sredstava za otklanjanje diskriminacije. Okvirni zakoni bi trebali upravljati reformom javne administracije, koja bi trebala da obezbijedi rješenje za harmoniziranje odgovornosti edukativnih institucija i ohrabriti među-regionalno umrežavanje, posebno među institutima sa višeg nivoa.

Velika je stopa nezaposlenosti u regiji CBiH (45.43%, što je više od državnog prosjeka) i to utiče na sve starosne grupe radne snage. Nezaposlenih ima čak i među osobama sa završenim fakultetima, i kada se to kombinuje sa poslije-ratnom depresijom, rezultat je emigracija mladih talentovanih ljudi. 85% stanovništva regije živi u ruralnim područjima, te je stoga udaljeno od mogućnosti pristupa višim nivoima edukacije i dodatnim programima obuke.

Jedan od rezultata višeg nivoa nezaposlenosti je, jasno, nerazvijena ekonomija. Međutim, drugi aspekt je takođe veoma ozbiljan- struktura ljudskih resursa nije odgovarajuća i nije u skladu sa potrebama tržišta rada. Drugim riječima, evidentan je nedostatak menadžmenta ljudskim resursima, i na općinskom i na regionalnom nivou.

Slijedeći aspekt, koji se mora uzeti u razmatranje, je postojanje sivog tržišta rada. Generalno govoreći, ono ima ogroman uticaj na razvoj regije.

Biroi za zapošljavanje su osnovani, na općinskom i kantonalnom nivou, i oni ne obavljaju svoj posao kako treba. Ovi biro i nisu veoma pro-aktivni. Nema sumnje, da bi oni trebali predstavljati krucijalne centre, središta, koja povezuju ponudu i potražnju, na odgovarajući način. Što se tiče potražnje, ovi biro i bi trebali prepoznati potrebu za adekvatnim ljudskim resursima, što je osnovna pretpostavka za osnivanje efektivnog i efikasnog tržišta rada. Na osnovu stvarnih potreba za ljudskim resursima, biro i za zapošljavanje bi trebali inicirati mnoge različite projekte, u cilju razvijanja ljudskih resursa, što se tiče ponude, u skladu sa zahtjevima potražnje. Drugim riječima, efikasno tržište rada podrazumijeva dobro vođene biro e za zapošljavanje, koji so veoma dobro uključeni u sve aspekte društva, koji se odnose na ljudske resurse. Međusobna povezanost svih biro a za zapošljavanje u regiji, kao i u čitavoj BiH, je "sine qua non" za efikasnost.

Edukativni sistem, na svim nivoima, nije prilagođen stvarnim potrebama za adekvatnim ljudskim resursima. Očigledan je nedostatak nekih neophodnih

kvalifikacija, a s druge strane, prezasićenost drugim. Stoga, redovni obrazovni sistem ne može zadovoljiti sve potrebe za ljudskim resursima. Isto tako, edukativni sistem na snazi ne podstiče poduzetnički duh. Veoma je bitno da obrazovni sistem stvara biznis-orijentirane studente. Talentirani stručnjaci se ne ohrabruju na naučni rad, inovacije i istraživačke aktivnosti.

Komplementarni edukativni sistem je loš i nedovoljni finansijski resursi za ovaj sektor, uz očigledni nedostatak volje administracije, da se bavi ovom potrebama, kroz nove forme kvalifikacije, uz pozitivne odluke lokalne administracije, ograničavaju regionalni kapacitet, da se uključi u međunarodne programe.

Ovaj strateški cilj se bavi dvjema glavnim potrebama regije: (i) potreba za vidljivom platformom razmjene ponuda sa potražnjom, kako bi se stvorilo konkurentno i aktivno tržište rada i (ii) potreba da se re-orijentira obrazovni sistem, ka novim naukama, istraživanjima, tehnologijama i inovacijama, kao i da se uvede praktičniji pristup, posebno uvođenjem poduzetničkog školskog programa u srednje škole i komplementarnih obrazovnih sistema.

Sumirajući situaciju na terenu, vezano za ovaj strateški cilj, slijedeći problemi se mogu prepoznati:

- *Nizak nivo znanja u domenu biznisa, menadžmenta i poduzetništva,*
- *Nizak nivo informaciono-tehnološke "kulture"*
- *Nerazvijen sistem stručne preobuke i edukativnih institucija za permanentno obrazovanje*
- *Nedostatak potpuno osnovanog univerziteta u regiji*
- *Zastarjele akademske istraživačke institucije*
- *Ogroman nesrazmjer između redovnog obrazovanja i stvarnih potreba za određenim kvalifikacijama u industriji*
- *Neprikladan obrazovni sistem*
- *Zastarjela obrazovna infrastruktura u većini obrazovnih institucija, na svim nivoima*
- *Nedovoljno razvijeno i isparčano tržište rada.*

Kako bi se realizirao ovaj strateški cilj i riješili navedeni problemi, trebali bi se preduzeti slijedeći koraci:

- *Poboljšanje kvaliteta rada biroa za zapošljavanje*
- *Osnivanje međusobno- povezanih sistema baza podataka, koji povezuju ponudu i potražnju ljudskih resursa*
- *Osnivanje institucija za stručnu preobuku*
- *Jačanje univerziteta u Zenici*
- *Jačanje institucija i konsultantskih mreža*
- *Osnivanje centra za inovacije i naučno-tehnološkog centra*
- *Uvođenje centara za učenje na daljinu*
- *Modernizacija obrazovnog sistema i školskog programa*
- *Uvođenje poduzetništva u obrazovni program za mlade.*

Očekivani rezultati ovog strateškog cilja bi bili:

- *bolje organizirano tržište rada*
- *efektivna stručna preobuka (komplementarna)*
- *dobro uspostavljen univerzitet*
- *dobro osnovani instituti i konsultantska mreža*
- *osnovan centar za inovacije i naučno-tehnološki centar*
- *povećana svijest o poduzetništvu i poslovno razmišljanje među mladim ljudima.*

Neki indikatori bi bili:

- stopa zapošljavanja korisnika, nakon jedne godine
- smanjenje nezaposlenosti ciljane populacije (%)
- održivost udruženja (% još postojećih, 3 godine nakon završetka pružanja pomoći)
- povećan broj studenata, na svim nivoima
- broj objavljenih naučnih i akademskih istraživačkih studija
- broj dana obezbijeđenih konsultantskih usluga.
- kvalifikacije ciljane populacije (%)

Prioritetni ciljevi su izvedeni iz strateškog cilja, tako da oni prioritet daju aktivnostima, koje bi se trebale preduzeti u vremenskom okviru od sedam godina. S te tačke gledišta, svi prioritetni ciljevi su neizbježan korak u procesu implementacije. Pošto se svaki prioritetni cilj fokusira na grupu međusobno-povezanih i identificiranih problema, veoma je bitno koordinirati proces implementacije svih prioritetnih ciljeva. Realiziranje svih prioritetnih ciljeva je "sine qua non" u dostizanju strateškog cilja.

Ovaj strateški cilj je posebno veoma bitan, jer on obezbjeđuje razvoj komplementarnog obrazovnog sistema; pomaže svrsishodniju orijentaciju ljudskog kapitala i pruža mogućnost za aktiviranje efektivnog tržišta radne snage. Nema sumnje, da je ljudski intelektualni kapital pokretačka snaga razvoja.

Ovaj strateški cilj je povezan, posebno sa Strateškim ciljem1 "razvoj proizvodnog okruženja (uglavnom prerađivačka industrija, poljoprivreda, energija i MSP) baziranog na inovativnim i konkurentnim uslugama poslovne podrške" i uspjeh će se zasnivati na kapacitetu regionalne radne snage, da zadovolji zahtjeve novo-razvijenih ekonomskih sektora i struktura.

Uzimajući u obzir strateški cilj, prepoznata je grupa prioritetnih ciljeva:

3.1. Prioritetni cilj 3.1: Povećanje efikasnosti tržišta rada

Tržište rada je nerazvijeno. Generalno govoreći, biro za zapošljavanje, koji su osnovani na općinskom nivou, ne obavljaju svoj posao kako treba. Biro za zapošljavanje nisu povezani sa firmama i obrazovnim sistemom. Ovi centri nisu veoma pro-aktivni, naprotiv, veoma su pasivni.

Bez sumnje, ovi biro bi trebali biti ključni "nerv", centri koji povezuju ponudu i potražnju na odgovarajući način. Što se tiče potražnje, ovi centri bi trebali prepoznati realne potrebe za ljudskim resursima, što je osnovna pretpostavka za osnivanje efektivnog i efikasnog tržišta rada. Na osnovu stvarnih potreba za ljudskim resursima, biro za zapošljavanje bi trebali inicirati veći broj projekata, u cilju razvoja ljudskih resursa, vezano za ponudu, a u skladu sa zahtjevima potražnje. Drugim riječima, efikasno tržište rada podrazumijeva dobro vođene biroe za zapošljavanje, koji su intenzivno uključeni u sve aspekte društva, vezano za ljudske resurse. Međusobna povezanost biroa za zapošljavanje, u regiji i čitavoj Bosni i Hercegovini, je "sine qua non" za njihovu povećanu efikasnost.

Scenarij za realizaciju ovog prioritetnog cilja je slijedeći:

- Stvaranje baza podataka
- Stvaranje međusobno- povezanih baza podataka, i na općinskom i na regionalnom nivou

- *Re-pozicioniranje biroa za zapošljavanje, kao ključnih centara u procesu usklađivanja ponude i potražnje.*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- *međusobno-povezani biro i za zapošljavanje u regiji*
- *efikasni biro i za zapošljavanje*
- *usklađena ponuda i potražnja na tržištu rada*

Generalni indikatori bi bili:

- *broj udruženja socio-ekonomskih partnera, u okviru teritorijalnih sporazuma*
- *porast stope pokrivenosti referentnog stanovništva (%)*
- *povećanje trajanja radnog iskustva (prosjek korisnika)*
- *korištenje dodatnih savjetodavnih usluga, od strane nezaposlenih (%)*

3.1.1. Mjera: Izgradnja kapaciteta centara (biroa) za zapošljavanje

Jaki biro i za zapošljavanje u regiji se oslanjaju na sposobnost povećanja vizibiliteta i efikasnosti radne snage, kao i na sposobnost da obezbijede pouzdane informacije javnoj upravi (povezano sa mjerom 2.4.1). Mogućnost da se indiciraju nove vrste poslova, koji se najviše traže, znači da se može uvesti novi školski program, ili da je povećan broj maturanata iz određenog sektora. Javna uprava se mora zainteresovati za rješavanje nezaposlenosti (po kategorijama i spolu) , kako bi podstakla privredne inicijative u kritičnim područjima. Ljudima se moraju pružiti savjeti, tako da se oni mogu orijentirati ka sektorima, koji najviše odgovaraju njihovim vještinama i kvalifikacijama.

Generalno govoreći, biro i za zapošljavanje, na općinskom nivou, ne rade svoj posao kako treba. Ovi biro i su veoma pasivni. Nema sumnje da bi ovi biro i trebali biti, centri koji spajaju ponudu i potražnju na tržištu rada, tako da prepoznaju stvarne potrebe za ljudskim resursima. Upravo zbog toga., ovi biro i za zapošljavanje bi se trebali re-pozicionirati, kao ključni igrači na tržištu rada, te da povezuju sve ostale aktere, kao što su obrazovne institucije i firme.

U procesu realizacije ove mjere, slijedeći projekti bi se trebali implementirati, u naredne tri godine:

- *Poboljšanje efikasnosti biroa za zapošljavanje*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutog osnovnog projekata, stvorit će se pretpostavke za implementaciju slijedećih projekata:

- *Analiza potrebnih vještina u regiji*

Očekivani rezultati su efektivni i međusobno-povezani biro i za zapošljavanje.

Indikatori će biti:

- broj korisnika
- broj ponuđenih radnih mjesta.

3.2. Prioritetni cilj 3.2: Razvoj komplementarnog sistema edukacije i obuke

Pored redovnog obrazovnog sistema, sistem permanentnog obrazovanja, zasnovan na konceptu edukacije tokom čitavog života (edukacija odraslih), bi se trebao uspostaviti. Ove vrste institucija bi trebale organizovati posebne vrste kurseva sa različitim programom/formatima, kako bi se pomoglo da se popuni praznima između ponude i potražnje. Potrebno je da ove institucije budu dobro povezane sa biroima za zapošljavanje (povezano sa mjerom 3.1.1). Oni bi trebali biti ključna pozicija, koja prepoznaje potrebe za stručnom preobukom. Centri za stručnu preobuku bi se posebno trebali fokusirati na ponudu različitih kurseva iz menadžmenta i poduzetništva, podržavajući MSP i poduzetnike (povezano sa prioritetnim ciljem 1.5.). Ovi kursevi bi trebali nuditi odgovarajuće znanje poduzetnicima, podstičući ih da osnivaju nove biznise, kao i da poboljšaju znanje MSP menadžera i drugih poslovnih stručnjaka. Većina općina bi trebala osnovati ovakve vrste institucionalnih centara, stvarajući mrežu i dijeleći resurse. Edukacija o biznisu bi se trebala koordinirati na regionalnom nivou.

Scenario za realizaciju ovog prioritetnog cilja je slijedeći:

- *Uspostavljanje institucija za nastavu, kvalifikacije i pre-kvalifikacije; inicirano od strane biroa za zapošljavanje*
- *Osnivanje regionalnog centra za poslovnu edukaciju.*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- *usklađena ponuda i potražnja na tržištu rada*
- *poboljšano znanje menadžera*
- *podsticanje poduzetničkog duha*
- *uspješniji biznisi*

Generalni indikatori bi bili:

- *stopa upošljavanja korisnika (%)*
- *korištenje dodatnih savjetodavnih usluga, od strane nezaposlenih*
- *% učesnika na treningu, koji su uspješno završili kurs (muškarci/žene)*
- *veći stepen pokrivenosti stanovništva*
- *broj uspješnih biznis- projekata.*

3.2.1. Mjera: Uspostavljanje institucija za nastavu, kvalifikaciju i prekvalifikaciju, na regionalnom nivou

Ponuda ljudskih resursa na tržištu rada nije odgovarajuća i nije u skladu sa stvarnim potrebama tržišta. Istovremeno, konvencionalni obrazovni sistem ne "stvara" ljude, u skladu sa stvarnim ekonomskim potrebama. Kako bi se zadovoljile stvarne potrebe, neophodno je osnovati izvijestan broj institucija, koje će moći da ponude posebne kurseve, sa različitim programom/modulima, popunjavajući tako prazninu, između ponude i potražnje na tržištu rada. Ovaj projekat bi mogao iskoristiti postojanje obrazovne infrastrukture i kadrova, koji bi mogli (re-orijentacijom ili proširenjem postojećih ključnih aktivnosti) razviti potreban sistem stručne preobuke. Kao što je prethodno pomenuto u mjeri 3.1.1, biro za zapošljavanje bi trebali imati ključnu ulogu u iniciranju osnivanja različitih kurseva.

Mjera predviđa doniranje odgovarajuće opreme školskim laboratorijama i osnivanje regionalnog centra za razvoj ljudskih resursa. Ova inicijativa će biti koordinirana sa osnivanjem Regionalnog univerzitetskog centra u Zenici.

U procesu realizacije ove mjere, potrebno je implementirati slijedeće projekte, u naredne tri godine:

- *Osnivanje edukativnih centara i centara za preobuku u konkurentnim vještinama i profesijama.*

Očekivani rezultat je balansiranija ponuda i potražnja na tržištu rada.

Indikatori će biti broj institucija, broj kurseva i broj učesnika.

3.3. Prioritetni cilj 3.3: Međusobna povezanost komplementarnog i redovnog obrazovnog sistema sa tržištem rada

Zbog činjenice da konvencionalni sistem obrazovanja ne odgovara potrebama tržišta rada, sistem dodatnog obrazovanja će biti osmišljen, tako da obezbijedi strukturu ljudskih resursa, koja je potrebna preduzećima. Veoma je bitno da se uspostavi odlična suradnja, između biroa za zapošljavanje, konvencionalnog sistema obrazovanja, i centara za stručnu preobuku. Kao što je ranije pomenuto, biroji za zapošljavanje bi trebali postati ključni igrači, u procesu iniciranja različitih vrsta konvencionalnih i dodatnih obrazovnih kurseva.

Stručna preobuka je ključna veza sa ekonomskim razvojem, te smanjenjem nezaposlenosti i siromaštva. Poslovne škole i IT trening-centri bi trebali podržati tržište i obezbijediti veliki potencijal za upošljavanje. Profesionalni trening se mora reformisati, a privatni sektor se mora takođe podstaći na ulaganje u ovo područje.

Da bi se uspostavila koordinacija, između odgovornih institucija, koje mogu pomoći razvoj ovog sektora, treba se uspostaviti jako partnerstvo, koje će obezbijediti odgovarajuću platformu za proces donošenja odluka.

Naglasak bi se trebao staviti na razvoj poduzetničkog duha, koji je još uvijek slab, zbog slijedećih razloga:

- loš mentalitet radnika, naslijeđen iz ranijeg komunističkog privrednog sistema;
- nedostatak znanja o tome, kako obavljati biznis;
- nedostatak finansijskih podsticaja za početak biznisa;
- loše menadžerske sposobnosti;
- nedostatak poslovnog- savjetovanja o poslovnoj administraciji.

Svi ovi faktori bi se trebali uzeti u obzir, kako bi se podstakao razvoj poduzetničke kulture, kao primarni rezultat kapaciteta dodatnog obrazovanja.

Scenario za realizaciju ovog prioritetnog cilja je slijedeći:

- *Pravljenje formalnog okvira za dijalog među centrima za zapošljavanje, institucijama za stručnu preobuku i konvencionalnim obrazovnim sistemima, u cilju prepoznavanja potrebe za dodatnim obrazovanjem.*
- *Razvijanje poduzetničke kulture.*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su slijedeći:

- usklađena ponuda i potražnja na tržištu rada
- poboljšano znanje
- podsticanje poduzetničkog duha
- više uspješnih biznisa.

Generalni indikatori bi bili slijedeći:

- broj udruženja socio-ekonomskih partnera, unutar okvira
- povećanje kvalifikacija (broj korisnika koji su stekli diplomu ili certifikat)
- broj ljudi, koji su završili i osnovno i dodatno obrazovanje
- % smanjenja nezaposlenosti.

3.3.1. Mjera: Ohrabrivanje poduzetničke kulture, kroz sistem obrazovanja

Nažalost, vidljivi ožiljci pred-ratnog političkog i ekonomskog sistema, doprinose nedostatku poduzetničkog duha, nedostatku znanja o biznisu i mentalnoj blokadi o privatnom biznisu. Proces mijenjanja stavova je dugoročan proces, koji zahtijeva odgovarajuće usmjeravanje i strpljenje. To je proces, za koji je potrebno dosta vremena i koji se odvija korak po korak, bez nekih spektakularnih rezultata. Mladi su grupa, koja je najspremnija da prihvati novi način razmišljanja. Razlog je jednostavan; njihovo mišljenje nije formirao pred-ratni sistem.

Da bi se mladi ohrabрили, da stupaju u biznise kada postanu zreliji, preporučuje se da se uvede predmet o poduzetništvu u osnovnu školu, možda u zadnjoj godini osnovnog školovanja i tokom čitavog srednjoškolskog obrazovanja. Predmet o poduzetništvu bi se trebao tako osmisliti, da postavi temeljne vrijednosti poduzetništva i da pruži osnovno znanje o obavljanju biznisa.

Druga orijentacija ove mjere će biti usmjerena, ka mogućnosti ohrabrivanja žena u biznisu.

Ova mjera će pomoći razvoj MSP sektora i službi za poslovnu podršku (povezati sa prioritetnim ciljem 1.2).

U procesu realizacije ove mjere, potrebno je implementirati slijedeće projekte, u naredne tri godine:

- *Opremanje škola adekvatnom opremom za profesionalnu praktičnu obuku*
- *Osnivanje edukativno-rekreativnih kampusa za mlade*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutih osnovnih projekata, stvoriti će se pretpostavke za realizaciju slijedećih projekata:

- *Podizanje svijesti o poduzetništvu u srednjim školama*
- *Šeme za pružanje pomoći poduzetničkim inicijativama žena u lokalnim zajednicama i u Regiji*
- *Pomoć u osnivanju novih fakulteta: Pravnog, Ekonomskog i Zdravstvenog na Univerzitetu u Zenici*

Očekivani rezultati bi bili slijedeći:

- *povećan broj ljudi, spremnih da samostalno krenu u biznis*
- *poboljšan nivo znanja o vođenju biznisa.*

- uveden predmet o poduzetništvu u posljednjoj godini osnovne škole i tokom čitavog srednjoškolskog obrazovanja.

Indikatori će biti slijedeći:

- broj novo-osnovanih biznisa,
- broj preduzeća (muškarci/žene vlasnici)
- broj biznisa, osnovanih od strane mladih ljudi.

3.4. Prioritetni cilj 3.4: Razvijen sistem za istraživanje, razvoj, inovacije i transfer tehnologija

U regiji, jedine istraživačke i razvojne institucije, koje slijede savremena ostvarenja, su Institut "Kemal Kapetanović" i Mašinski Institut, locirani u Zenici. Oba ova centra bi se trebala ojačati i podržati.

U skladu sa vizijom regije, da bude industrijski razvijena, treba se takođe ohrabriti osnivanje nekoliko institucija u različitim domenima, koje bi mogle ponuditi različite vrste pomoći relevantnim industrijama u regiji, kao što su:

- firme za poslovni konsalting i ispitivanje tržišta;
- istraživački centri za određene industrije;
- centri za transfer tehnologija;
- mobilni konsultantski centri, itd.

Svaka od ovih institucija i centara bi trebali moći da konkurišu svjetskim standardima i da budu uključeni u mrežu sličnih institucija širom svijeta.

Posebni naponi se trebaju uložiti u prepoznavanje talentiranih osoba i ambicioznih učenika i stvaranje mogućnosti za dodatne investicije u njihovo obrazovanje, po najvišim svjetskim standardima. Briga o veoma talentiranim osobama mora biti jedan od najprioritetnijih ciljeva.

Scenarij za realizaciju ovog prioritetnog cilja je slijedeći:

- Jačanje postojećih instituta za istraživanje
- Ohrabrivanje osnivanja poslovno-savjetodavnih centara i centara za istraživanje tržišta
- Podsticanje osnivanja centara za istraživanje za određene industrije
- Uspostavljanje sistema prepoznavanja talentiranih ljudi i podrška njihovom profesionalnom razvoju.

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su slijedeći:

- uspješne *biznis-konsalting* firme
- uspješni naučno- istraživački centri
- odgovarajuća podrška za talentirane osobe u procesu razvijanja njihovih potencijala.

Generalni indikatori bi bili slijedeći:

- broj osnovanih konsalting firmi, kao i firmi, koje se bave istraživačkim radom

- broj lokalnih preduzeća (MSP obuhvaćena), koja podržavaju zajedničke istraživačke projekte
- povećano investiranje u istraživanje, razvoj, tehnologije i inovacije, od strane preduzeća, koja su uključena u zajedničke projekte
- % MSP, kojima su pružene usluge
- broj stvorenih radnih mjesta u oblasti istraživanja i razvoja.

3.4.1. Mjera: Razvijanje kapaciteta za poslovno-savjetodavne usluge i naučno istraživanje

Razvoj poslovnog okruženja se zasniva na postojećim preduvjetima, kao što su: povoljni selektivni kreditni izvori, podrška data obezbježivanju kreditnih pogodnosti za preduzeća početnike, postojeće firme osiguravaju standardne kriterije i imaju dovoljno sredstava za povrat kredita, postojanje šema subvencioniranja, postojanje fondova za kreditne garancije, itd.

Ovi preduvjeti su djelimično obrađeni u državnom regulatornom okviru, posebno u MSP sektoru.

Nema uspješnog biznisa bez kvalitetnih poslovno-savjetodavnih firmi i osnovanih naučno-istraživačkih institucija, koje pružaju pomoć velikim biznisima. Nažalost, trenutno u čitavoj regiji postoji samo nekoliko biznis- konsalting firmi. Nekoliko je razloga za ovakvu situaciju. Prvi je, nedostatak potražnje za ovom vrstom usluga (loš menadžment, koji nije svjestan važnosti konsaltinga) i drugi je nedostatak kvalificiranih poslovnih konsultanata. Potrebno je, stoga, i poboljšati kvalitet biznis-konsaltinga i povećati potražnju, promovirajući isti glavnom menadžmentu biznisa.

U procesu realizacije ove mjere, potrebno je implementirati slijedeće projekte, u naredne tri godine, zajedno sa projektima iz M 1.1.2:

- *Razvijanje podsticajnih programa, u cilju ohrabrivanja MSP da upošljavaju visoko-obrazovane osobe (posebno sa zvanjem magistra i doktora)*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutog osnovnog projekta, stvoriti će se pretpostavke za realizaciju slijedećih projekata:

- *Osnivanje tehnoloških centara (poljoprivreda, drvna industrija, metalna industrija, itd) za transfer tehnologije, razmjenu iskustva i poslovnu komunikaciju*
- *Tehnička pomoć u razvoju raznovrsnosti: proizvodi bazirani na mlijeku i slastice*
- *Uspostavljanje vaučer sistema za finansiranje poslovno savjetodavnih usluga*
- *Promoviranje i jačanje mreže poslovno-savjetodavnih firmi u regiji*

Očekivani rezultati su slijedeći:

- razvijena mreža biznis- konsaltinga u regiji
- uspješno povezane biznis- konsalting mreže
- reanimirane naučne institucije.

Indikatori će biti slijedeći:

- broj firmi, koje primaju finansijsku podršku za projekte istraživačko-inovativnog razvoja i nabavku tehnologije
- broj savjetodavnih/trening sesija
- broj osnovanih zajedničkih usluga
- učešće prihoda konsultantskih usluga u GDP-u regije.

3.4.2. Mjera: Poboljšanje ljudskog kapitala, kroz investiranje u talentirane ljude

Posebni naponi se trebaju uložiti u prepoznavanje veoma talentiranih i ambicioznih osoba, uz stvaranje mogućnosti za dodatno investiranje u njihovu edukaciju, po najvišim svjetskim standardima. Ljudski kapital i talentirani ljudi, sa potpuno razvijenim potencijalom, su najpouzdaniji izvor konkurentne prednosti za biznise. Samo ljudski kapital može biti inovativan, tako da briga o talentiranim osobama, na način koji ih ohrabruje na razvijanje svog potencijala, mora biti jedan od najprioritetnijih ciljeva.

U procesu realizacije ove mjere, potrebno je implementirati slijedeće projekte, u naredne tri godine:

- *Osnivanje "Elitnih" Centara i stipendijskih fondova za talentirane učenike, studente i istraživače*

Očekivani rezultati su slijedeći:

- veoma efektivno korištenje ljudskih resursa.

Indikatori će biti slijedeći:

- broj napravljenih mjesta za održavanje obuke
- broj inovativnih projekata
- broj stipendija za talentirane osobe
- broj gostujućih profesora iz inostranstva
- broj inovativnih prijedloga.

4. Strateški cilj 4: Razvijena socijalna kohezija, koju održavaju partnerstvo i suradnja, između privatnog i javnog sektora

Veoma važan preduvjet kvalitetnog društvenog života u regiji je koncenzus među društvenim grupama, kao što su privatni sektor, vladin sektor i ne-vladin sektor, koji imaju određeni uticaj na specifična očekivanja od društva. Od ključne je važnosti, da svaka društvena grupa može slobodno izražavati svoja očekivanja i interese. One bi takođe trebale napraviti mehanizme, kroz koje bi mogle izražavati svoje interese, koji bi bili odlučujući faktor pri postizanju društvenog koncenzusa.

Društveni koncenzus bi se trebao dostići na taj način, da harmonizira različite interese, kroz demokratski dijalog oko "stola" sa svim drugim grupama, koje imaju određeni uticaj. Svi socijalni mehanizmi, koji promoviraju demokraciju na različitim nivoima, bi takođe trebali da se promoviraju, na primjer, Regija Centralna Bosna i Hercegovina bi trebala napraviti socijalnu infrastrukturu, sličnu onoj u drugim regijama Europske Unije. Kultura demokratskog dijaloga, gdje različite grupe poštuju interese drugih grupa, treba da se promovira kao jedna od glavnih vrijednosti u čitavoj regiji.

Dugoročan cilj Bosne i Hercegovine je da postane dio Europske Unije. Glavne pretpostavke, na kojima se bazira institucionalni, pravni i politički okvir Europske Unije, bi trebao biti poželjan standard za Bosnu i Hercegovinu i sve regije u njoj. Potrebno je napraviti mehanizam, u cilju dobijanja socijalnog koncenzusa, u procesu prihvatanja institucionalnog okvira za ekonomski razvoj, baziran na okviru Europske Unije.

Usklađen i održiv razvoj je jedan od primarnih ciljeva Europske Unije. Europska Unija je već uspostavila insitucionalni okvir za usklađen i održiv razvoj i među-regionalnu suradnju, koji bi se trebao primjeniti u regiji Centralne Bosne i Hercegovine.

Sumirajući stanje u domenu ovog strateškog cilja, mogli bi se prepoznati slijedeći problemi:

- *niska stopa učešća žena u procesu odlučivanja, na svim nivoima*
- *nedostatak spremnosti na otvoren i iskren dijalog, među društvenim grupama sa različitim interesima*
- *odsustvo nekih društvenih grupa, koje izražavaju specifične interese, koji su relevantni za društveni život, kao što su ekološka pitanja, aktivnosti mladih, stare osobe, itd*
- *nedostatak svijesti, da svaka zajednica ljudi mora da se zasniva na ljudskim pravima u širem smislu i jednakosti svih, na svim nivoima – spol, rasa, nacionalnost, starost, itd*
- *nedostatak institucije, koja podržava demokratski dijalog i izražavnje interesa različitih grupa*
- *nedovoljno razvijen ne-vladin sektor*
- *nedostatak znanja o civilnom društvu*
- *nizak nivo međusobne povezanosti sa drugim regijama u Bosni i Hercegovini i u Europskoj uniji*
- *nizak nivo harmonizacije sa Europskom unijom.*

Da bi se realizirao ovaj strateški cilj i riješili navedeni problemi, trebalo bi se pridržavati slijedećeg scenarija:

- *Osnivanje institucija za promociju jednakosti spolova i osnaživanje žena*

- *Osnivanje institucija za prepoznavanje potreba mladih, kao osjetljive društvene grupe*
- *Pravljenje mehanizma za dijalog, među društvenim grupama, u skladu sa standardima Europske unije*
- *Uspostavljanje bliske saradnje, sa nekoliko sličnih regija u Europskoj uniji.*

Očekivani rezultati ovog strateškog cilja bi bili slijedeći:

- *Poboljšanje u jednakom tretmanu spolova*
- *Efektivno prepoznavanje potreba mladih*
- *Prepoznavanje svih društvenih grupa, sa njihovim specifičnim interesima*
- *Pravljenje mehanizma za dijalog između društvenih grupa*
- *Institucionalno i pravno organizovanje regije, u skladu sa standardima Europske Unije*
- *Dobra povezanost sa sličnom regijom u Europskoj Uniji*
- *Bolje razvijen ne-vladin sektor.*

Neki indikatori bi trebali biti slijedeći:

- *smanjenje nezaposlenosti među ženama (%)*
- *smanjen broj nasilja nad ženama i mladima (%)*
- *broj žena na vodećim položajima*
- *proporcija budžeta, kojeg odvajaju lokalne vlasti za promociju pitanja jednakosti spolova*
- *proporcija budžeta, kojeg odvajaju lokalne vlasti za podršku aktivnostima različitih društvenih grupa, koje postoje van institucionalnog državnog okvira*
- *održivost udruženja (% postojećih, 3 godine nakon završetka pružanja podrške)*
- *broj informativnih materijala, objavljenih u cilju informiranja ljudi o aktivnostima vlasti*
- *količina interne revizije i izvještaja*
- *procenat slobodnih radnih mjesta, objavljenih u medijima za javnost*
- *broj nevladinih organizacija.*

Prioritetni ciljevi su izvedeni iz strateškog cilja, tako da prioritet daju aktivnostima, koje bi se trebale preduzeti u vremenskom roku od sedam godina. S te tačke gledišta, prioritetni ciljevi su neizbježan korak u procesu njihove realizacije. Svaki prioritetni cilj se fokusira na grupu, međusobno povezanih, prepoznatih problema, tako da je veoma bitno koordinirati proces realizacije svih prioritetnih ciljeva. Ostvarenje svih prioritetnih ciljeva je "sine qua non" u dostizanju strateškog cilja. Od ključne je važnosti shvatiti da je realizacija svih prioritetnih ciljeva preduvjet za realizaciju strateškog cilja.

Ovaj strateški cilj je posebno bitan, zbog uspostavljanja mehanizama za socijalni dijalog i reguliranja svih aspekata društvenog života u regiji, baziranog na vrijednostima i rezultatima regionalne politike Europske Unije. NVO sektor, kroz veliki broj aktivnosti, će biti motiviran partner za ekonomski razvoj u regiji, posebno kada se radi o očuvanju okoliša, u uvjetima proširivanja proizvodnih aktivnosti (povezati sa strateškim ciljem 2).

Analizom ovog strateškog cilja, identificirano je nekoliko prioritetnih ciljeva:

4.1. Prioritetni cilj 4.1: Razvoj socijalnih usluga, u cilju poboljšanja kvaliteta življenja, uz obezbjeđenje društvene uključenosti i jednakih mogućnosti

Regija ima relativno lošu bolničku infrastrukturu, koja se sastoji od kantonalne bolnice u Zenici i bolnice Nova Bila. Broj kreveta, za medicinsko liječenje i kvalitet usluga za oporavak i rekreaciju, nije odgovarajući.

Osim loše ekonomske situacije, regija ima relativno razvijenu socijalnu infrastrukturu, ali zbog slabih općinskih budžetskih resursa, ista nije pravilno iskorištena. Sistem socijalne zaštite još uvijek nije razvijen, niti na jednom nivou vlasti u BiH. Međunarodni donatori pružaju podršku nekim socijalnim institucijama.

Porast nezaposlenosti, smanjenje životnog standarda, siromaštvo, posebno u ruralnim područjima, vodi ka velikom broju ljudi, koji imaju pravo na socijalnu pomoć. Bitno je smanjiti diskriminaciju, vezanu za pristup zaposlenju. U regiji CBiH, mladi i žene predstavljaju dvije najznačajnije kategorije.

Pored činjenice, da neke ne-vladine institucije, se bave aspektom jednakosti spolova i pitanjima mladih, nema vidljivih rezultata niti poboljšanja u ovim aspektima društvenog života. Vjerovatno zbog nekih kulturnih predrasuda, muškarci i žene se ne tretiraju jednako. Istovremeno, mladi nisu prihvaćeni kao društvena grupa, koji ima uticaj, bez obzira na mnoge evidentne probleme u ovoj socijalnoj grupi (droga, kriminal, itd). Promjena kulturnih vrijednosti je dugoročan proces, kojim se mora upravljati pažljivo i sa jasnom vizijom, te bi stoga neke institucije, koje se bave pitanjima jednakosti spolova i problemima mladih, trebale biti reorganizirane kao ne-vladine institucije. S tog stanovišta, potrebno je obezbijediti finansijsku podršku iz budžeta, sa općinskog nivoa. Ove institucije bi trebale biti međusobno povezane, zbog činjenice da sve općine u regiji imaju slične probleme, ali istovremeno, za rezultate ovih institucija moraju odgovarati odgovarajuće državne institucije, te ih iste trebaju i kontrolisati.

Scenarij za realizaciju ovog prioritetnog cilja je slijedeći:

- *Uspostavljanje socijalnih službi za invalidne osobe*
- *Razvijanje usluga zdravstvene zaštite*
- *Priprema programa, koji se bave pitanjima mladih*
- *Promocija jednakosti spolova, promjene stavova i kulturnih pitanja.*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- *Promocija promjene stavova prema invalidnim osobama*
- *Smanjeno korištenje droga, smanjen nivo kriminala, nasilja, itd*
- *Povećana svijest o problemima mladih.*
- *Poboljšanje kvaliteta življenja starih ljudi.*

Generalni indikatori bi bili:

- *povećati stopu aktivnosti žena na tržištu rada (%)*
- *povećati broj korisnika usluga pomoći (%)*
- *ostvareno/očuvano bruto/neto zaposlenje za mlade, nakon 3 godine (broj i % od ukupnog broja radnih mjesta)*
- *smanjenje nekih problematičnih pitanja: korištenje droga, nivo kriminala, nasilje.*

4.1.1. Mjera: Zaštita kvaliteta života specifičnih marginaliziranih socijalnih grupa

U svakoj zajednici ima mnogo socijalnih grupa, sa različitim interesima i potrebama. Zrelost bilo koje društvene zajednice se mjeri razumijevanjem potreba i očekivanja marginalnih društvenih grupa, kao što su invalidne osobe, slijepe osobe, ovisnici, itd. Uzimanje u obzir ove socijalne grupe, i naponi ka njihovoj potpunoj integraciji, je postao jedan od glavnih prioriteta.

U procesu realizacije ove mjere, potrebno je implementirati slijedeće projekte, u naredne tri godine:

- *Osnivanje Regionalnog Centra za mentalno oboljele i osobe sa psihičkim smetnjama*
- *Razvijanje podsticajnih mjera za zapošljavanje invalida i osoba sa ograničenim sposobnostima*
- *Organizovanje obuke u cilju poboljšanja kapaciteta institucija socijalne zaštite*

Očekivani rezultati su uključivanje/rehabilitacija ovih marginaliziranih socijalnih grupa u normalan život.

Indikatori će biti:

- broj centara za invalidne osobe
- broj centara za rehabilitaciju osoba sa problemima u mentalnom zdravlju
- broj korisnika, po vrsti usluga
- broj zaposlenih i potpuno integriranih korisnika u socijalni život.

4.1.2. Mjera: Poboljšanje kvaliteta života mladih

Omladina je skoro najosjetljivija socijalna grupa. Ova socijalna grupa se ne tretira na odgovarajući način u regiji. Droga, kriminal, nedostatak volje i destruktivno ponašanje, su veoma česti među mladima. Ova socijalna grupa se treba tretirati pažljivo. Ulaganje u mlade je najbolja investicija za svako društvo.

U procesu realizacije ove mjere, potrebno je implementirati slijedeće projekte, u naredne tri godine:

- *Priprema studije izvodljivosti o razvoju sporta i rekreativne kulture u regiji*
- *Informativne kampanje o posljedicama korištenja narkotika i drugih intoksikanata*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutih osnovnih projekata, stvoriti će se pretpostavke za realizaciju slijedećih projekata:

- *Završetak izgradnje regionalnog sportskog centra (Kamberovića Ravan u općini Zenica)*

Očekivani rezultati su povećan nivo socijalne i lične odgovornosti među mladima.

Indikatori će biti slijedeći:

- broj centara,
- broj programa za omladinu,
- broj korisnika /programa.

4.1.3. Mjera: Zaštita ljudskog života

Ova mjera ima dodatnu vrijednost, zbog posljedica rata. Fizički uništeni gradovi i sela, uništena preduzeća, minirane velike površine zemlje, mnogo invalidnih osoba i ljudi sa mentalnim problemima, utiču na kvalitet društvenog života. Poboljšanje kvaliteta socijalnog života je stalni zadatak.

U procesu realizacije ove mjere, potrebno je implementirati slijedeće projekte, u naredne tri godine:

- Osnivanje regionalnog centra za rehabilitaciju ovisnika o narkoticima
- Osnivanje centara porodične medicine

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutih osnovnih projekata, stvoriti će se pretpostavke za realizaciju slijedećih projekata:

- Izgradnja regionalne bolnice "majka i dijete" u općini Bugojno (Obješnica)
- Poboljšanje medicinskih usluga za stanovništvo iz udaljenih sela
- Šeme pomoći intervencijama deminiranja
- Podizanje svijesti o potrebama zdravstvene zaštite u različitim sektorima
- Osnivanje centra urgentne medicine, Doboj Jug

Očekivani rezultati su poboljšan kvalitet socijalnog života i zaštita ljudskog života.

Indikatori će biti:

- deminirane površine, m²
- broj korisnika socijalne pomoći
- broj bolnica i medicinskih centara
- broj korisnika zdravstvenih usluga.

4.2 Prioritetni cilj 4.2: Implementacija participativnog i demokratskog pristupa u cilju stvaranja zakonskog okvira za ekonomski razvoj, baziranog na EU standardima

Dugoročni cilj Bosne i Hercegovine je da postane dio Europske unije. Stoga, osnovne pretpostavke, na kojima je izgrađen institucionalni, pravni i politički okvir, bi trebale biti poželjni standard za Bosnu i Hercegovinu, i sve regije u njoj. Potrebno je stvoriti mehanizme za postizanje socijalnog koncenzusa, u procesu prihvatanja institucionalnog okvira za ekonomski razvoj, baziranog na okviru Europske unije. Mehanizam za dijalog, među različitim socijalnim grupama, bi se trebao primijeniti u Bosni i Hercegovini, a promocija ideje Europske unije mora biti jedan od prioritetnih ciljeva. Logično je da ovakve aktivnosti treba da promovira Regionalna razvojna agencija.

U skladu sa standardima Europske unije, u domenu regionalnog razvoja, potrebno je uspostaviti nevladin sektor, zasnovan na izvjesnom broju različitih nevladinih institucija. Nevladin sektor promovira koncepte civilnog društva, što podrazumijeva široki spektar različitih socijalnih grupa, sa različitim interesima, i pružanje mogućnosti istim, da izražavaju svoje interese na demokratski način. Jak nevladin sektor je osnovna pretpostavka pluralističkog društva, zasnovanog na potpunom prihvatanju ljudskih prava. To je takođe mehanizam, koji ima jak uticaj na vladin sektor.

Scenarij za realizaciju ovog prioritetnog cilja je slijedeći:

- *Razvijanje mehanizma za dijalog, među različitim socijalnim grupama, u skladu sa standardima Europske unije*
- *Osnivanje jakog ne-vladinog sektora*
- *Promocija koncepta civilnog društva*
- *Promocija vrijednosti ljudskih prava i demokratskog dijaloga, među socijalnim grupama sa različitim interesima.*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su slijedeći:

- *Stvoreni mehanizmi za dostizanje koncenzusa u procesu izrade podsticajne legislative za ekonomski razvoj, zasnovane na EU standardima*
- *Promocija ideala i vrijednosti, na kojima se Europska unija zasniva*
- *Razvoj nevladinog sektora*
- *Razvijena povezanost među vladinim i nevladinim institucijama*
- *Mreža nevladinih institucija.*

Generalni indikatori će biti:

- *prisustvosvih mehanizama socijalnog dijaloga, razvijenih od strane Europske unije*
- *broj nevladinih organizacija*
- *kvalitet rada nevladinog sektora.*

4.2.1. Mjera: Promoviranje demokratije i socijalnog dijaloga

Vrijednosti demokratije, civiliziranog dijaloga među različitim socijalnim grupama, demokratski poštivajući interese drugih, su osnovne pretpostavke društvenog života, prema standardima Europske unije. Ljudska prava i demokratija se moraju promovirati, kao osnovne vrijednosti Bosne i Hercegovine, kao države, i buduće članice Europske unije.

U procesu realizacije ove mjere, potrebno je implementirati slijedeće projekte, u naredne tri godine:

- *Informativne kampanje o demokratizaciji i jednakosti spolova*

Nakon tri godine (2007.) i završetka gore pomenutog osnovnog projekta, stvoriti će se pretpostavke za realizaciju slijedećih projekata:

- *Programi obuke za poboljšanje kapaciteta lokalne vlasti (sa fokusom na vještine dijaloga i postizanje koncenzusa)*
- *Poboljšanje mehanizma partnerske konsultacije između vladinog i privatnog sektora o poslovnom okruženju (pravni okvir, podsticajne mjere- posebno za početak biznisa, ...)*
- *Jačanje nevladinog sektora, kroz njegovo umrežavanje i uključenje u Forumske diskusije, na lokalnom i regionalnom nivou*
- *Uvodjenje ISO Standarda u sistem administrativne uprave*
- *Uvodjenje Pravilnika o dobrom poslovnom ponašanju i poslovanju za službenike u javnim institucijama*
- *Priprema strategije za javne odnose i transparentnost rada vlasti, na nivou cijele regije*
- *Izrada web-stranica i instrumenata za komunikaciju putem elektronske pošte, za javne institucije.*

Očekivani rezultati su demokratske vrijednosti, prihvaćene među različitim socijalnim grupama, dobro vodeći računa o interesima manjina.

Indikatori će biti:

- broj mehanizama za dijalog među različitim socijalnim grupama,
- nivo zadovoljstva različitih socijalnih grupa.

4.3. Prioriterni cilj: Operativni institucionalni okvir za balansiran i održiv razvoj i među-regionalnu suradnju

Usklađen i održiv razvoj je jedan od primarnih ciljeva Europske unije. Europska unija je već uspostavila institucionalni okvir za usklađen i održiv razvoj i među-regionalnu suradnju; ovo bi se moglo primjeniti u čitavoj regiji Centralna Bosna i Hercegovina. Generalno govoreći, trenutno, razvojne razlike unutar regije su prihvatljive, tako da bi se održavanje usklađenog razvoja u regiji trebalo voditi pravilno. Istovremeno, regija bi trebala da inicira i razvije sve vrste međusobnih veza sa susjednim regijama i sličnim regijama u Europskoj uniji. Dobra međusobna povezanost, s potpuno uspostavljenim regijama u Europskoj uniji bi trebala katalizirati proces dostizanja svakog aspekta regionalnih standarda važećih u Europskoj uniji.

Scenario za realizaciju ovog prioriternog cilja je slijedeći:

- *Stvaranje institucionalnog okvira za usklađen i održiv razvoj, u skladu sa standardima Evropske unije*
- *Uspostavljanje dobre suradnje sa susjednim regijama*
- *Uspostavljanje međuregionalne suradnje sa nekoliko sličnih, potpuno razvijenih regija u Europskoj uniji.*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioriternog cilja su:

- *Institucionalni okvir za usklađen i održiv razvoj*
- *Međusobna povezanost sa susjednim regijama*
- *Međusobna povezanost sa nekim, potpuno organiziranim, regijama u Europskoj uniji.*

Generalni indikatori bi bili:

- *broj projekata i aktivnosti, koje su zajedničke za druge regije*
- *harmonizacija sa regionalnim standardima Europske Unije.*

4.3.1. Mjera: Izgradnja kapaciteta, u cilju pružanja podrške održivom regionalnom razvoju

Usklađen i održiv razvoj regije je jedan od primarnih ciljeva Europske Unije. Europska Unija je uspostavila institucionalni okvir, koji bi se trebao primjeniti u regiji Centralna Bosna i Hercegovina.

U procesu realizacije ove mjere, potrebno je implementirati slijedeće projekte, u naredne tri godine:

- *Osnivanje Regionalnog Razvojnog Fonda (RRF)*

Mada je za njegovu implementaciju potreban koncenzus, veći od regionalnog, drugi bitan projekat bi se takodje trebao implementirati u vremenskom roku od tri godine. Zbog svoje važnosti, za usklađenu realizaciju drugih projekata, odvojen je od projekata, koji su delegirani BiH forumu za Regionalni Ekonomski Razvoj:

- Osnivanje Regionalnog ekonomskog foruma (Vijeća) (odnosi se takođe na PC 1.5 i M4.2.1)

Očekivani rezultati su razvoj funkcionalnih regionalnih razvojnih struktura, sa obezbijeđenim finansijskim resursima.

Indikatori će biti:

- broj projekata, koji su primili finansijska sredstva.

4.3.2. Mjera: Smanjenje regionalnih razlika, investiranjem u manje razvijena i ruralna područja

Industrijski razvoj bivše Jugoslavije i ratne aktivnosti na teritoriji BiH su imali negativan uticaj na ruralna područja, pošto su se naglo ispraznila, a gradovi i predgrađa su opterećeni prilivom stanovništva. To može dovesti do mnogih problema za cjelokupni razvoj, posebno u smislu korištenja vlastitih potencijala u poljoprivredi, prehrambeno- prerađivačkoj industriji, turizmu i kućnoj radinosti.

Zaostatak u ruralnom razvoju u post-ratnom periodu rekonstrukcije i razvoja BiH, i negativne socijalne konotacije, koje proizilaze iz toga, je rezultirao migracijama ljudi sa sela u gradove i emigracijom mladih ljudi sa sela. Takve negativne društvene pojave, ne dovode samo do određenih "poremećaja", u smislu aktivnosti zajednice, već istovremeno nanose ogromnu štetu poljoprivrednom potencijalu sela i ugrožavaju poljoprivrednu proizvodnju i industriju, koja od nje zavisi.

U svrhu smanjenja razvoja debalansa, između ruralnog i gradskog životnog standarda, te ispunjavajući tako osnovne preduvjete za očuvanje ruralnog stanovništva na selima, mogu se primjeniti slijedeći instrumenti:

- Izgradnja lokalne javne infrastrukture (putevi, transport i komunikacije, itd).
- Izgradnja adekvatne poslovne infrastrukture, za podsticanje rasta poljoprivrede, seoskog turizma i manjih ekonomskih aktivnosti

Ovo je dugoročni cilj i dovoljno je da se do 2007. godine stvore uvjeti za promociju života na selu, uglavnom u smislu zaposlenja i opstanka.

Nakon završetka, gore pomenutih, osnovnih projekata, opisanih u M 4.3.1, stvoriti će se pretpostavke za implementaciju slijedećih projekata:

- *Poboljšanje uvjeta školskog sistema u selima*
- *Poboljšanje administrativnih i javnih usluga u selima*
- *Osnivanje šema za podršku organizaciji kulturnih događaja u selima*
- *Poboljšanje infrastrukture u selima (putevi, PTT, struja, vodo- snabdijevanje)*

Očekivani rezultat je usklađen i održiv razvoj regije.

Indikatori će biti slijedeći:

- izgrađene/popravljene školske zgrade u ruralnim područjima (m² i % od ukupnog broja);
- broj organiziranih festivala i okupljanja
- km linija/puteva napravljenih / popravljenih u ruralnom području.

DIO IV**OPERATIVNI DIO
PROGRAMIRANJE****Programiranje**

Pošto su u strateškom dijelu (Dio III) identificirane regionalne razvojne mogućnosti, tokom vremenskog perioda od sedam godina, operativni plan predstavlja intervencije u srednjeročnom periodu od tri godine.

Dvosmjerni pristup je implementiran: programi i pod-programi su definirani, uz korištenje strateškog dijela (mjera) i njihovih mogućih implementatora, i povezivanjem identificiranih regionalnih projekata sa prioritarnim ciljevima i mjerama.

REZ-RDA će koordinirati/nadzirati implementaciju svih projekata, a ulogu direktnog implementatora imat će u relativno malom broju projekata. Znakom * označeni su oni projekti za koje još uvijek nije indiciran direktan implementator. To će biti prevashodno zadatak REZ-RDA u nastupajućem periodu.

U CBiH dizajnirano je 5 programa:

- Modernizacija prerađivačke industrije i podrška MSP sektoru
- Razvoj poljoprivrede i agro-biznisa
- Razvoj turizma
- Jačanje i konsolidacija regije
- Poboljšanje ljudskih resursa.

Program 1: Modernizacija prerađivačke industrije i podrška MSP sektoru

Ovaj program sadrži sve projekte, koji se odnose na poboljšanje svih grana industrije (velika preduzeća i MSP) i poslovnog okruženja u regiji. Svi projekti su grupisani u slijedeće potprograme:

1.1. Modernizacija i klasterizacija prerađivačke industrije**1.2. Razvoj i jačanje poslovnog okruženja**

Postoji jaka povezanost između ovih programa i slijedećih prioritetnih ciljeva:

1.1. Razvijena prerađivačka industrija

1.2. Razvijen MSP sektor i zajedničke poslovne aktivnosti

1.5. Razvijeno konkurentno poslovno okruženje

Potprogram 1.1: Modernizacija i klasterizacija prerađivačke industrije

Glavna karakteristika regije je razvijena prerađivačka industrija, zasnovana na prirodnim resursima. Širom čitave regije postoji izvjestan broj velikih i poznatih prerađivačkih preduzeća. Ali ova preduzeća nemaju odgovarajuću naučnu podršku, u smislu međusobne povezanosti sa odgovarajućim naučnim institucijama, koje imaju veliki uticaj u svim aspektima industrije. Povećanje naučne infrastrukture u regiji, kroz slijedeće projekte, će imati višestruke sinergijske efekte na sva preduzeća regije u ovim industrijama. Ovi projekti su u potpunosti komplementarni, ali ne predstavljaju uvjet, na primjer, nijedan od projekata nije pred-uvjet za realizaciju drugog projekta.

S druge strane, druga karakteristika regije je nedovoljno razvijena poslovna infrastruktura, posebno ona koja podržava napore svih preduzeća regije, u smislu pružanja informacija o tržištu, promoviranja regije, izdavanja kreditnih garancija, umrežavanja biznis centara, itd. Projekti, u sklopu ovog potprograma, su i komplementarni i sinergijski. Projekti ne zavise međusobno jedan od drugog (na primjer, jedan projekat nije pred-uvjet za drugi projekat).

Svi projekti će se realizirati u vremenskom okviru od tri godine (2004.-2007.).

Efekte ovog pod-programa će uticati na sve industrijske kapacitete i naučne institucije u čitavoj regiji.

Potprogram implementira slijedeće mjere:

- *M1.1.1. Tehnička pomoć i pomoć u namicanju sredstava za restrukturiranje i privatizaciju postojećih velikih industrijskih preduzeća*
- *M1.1.2. Osnivanje nove industrijske infrastrukture za podršku prerađivačkim preduzećima*
- *M1.2.2. Osnivanje klastera u tradicionalnim prerađivačkim industrijama*

Odgovorne institucije za implementaciju su identificirane za svaki projekat.

Projekat P 1.1.1: Osnivanje naučno-tehnološkog parka (NTP) u Zenici

Da bi se modernizirala prerađivačka industrija regije, neophodno je osnovati inovativni centar – naučni park. Logično je da se ovaj park locira u Zenici, gradu sa potrebnim resursima (univerzitetski centar). Ovaj centar bi trebao obezbijediti lakši transfer tehnologije i uvođenje naučnih institucija i njihovih ostvarenja u praktičnu primjenu u preduzećima. Ovaj centar se neće samo ograničavati na uvoz licenci, iskustva i znanja, nego će izvoziti i svoja vlastita ostvarenja i rezultate. Direktni korisnici njegovih usluga će uglavnom biti pojedinci – poduzetnici, MSP-i, sva

preduzeća u prerađivačkoj industriji regije i ostali domaći i međunarodni naučni instituti i MSP.

Očekivani rezultati: Potpuno uspostavljen održiv centar.

Glavne aktivnosti:

- razvijena vizija i poslovni plan
- razvoj infrastrukture
- osnivanje centra
- implementacija različitih projekata
- stvaranje mreže sa svim partnerima.

Glavni indikatori:

Centar za biznis, broj uspješnih projekata i vrijednost, broj naučnika i istraživača, broj naučnih projekata i istraživača, broj MSP-a, kojima je pružena pomoć, broj podržanih zajedničkih projekata između firmi i istraživačkih institucija, broj firmi kojima je pružena pomoć pri kupovini patenata ili licenci

*Implementator: *REZ - RDA*

Finansijska potraživanja: 5,000.000 EURO.

Indikativni donatori: EU (FP6), EU RED, GTZ, JICA, Regionalne Inicijative u jugoistočnoj i centralno-istočnoj Europi, Vlada FBiH, Vlade Kantona (ZD, SB), MSP iz C BiH

Trajanje: 36 mjeseci.

Projekat P 1.1.2: Uspostavljanje partnerskih aktivnosti između lokalnih i međunarodnih univerziteta i istraživačkih institucija

Univerzitet i sve ostale naučne institucije moraju biti međusobno povezane sa sličnim institucijama širom svijeta. Da bi se međusobno povezali na najefektivniji način preporučuje se osnivanje malog centra za međunarodnu saradnju, kao dijela univerziteta. Ovaj centar bi trebao biti glavni pokretač, koji će ohrabriti sve naučne institucije u regiji da postanu međunarodno orijentirani.

Očekivani rezultati: Prihvatanje aktuelnih međunarodnih naučnih standarda

Glavne aktivnosti:

- poslovni plan za osnivanje centra
- osnivanje centra
- implementacija različitih projekata
- stvaranje mreže sa svim partnerima.

Glavni indikatori:

potpuno uspostavljen centar, broj studijskih posjeta, broj posjetilaca broj dana provedenih u partnerskoj instituciji, status naučnih institucija prema svjetskim standardima.

Implementator: Univerzitet Zenica

Finansijska potraživanja: 100.000 EURO

Indikativni donatori: WUS, DFID, OSCE, EU, Vlade Kantona (ZD, SB)

Trajanje: 12 mjeseci.

Projekat P1.1.3: Izgradnja kapaciteta naučno-istraživačkih institucija koje su u funkciji privrede uz modernizaciju i jačanje Metalurškog Instituta “Kemal Kapetanović” Zenica

Postoji jaka povezanost sa projektom 1.1.1, koji se odnosi na osnivanje naučnog parka. Sve naučne institucije u regiji bi trebale biti usko povezane sa naučnim parkom i intenzivno uključene u regionalnu ekonomiju. Jedna od ključnih naučnih institucija u regiji je Institut “Kemal Kapetanović” u Zenici. Ovaj institut, zajedno sa drugim institucijama, bi trebao biti u stanju da ubrza razvoj metalurgije i metalo-prerađivačke industrije u regiji, uz primjenu odgovarajućih međunarodnih standarda.

Očekivani rezultati: razvoj naučnih i istraživačkih institucija.

Glavne aktivnosti:

- poslovni planovi za sve naučne institute
- upošljavanje osoblja
- oprema.

Glavni indikatori: uspješni samo-održivi naučni instituti

Implementator: naučno-istraživačke institucije

Finansijska potraživanja: 500.000 EURO

Indikativni donatori: EU (FP6), Vlade FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB), preduzeća iz CBiH.

Trajanje: 30 mjeseci.

Projekat P 1.1.4: Osnivanje klastera drvo-prerade i proizvodnje namještaja, uključujući proizvodnju i preradu ambalažnog papira

Regija Centralna BiH je jedna od najbogatijih regija šumama u Bosni i Hercegovini. Stoga, logično je povećavati nivo razvoja drvno-prerađivačke industrije, kroz uspostavljanje klastera. Pod okriljem fabrika “Krivaja” Zavidovići i “Natron” Maglaj, ovaj klaster bi se trebao uspostaviti na taj način, da međusobno poveže sve faze u lancu prerade drveta i da poboljša pristup tržištu.

Očekivani rezultati: Potpuno međusobno povezan, drvno-prerađivački sektor i sektor prerade papira.

Glavne aktivnosti:

- studije izvodljivosti
- biznis planovi
- privlačenje i edukacija MSP-a.

Glavni indikatori: broj preduzeća u klasteru, broj zaposlenih, nivo prihoda i profitabilnost klastera.

Implementator: *REZ - RDA

Finansijska potraživanja: 500.000 EURO

Indikativni donatori: USAID – CCA, EU, EU RED (TA), GTZ, JICA, WB, UNDP, NORAD, Vlade FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB).

Trajanje: 36 mjeseci.

Potprogram 1.2: Razvoj i jačanje poslovnog okruženja

Kao što je ranije pomenuto, regija ima nerazvijenu poslovnu infrastrukturu i nedostaje joj stimulirajuće poslovno okruženje. Ovaj potprogram je usmjeren na stvaranje i stimulirajućeg poslovnog okruženja, kao i poslovnog okruženja, koje pruža podršku svim biznisima, sa fokusom na MSP. Kao rezultat, ovaj program sadrži široku paletu projekata. Ovi projekti su u potpunosti komplementarni sa snažnim sinergijskim efektima. Projekti ne zavise međusobno jedni od drugih (na primjer, jedan projekat nije preduvjet za druge).

Svi projekti će biti realizirani u vremenskom okviru od tri godine (2004.-2007.).

Efekti ovog potprograma će uticati na sve biznise u regiji.

Potprogram se bavi implementacijom slijedećih mjera:

- M1.2.1. Razvijanje mreža za pružanje poslovne podrške i usluga za MSP
- M1.5.1. Ohrabrivanje izvozno- orijentiranih aktivnosti
- M1.5.2. Razvijanje poslovnog okruženja u cilju privlačenja investitora
- M1.5.3. Poboljšanje kanala prometa robama i uslugama.

Odgovorna institucija za implementaciju je identificirana za svaki projekat.

Projekat P 1.2.1: Uspostavljanje poslovnih inkubatora za MSP

Biznis inkubatori su jedna od ključnih infrastrukturnih pomoći razvoju MSP sektora. Primarni cilj poslovnog inkubatora je da pomogne početke u MSP sektoru da prežive i ojačaju kapacitete za uspješno vođenje biznisa. Da bi bili što bliži MSP-ima i onima koji tek započinju biznis, preporučuje se da svaka općina u regiji istraži mogućnosti za osnivanje biznis inkubatora i načina kako da ih podrže (obezbjeđenje infrastrukture, finansijska podrška, itd.). Pomoć za osnivanje biznis inkubatora bi mogla doći od restrukturiranog centra za Biznis Podršku.

Očekivani rezultati: osnovana mreža biznis inkubatora u općinama.

Glavne aktivnosti:

- studije izvodljivosti
- biznis planovi

- zaposleni
- privlačenje MSP i onih, koji započinju biznis
- finansiranje
- obezbjeđivanje inostrukture i opreme.

Glavni indikatori: broj biznis inkubatora, broj preduzeća, koja rade u njima, broj zaposlenih, broj preživjelih preduzeća, porast prihoda

Implementatori: NVO, općine

Finansijska potraživanja: 100.000 EURO po inkubatoru

Indikativni donatori: USAID, SIDA, Ministarstvo za razvoj i poduzetništvo FBiH, Općine

Trajanje: 24 mjeseca.

Projekat P 1.2.2: Osnivanje regionalne mreže centara za poslovnu podršku

Obzirom da postoji centar za poslovnu podršku u Zenici, svrha ovog projekta da restruktuiru i repositionira centar, tako da postane dio regionalne mreže centara za biznis podršku, što će ojačati infrastrukturu i kapacitete. Ta mreža osim postojećeg podrazumijeva osnivanje još jednog takvog centra u Travniku. Oba centra će biti usmjerena na pomoć MSP u savladavanju administrativnih zahtjeva. Osim njih, mreža će imati i 4 pod-regionalna centra koja će pružati poslovno-savjetodavne usluge MSP sektoru. Cilj ovog projekta je da obezbijedi lakši pristup informacijama i da poveća značaj poslovnih konsultacija, posebno za MSP.

Očekivani rezultati: potpuno uspostavljena mreža Centara.

Glavne aktivnosti:

- biznis planovi
- zaposleni
- finansiranje (namicanje sredstava)
- oprema.

Glavni indikatori: broj preduzeća, koja koriste Centar, broj pruženih usluga, porast prihoda klijenata

Implementatori: Centri za poslovnu podršku.

Finansijska potraživanja: 200.000 EURO

Indikativni donatori: EU RED, Holandski MENI Projekt, Vlade FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB)

Trajanje: 12 mjeseci.

Projekat P 1.2.3: Osnivanje "One-stop-shop" u općinama

Da bi se pružila podrška MSP-ima na efektivan način, potrebno je uspostaviti One-stop-shops u svakoj općini u regiji. Svrha ovih centara je da prikupi sve potrebne informacije i usluge za MSP na jednom mjestu, posebno u procesu registracije i svih administrativnih procedura. Ovi centri su sastavni dio općinske administracije. Uloga REZ-RDA je da osnuje ove centre na koordiniran način u svim općinama.

Očekivani rezultati: uspostavljen one-stop-shop u svakoj općini.

Glavne aktivnosti:

- studije izvodljivosti
- osnivanje centara
- zaposleni i edukacija
- umrežavanje sa ostalim institucijama
- oprema.

Glavni indikatori: broj kontakata svakog One-stop-shop sa MSP, nivo kvaliteta usluga

Implementator: REZ - RDA

Finansijska potraživanja: 500.000 EURO

Indikativni donatori: USAID, EU, općine, Zeničko-Dobojski Kanton, Srednje-Bosanski Kanton.

Trajanje: 24 mjeseca.

Projekat P 1.2.4: Osnivanje regionalnog centra za istraživanje tržišta i promociju poslovanja i izvoza

Da bi se promovirao ekonomski i razvojni potencijal čitave regije, potrebno je uspostaviti centar za promociju regionalnih potencijala u inostranstvu. Logično je da se ovaj centar locira unutar REZ-RDA, zbog njegove svrhe i kapaciteta. Centar, uz korištenje svih kapaciteta REZ-RDA, bi trebao imati dva osnovna cilja: 1. Promoviranje potencijala regije u inostranstvu; 2. Istraživanje posebnih tržišnih mogućnosti za pojedina preduzeća i sektore, na proaktivan način, npr. Centar bi trebao da inicira specijalne aranžmane za regionalna preduzeća i sektore.

Očekivani rezultati: potpuno uspostavljen Centar; priznavanje regije Centralna BiH, kao atraktivne regije u svim aspektima.

Glavne aktivnosti:

- biznis planovi
- zaposleni
- oprema.

Glavni indikatori: Kvalitet promotivnih materijala i alata, broj kontakata među domaćim i stranim partnerima, vrijednost transakcija i investicija dobivenih preko Centra, broj obavljenih ispitivanja tržišta

Implementator: REZ – RDA

Finansijska potraživanja: 300.000 EURO

Indikativni donatori: EU RED, Holandski projekat MENI, FTO Privredna Komora Piemonte (TA), FIPA, Vlada FBiH, Vlada RS, Vlade kantona (Zeničko-Dobojski, Srednje-Bosanski), MSP iz C BiH

Trajanje: 18 mjeseci.

Projekat P1.2.5: Osnivanje Regionalnog kreditno-garantnog fonda (KGF)

Da bi se pomogao razvoj preduzeća i poduzetništva u regiji, preporučuje se osnivanje regionalnog kreditno-garantnog fonda, koristeći iskustvo drugih razvijenih regija. Primarna uloga ovog regionalnog fonda, kao dijela poslovne infrastrukture, je da dozvoli dobar pristup raspoloživim finansijskim sredstvima za sve dobre biznis ideje.

Očekivani rezultati: *Potpuno uspostavljen centar; Viši nivo ekonomskih aktivnosti i investiranja.*

Glavne aktivnosti:

- biznis planovi
- zaposleni
- finansiranje (namicanje sredstava)
- oprema.

Glavni indikatori: *broj odobrenih prijedloga projekata i vrijednost odobrenih kreditnih garancija, nivo investicija, broj/količina zajedničkih i pokretačkih kapitalnih fondova, koji primaju finansijsku podršku*

Implementator: REZ – RDA

Finansijska potraživanja: 1,000.000 EURO (početni kapital uključen)

Indikativni donatori: SIDA, USAID, EU, EU RED (TA), GTZ, JICA, Vlada FBiH, Vlada RS, Vlade kantona (Zeničko-Dobojskog, Srednje-Bosanskog), općine.

Trajanje: 18 mjeseci.

Projekat P1.2.6: Podizanje svijesti o poduzetništvu

Ovaj projekat bi se trebao implementirati u svim općinama u regiji. Najvažnija ciljana grupa su mladi u posljednjem razredu osnovne škole i omladina iz srednjih škola. Jedna od ključnih aktivnosti je uspostavljanje poduzetništva, kao obaveznog predmeta sa odgovarajućim školskim programom u osmom razredu osnovnog obrazovanja i kao obavezni predmet u srednjim školama tokom čitavog procesa srednjoškolskog obrazovanja. Ova aktivnost bi se trebala koordinirati sa odgovornim vladinim institucijama. Pored toga, sve ostale aktivnosti, koje podstiču poduzetništvo, bi se trebale promovirati, kao što su: edukacija odraslih kroz različite kurseve,

seminare, treninge; različite vrste takmičenja iz poduzetničkih aktivnosti (radionice, takmičenja u biznis planovima, itd) za omladinu i odrasle; ljetne škole i kampovi; itd.

Očekivani rezultati: promjena načina razmišljanja – povećana svijest o poduzetništvu.

Glavne aktivnosti:

- pripremanje i implementiranje obaveznog školskog programa za poduzetništvo
- organiziranje kurseva, treninga, radionica, takmičenja u biznis planiranju, itd za omladinu i odrasle.

Glavni indikatori: Stupanj do kojeg je školski program uveden, broj učenika, broj organiziranih aktivnosti, broj učesnika u gore pomentim aktivnostima

Implementatori: Ministarstva za obrazovanje : Kantona (ZD, SB), FBiH i RS

Finansijska potraživanja: 500.000 EURO

Indikativni donatori: DFID, SEED, UNDP, OSCE, GTZ, BiH Agencija za zapošljavanje, Ministarstva obrazovanja FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)

Trajanje: 30 mjeseci.

Projekat P1.2.7: Edukacija lokalnih javnih institucija o ekonomskom razvoju

Cilj ovog projekta je poboljšanje kapaciteta lokalnih javnih institucija, kroz organiziranje raznih tehničkih treninga i njihovo održavanje za zaposlene u javnim institucijama. Ovu vrstu edukacije uspostaviti kao stalnu aktivnost.

Očekivani rezultati: povećan nivo svijesti o važnosti ekonomskog razvoja za javne usluge.

Glavne aktivnosti:

- odabir partnera za održavanje treninga
- pripremanje treninga
- održavanje treninga.

Glavni indikatori: broj treninga, broj trenera, broj učesnika, nivo kvaliteta javnih usluga.

Implementator: Ministarstva za javnu upravu Kantona (ZD, SB)

Finansijska potraživanja: 50.000 EURO

Indikativni donatori: USAID - GAP, EU, DFID, CIDA – E-net,

Trajanje: 12 mjeseci.

Program 2: Razvoj poljoprivrede i agro-biznisa

Ovaj program sadrži sve projekte, koji se odnose na razvoj poljoprivrede i agro-biznisa u regiji. Svi projekti su grupisani u sljedeće potprograme:

2.1. Jačanje konkurentnosti poljoprivrede**2.2. Razvoj agro-biznisa**

Postoji jaka povezanost između ovog programa i prioritetnog cilja:

- 1.4 Razvijena poljoprivreda i prehrambeno- prerađivačka industrija

Potprogram 2.1: Jačanje konkurentnosti poljoprivrede

Regija ima ogroman potencijal za razvoj poljoprivrede, zasnovane na farmerskom biznisu. Međutim, druga karakteristika poljoprivrede je nedostatak poslovne infrastrukture za poljoprivredu i nestimulirajuće poslovno okruženje za poljoprivredu. Ustvari, niko ne vodi računa o individualnim poljoprivrednim proizvođačima. Svi projekti, u sklopu ovog potprograma, se odnose na stvaranje poslovne infrastrukture i poslovnog okruženja, povoljnog za poljoprivredu u regiji. Svi projekti su komplementarni sa sinergijskim efektima. Projekti P2.1.2, P2.1.4 i P2.1.7 su preduvjeti za implementaciju svih drugih projekata, u sklopu ovog pod-programa.

Svi projekti će biti realizirani u vremenskom okviru od tri godine (2004.-2007.).

Učinak ovog potprograma će uticati na sve općine u regiji.

Ovaj potprogram će implementirati slijedeću mjeru:

- M 1.4.1 Razvoj prateće infrastrukture za porodične poljoprivredne biznise

Odgovorne institucije za implementaciju za svaki projekat su identificirane.

Projekat P 2.1.1: Osnivanje i jačanje centara za uzgoj i selekciju u poljoprivredi

Da bi se ojačala konkurentnost poljoprivrede, potrebno je osnovati izvjestan broj različitih centara, koji pružaju podršku raznim poljoprivrednim granama. Neke ideje su artikulirane, vezano za osnivanje "Centra za poboljšanje proizvodnje jagodičastog voća", i jačanje slijedećih centara: "Centar za razvoj vrsta i zaštitu životinja Rostovo", i "Centar za uzgoj sadnog materijala Maglaj". Ovi centri imaju važnost i van ove regije i mogu pružati usluge poljoprivrednim proizvođačima u čitavoj BiH, što je dobra osnova za njihovu samo-održivost.

Očekivani rezultati: potpuno osnovani gore pomenuti Centri

Glavne aktivnosti:

- osmišljena vizija i biznis plan za sve centre
- razvoj infrastrukture
- osnivanje centara
- zaposleni
- oprema
- stvaranje mreža sa partnerima.

Glavni indikatori: osnovani centri, paleta usluga, broj klijenata svakog centra.

Implementatori: centri za uzgoj i selekciju

Finansijska potraživanja: 300.000 EURO

Indikativni donatori: USAID LAMP, DFID, GTZ, GESO Fondacija, WHO, FAO, Općine, Ministarstva za poljoprivredu Zeničko-Dobojskog Kantona, Srednje-Bosanskog Kantona, FBiH, RS;

Trajanje: 36 mjeseci.

Projekat P2.1.2: Tehnička pomoć u osnivanju i razvoju poljoprivrednih udruženja

Da bi se ojačala konkurentnost poljoprivrede, potrebno je osnovati poljoprivredna udruženja. Pošto važnost ovih poljoprivrednih udruženja još uvijek nije priznata, nisu dovoljno razvijena, niti u regiji, niti u čitavoj BiH. Stoga, potrebna je tehnička podrška, koju pružaju iskusne institucije. Ustvari, tehnička pomoć neće biti usmjerena samo na poljoprivredna udruženja; ona će više biti usmjerena na kompletnu poljoprivrednu strategiju, koja bi se mogla implementirati kroz odgovarajuća poljoprivredna udruženja.

Očekivani rezultati: razvijena poljoprivredna udruženja, kao implementatori kompletne poljoprivredne strategije.

Glavne aktivnosti:

- osmišljena vizija i biznis planovi udruženja
- odabir poljoprivrednih udruženja
- oprema
- edukacija.

Glavni indikatori: broj udruženja, nivo tehničke opreme, kvalitet tehničke pomoći, nivo razvoja poljoprivrede.

Implementatori: USAID LAMP, DFID, GTZ, PFD,

Finansijska potraživanja: 75.000 EURO

Indikativni donatori: USAID LAMP, DFID, GTZ, PFD, FAO, EU, Ministarstva za poljoprivredu Zeničko-Dobojskog Kantona, Srednje-Bosanskog Kantona, FBiH, RS;

Trajanje: 18 mjeseci.

Projekat P2.1.3: Osnivanje mobilne konsultantske službe za poljoprivredu

Da bi se ojačala konkurentnost poljoprivrede, neophodno je jačanje konsultantske službe za poljoprivredu. Jedan od najprikladnijih načina je da se osnuje mreža mobilnih centara za konsultaciju u i među općinama. Ovi centri će biti pripremljeni tako, da pruže pomoć poljoprivrednim proizvođačima, kroz stalno davanje savjeta i kroz pomoć u rješavanju poljoprivrednih problema.

Očekivani rezultati: *osnovani mobilni konsultantski centri unutar i među općinama, povećana konkurentnost poljoprivrede*

Glavne aktivnosti:

- osnivanje konsultantskih centara
- upošljavanje
- tehnička oprema.

Glavni indikatori: broj lokalnih konsultativnih centara, broj komunikacija, broj pruženih usluga, kvalitet usluga, kvalitet proizvodnje, rast prihoda

Implementatori: Ministarstva za poljoprivredu Zeničko-Dobojskog Kantona, Općine

Finansijska potraživanja: 1,500.000 EURO

Indikativni donatori: USAID LAMP, EU, DFID, GTZ, FAO, PFD, Ministarstva za poljoprivredu Zeničko-Dobojskog Kantona, Srednje-Bosanskog Kantona, FBiH, RS;

Trajanje: 36 mjeseci.

Projekat P 2.1.4: Tehnička pomoć napretku poljoprivrednih tehnika za proizvodnju i prodaju zdrave hrane , kao podrška razvoju poduzetništva u selima

Ova regija ima veliki potencijal za proizvodnju zdrave organske hrane. Pošto nivo ponude za takvom vrstom hrane raste na međunarodnom tržištu, postoje odlične mogućnosti za jačanje proizvodnje ove vrste hrane u regiji. Istovremeno, proizvodnja zdrave organske hrane je odlična mogućnost za nove poduzetnike – individualne poljoprivredne proizvođače. Pored prirodnih preduvjeta, osnivanje ove vrste proizvodnje iziskuje odgovarajuću tehničku pomoć, ne samo u transferu znanja za takvu proizvodnju, nego i tehnikama pristupa tržištu.

Očekivani rezultati: *povećan nivo proizvodnje zdrave, organske hrane i povećan nivo zaposlenja u ruralnim područjima*

Glavne aktivnosti:

- odabir proizvođača, kojima će biti pružena pomoć
- edukacija proizvođača
- potpuno uspostavljanje proizvođača za ovu vrstu hrane
- umrežavanje proizvođača.

Glavni indikatori: broj uspješnih proizvođača, paleta zdravih organskih proizvoda, nivo (kvalitet proizvodnje zdrave hrane, broj zaposlenika u ovom pod-sektoru)

Implementatori: Ministarstva za poljoprivredu Zeničko-Dobojskog Kantona, Srednje Bosanskog Kantona, USAID LAMP, DFID, GTZ, ECON, Luteranski Savez

Finansijska potraživanja: 100.000 EURO

Indikativni donator: Ministarstva za poljoprivredu Zeničko-Dobojskog Kantona, Srednje-Bosanskog Kantona, FBiH, RS; USAID LAMP, DFID, GTZ, ECON, Luteranski Savez

Trajanje: 24 mjeseca.

Projekat P 2.1.5: Osnivanje Regionalnog Centra za poljoprivredu i veterinarske usluge u Zenici - za poboljšanje efikasnosti, kontrole i certifikacije kvaliteta prehrambenih proizvoda organskog porijekla

Da bi se povećala konkurentnost poljoprivrede, posebno u domenu organske hrane, potrebno je završiti prethodno započeti projekat, koji se odnosi na osnivanje Regionalnog Centra za Poljoprivredu i Veterinarske Usluge u Zenici, u svrhu poboljšanja efikasnosti, kontrole i certifikacije proizvoda organske hrane. Svrha ovog projekta je da promovira savremene standarde za proizvodnju prehrambenih proizvoda organskog porijekla.

Očekivani rezultati: potpuno uspostavljen Centar.

Glavne aktivnosti:

- namicanje sredstava
- završetak centra
- upošljavanje
- implementacija i praćenje.

Glavni indikatori: broj izdatih certifikata, kvalitet proizvoda, ostvarena dodatna vrijednost

Implementatori: Regionalni Centar za poljoprivredu i veterinarske usluge

Finansijska potraživanja: 1,000.000 EURO

Indikativni donatori: Ministarstva za poljoprivredu FBiH, RS, Zeničko-Dobojskog Kantona i Srednje-Bosanskog Kantona, FBiH, RS; USAID LAMP, DFID, GTZ, ECON

Trajanje: 24 mjeseca.

Projekat P 2.1.6: Kreiranje obrazovnog modela za mlade poljoprivredne proizvođače

Investiranje u edukaciju je najbolji način za razvoj poljoprivredne konkurentnosti. Stoga, potrebno je osmisliti široki spektar različitih kurseva, usklađenih stvarnim potrebama poljoprivrednih proizvođača, kroz tehničku pomoć. Broj i izgled kurseva će se zasnivati na ispitivanju potreba.

Očekivani rezultati: povećano tehničko znanje poljoprivrednih proizvođača

Glavne aktivnosti:

- ispitivanje potreba (analiza)
- pripremanje kurseva
- upošljavanje trenera
- angažovanje učesnika
- implementacija i praćenje (evaluacija).

Glavni indikatori: broj kurseva, broj trenera, broj učesnika, rezultati evaluacije, porast poljoprivredne proizvodnje

Implementatori: poljoprivredna udruženja i zadruge

Finansijska potraživanja: 100.000 EURO

Indikativni donatori: Ministarstva za poljoprivredu Zeničko-Dobojskog Kantona, Srednje-Bosanskog Kantona, FBiH; RS; USAID LAMP, DFID, GTZ, ECON

Trajanje: 12 mjeseci.

Projekat P 2.1.7: Priprema poljoprivredne mape Regije

Da bi se usmjerili poljoprivredni potencijali, na odgovarajući i sistematski način, neophodno je imati razrađenu, jasnu i detaljnu sliku raspoloživih resursa. Stoga, potrebno je napraviti mapu poljoprivrednih resursa u čitavoj regiji, kao platforme za pravljenje strategije o tome, kako se ovi resursi mogu iskoristiti na efektivan način.

Očekivani rezultati: *potpuno razvijena poljoprivredna mapa*

Glavne aktivnosti:

- Iniciranje pripreme poljoprivredne mape
- Odabir institucije, uz korištenje javnog poziva na tender
- Priprema mape

Glavni indikatori: institucija za implementaciju, završena mapa

Implementator: Poljoprivredni instituti

Finansijska potraživanja: 200.000 EURO

Indikativni donator: Ministarstva za poljoprivredu Zeničko-Dobojskog Kantona, Srednje-Bosanskog Kantona, FBiH, RS; USAID LAMP, DFID, GTZ, ECON

Trajanje: 36 mjeseci.

Potprogram 2.2: Razvoj agro-biznisa

Unatoč potencijalu regije, agro-biznis, sa većom dodatnom vrijednošću, je još uvijek nedovoljno razvijen. Primarni cilj ovog pod-programa je stimuliranje razvoja agro-biznisa u regiji, gdje bi se ova aktivnost uglavnom fokusirala na MSP. Projekti su u potpunosti međusobno neovisni jedni o drugima sa niskim stupnjem komplementarnosti.

Svi projekti će biti realizirani u vremenskom okviru od tri godine (2004.-2007.).

Efekti ovog pod-programa će uticati na sve općine u čitavoj regiji.

Ovaj pod-program je povezan sa slijedećom mjerom:

- *M1.4.2. Poboljšanje i diverzifikacija prehrambeno- prerađivačke industrije*

Odgovorne institucije za implementaciju su identificirane za svaki projekat.

Projekat P 2.2.1: Organizacija proizvodnje, otkupa i distribucije jagodičastog voća, ljekovitog bilja i šumskih plodova

Regija ima odlične prirodne mogućnosti za proizvodnju jagodičastog voća i sakupljanje ljekovitog bilja i šumskih plodova. Ogromna korist se može ostvariti uz razumne troškove, organiziranjem aktivnosti koje se odnose na prikupljanje i nabavku proizvoda, koji odgovaraju traženim standardima kvaliteta. Zbog velike potražnje za takvim proizvodima na međunarodnom i domaćem tržištu, udruženja imaju već spremne mogućnosti za distribuciju i prodaju.

Očekivani rezultati: povećan kvantitet proizvedenih i prikupljenih proizvoda

Glavne aktivnosti:

- studija izvodljivosti
- implementacija
- animacija umrežavanja.

Glavni indikatori: kvantitet proizvedenih i sakupljenih proizvoda, broj ljudi uključenih u proizvodnju i sakupljanje, porast prihoda

Implementatori: poljoprivredna udruženja i zadruge

Finansijska potraživanja: 250.000 EURO

Indikativni donatori: Ministarstva za poljoprivredu Zeničko-Dobojskog Kantona, Srednje-Bosanskog Kantona, FBiH, RS; USAID LAMP, DFID, GTZ, ECON, PFD

Trajanje: 18 mjeseci.

Projekat P2.2.2: *Uspostavljanje malih poljoprivrednih inkubatorskih farmi: plastenika i drugih zaštićenih prostora*

Da bi se ojačalo poduzetništvo u poljoprivredi, logično je osnovati poljoprivredne inkubatorske farme u čitavoj regiji (oko 60 farmi). Ovaj projekat bi osnovao mrežu malih farmi širom regije, koja bi koristila plastične tunele svih vrsta za uzgoj povrća i hrane – gljiva, Kalifornijskih glista, puževa, itd. Odgovarajuća tehička pomoć će biti pružena preko udruženja, odgovornih za implementaciju projekta i distribuciju.

Očekivani rezultati: potpuno osnovane inkubatorske farme za odabrane proizvodnje

Glavne aktivnosti:

- studije izvodljivosti
- biznis planovi
- privlačenje individualnih poljoprivrednih proizvođača
- finasiranje
- obezbjeđenje opreme.

Glavni indikatori: broj farmi, broj zaposlenih, nivo proizvodnje svakog odabranog proizvoda, ostvarena dodatna vrijednost

Implementatori: poljoprivredna udruženja i zadruge

Finansijska potraživanja: 500.000 EURO

Indikativni donatori: Ministarstva za poljoprivredu Zeničko-Dobojskog Kantona, Srednje-Bosanskog Kantona, FBiH, RS; USAID LAMP, DFID, GTZ, ECON, PFD

Trajanje: 24 mjeseca.

Program 3: Razvoj turizma

Ovaj program uključuje sve projekte, koji se odnose na razvoj turizma i očuvanje tradicionalnog i kulturnog naslijeđa u regiji. Svi projekti su grupisani u slijedeće potprograme:

3.1. *Očuvanje tradicije i kulturnog naslijeđa*

3.2. *Razvoj i promocija turizma*

Postoji jaka povezanost između ovog programa i slijedećih prioriternih ciljeva:

2.1 *Razvoj i promocija turizma.*

Potprogram 3.1: *Očuvanje tradicije i kulturnog naslijeđa*

Regija je veoma bogata raznim kulturnim spomenicima i dugom tradicijom. Ustvari, regija je kolijevka Bosne, kao nezavisne srednjovjekovne države (vladavina Kulina Bana). Da bi se sačuvao identitet BiH i povećala samosvijest građana BiH, od ključne

je važnosti očuvati jedinstveno naslijeđe, kroz implementaciju brojnih projekata. Projekti su u potpunosti komplementarni, sa sinergijskim efektima. Projekat P3.1.2 je preduvjet za sve druge projekte.

Svi projekti će se realizirati u vremenskom okviru od tri godine (2004.-2007.).

Efekti ovog pod-programa će uticati na čitavu regiju, posebno u mjestima gdje su locirani kulturni spomenici.

Potprogram će implementirati slijedeću mjeru:

- *M. 2.1.1 Zaštita (restauracija i održavanje) i valorizacija autohtonog istorijskog naslijeđa i prirodnih kompleksa.*

Odgovorne institucije za implementaciju su već identificirane za svaki projekat.

Projekat P 3.1.1: Zaštita autohtonih građevina i objekata

Postoji izvjesni broj autohtonih građevina u regiji, koje su osnova kulturnog naslijeđa – osnova kulturnog identiteta BiH, kao što su Vranduk, Kraljeva Sutjeska – Bobovac, Prusac, Travnik, Tešanj, itd. Da bi se sačuvao identitet BiH i povećala samo-svijest BiH građana, od ključne važnosti je restauracija i zaštita ovih jedinstvenih spomenika. Istovremeno, ovi spomenici mogu biti i izvanredna atrakcija za posjetioce.

Očekivani rezultati: *rekonstruirani i zaštićeni odabrani objekti i spomenici*

Glavne aktivnosti:

- *odabir objekata i spomenika*
- *studija izvodljivosti za svaku od njih*
- *odabir restauratora*
- *implementacija.*

Glavni indikatori: *broj restauriranih zgrada i spomenika, nivo finansijske pomoći*

Implementator: Zavod za zaštitu spomenika FBiH

Finansijska potraživanja: *3,000.000 EURO*

Indikativni donator: DFID, UNESCO, EURED, Ministarstvo za kulturu FBiH, Vlade Zeničko-Dobojskog i Srednje -Bosanskog Kantona,

Trajanje: 36 mjeseci.

Projekat P 3.1.2: Kreiranje registra i kataloga spomenika kulturno-istorijskog naslijeđa u regiji CBiH za naučne svrhe i promoviranje turizma

Regija Centralna BiH je veoma bogata po kulturnom i istorijskom naslijeđu. Ima mnogo jedinstvenih kulturnih i istorijskih spomenika. Da bi bili odgovorni prema svojoj istoriji i identitetu, potrebno je napraviti registar i katalog ovih spomenika.

Istovremeno, ovaj registar i katalog bi trebali pomoći u promociji regije, kao atraktivne turističke destinacije.

Očekivani rezultati: potpuno razvijen registar i katalog spomenika i povećana turistička atraktivnost regije.

Glavne aktivnosti:
- priprema registra i kataloga.

Glavni indikatori: završen registar i katalog.

Implementatori: Zavod za zaštitu spomenika FBiH, Turističke zajednice Kantona (ZD, SB).

Finansijska potraživanja: 200.000 EURO

Indikativni donator: UNESCO, EURED, Ministarstvo za kulturu FBiH i RS, Vlade Zeničko-Dobojskog i Srednje -Bosanskog Kantona

Trajanje: 24 mjeseca

Projekat P 3.1.3: Razvijanje tradicionalnih zanata i običaja

Da bi se očuvao vlastiti identitet, preporučuje se da se privuku poduzetnici za pokretanje biznisa u domenu starih zanata. Stoga, da bi se ljudi podstakli da prepoznaju u starim zanatima poslovnu mogućnost, potrebno je napraviti veliki spektar inicijativa, kao što su popusti u porezima, grantovi, obezbjeđenje prostora na povoljnim lokacijama, itd. Očuvanje identita takođe podrazumijeva usmjeravanje pažnje na stare običaje, koji se odnose na tradicionalni način življenja. Neke inicijative, koje ohrabruju očuvanje, se moraju preduzeti i voditi na regionalnom nivou.

Očekivani rezultati: povećan interes za stare zanate i tradicionalne navike

Glavne aktivnosti:
- stvaranje povoljnosti, koje ohrabruju poduzetnike za bavljenje starim zanatima
- stvaranje pogodnosti za zaštitu tradicionalnih navika
- implementacija projekta i praćenje.

Glavni indikatori: broj poduzetnika u starim zanatima, broj starih zanata, broj folklornih udruženja, nivo finansijske pomoći, ostvarena dodatna vrijednost

Implementatori: Turističke zajednice Kantona (ZD, SB).

Finansijska potraživanja: 200.000 EURO.

Indikativni donatori: DFID, EU, Ministarstva za kulturu FBiH i RS, Vlade Zeničko-Dobojskog i Srednje -Bosanskog Kantona,

Trajanje: 18 mjeseci.

Projekat P 3.1.4: *Revitalizacija i održavanje kulturno-istorijskog naslijeđa Regije, u cilju obogaćivanja njene turističke ponude i marketinške promocije*

Da bi bili odgovorni prema svojoj istoriji i identitetu, potrebno je takođe restaurirati razne predmete (knjige, slike, stvari, itd) kulturnog i istorijskog naslijeđa. Ovi predmeti bi mogli predstavljati veliku atrakciju za posjetioce i turizam.

Očekivani rezultati: *rekonstruirani predmeti i povećana turistička atraktivnost regije*

Glavne aktivnosti:

- odabir predmeta,
- studija izvodljivosti za svaki od njih
- odabir restauratora
- implementacija.

Glavni indikatori: *broj restauriranih predmeta, nivo finansijske pomoći*

Implementatori: Zavod za zaštitu spomenika FBiH, Turističke zajednice Kantona (ZD, SB).

Finansijska potraživanja: *1,000.000 EURO*

Indikativni donatori: DFID, EU, "Bošnjački Institut", Ministarstvo za kulturu FBiH, Vlade Zeničko-Dobojskog i Srednje -Bosanskog Kantona,

Trajanje: 24 mjeseca.

Projekat P 3.1.5: *Uspostavljanje manifestacije "Kulin Ban" i kulturološkog centra "Kulin Ban"*

Kulin Ban je nesumnjivo jedna od ključnih prekretnica u BiH istoriji, bosanski vođa, koji je osnovao Bosansku državu u 12. vijeku. Pošto je Kulin Ban vladao Bosnom sa teritorija sadašnje regije CBiH, on je nesumnjivo najmarkantnija ličnost ovog područja. Da bi se napravio identitet regije, potrebno je osnovati kulturni memorijal, posvećen Kulinu Banu i istoriji CBiH. Manifestacija bi se trebala održavati oko memorijalnog centra, kao vidljiv znak prisustva Kulin Banovog duha u dušama stanovnika regije CBiH.

Očekivani rezultati: *osnovan memorijal i izgrađen centar.*

Glavne aktivnosti:

- priprema programa memorijala
- osmišljavanje vizije memorijala i centra
- plan implementacije
- izgradnja centra
- implementacija i praćenje.

Glavni indikatori: *osnovan memorijal, osnovan Centar, broj aktivnosti Centra, broj posjetilaca, ostvarena dodatna vrijednost, broj zaposlenih*

*Implementator: *REZ - RDA*

Finansijska potraživanja: *750.000 EURO*

Indikativni donatori: DFID, EU, "Bošnjački Institut", Ministarstvo za kulturu FBiH, Vlade Zeničko-Dobojskog i Srednje -Bosanskog Kantona

Trajanje: 24 mjeseca.

Potprogram 3.2: Razvoj i promocija turizma

Regija ima ogroman potencijal za razvoj različitih vrsta turizma, ali nažalost, turizam kao industrija je u potpunosti zanemaren – niko ne snosi odgovornost za sistemski razvoj turizma. Ovaj potprogram obuhvata projekte, koji mogu stvoriti pretpostavku za razvoj turizma, kao industrije. Projekti su u potpunosti komplementarni, sa sinergijskim efektima. Projekat P3.2.3 je preduvjet za sve ostale projekte.

Svi projekti će biti realizirani u vremenskom okviru od tri godine (2004.-2007.).

Efekti ovog potprograma će uticati na čitavu regiju, posebno u mjestima, gdje su locirani turistički objekti.

Ovaj potprogram je povezan sa implementacijom slijedećih mjera:

- *M2.1.2. Razvoj turističke infrastrukture*
- *M2.1.3. Stvaranje usluga za podršku turizmu i promotivnih aktivnosti*

Odgovorne institucije za implementaciju su identificirane za svaki projekat.

Projekat P 3.2.1: Osnivanje turističkih sela

Da bi se promovirao turizam, zansovan na bogatom kulturnom i istorijskom naslijeđu regije, preporučuje se osnivanje mreže turističkih sela, koja nude smještaj turistima. Logično je, da se ova sela lociraju blizu autentičnih istorijskih i kulturnih destinacija, kao što su Babanovac, Prusac, Bobovac, Vranduk, itd. Ova sela, zasnovano na iskustvima u svijetu, bi trebala da nude i smještaj i jedinstveno turističko iskustvo.

Očekivani rezultati: osnovana mreža turističkih sela.

Glavne aktivnosti:

- osmišljena vizija i *biznis- plan*
- razvoj *infrastrukture*
- osnivanje *sela*
- kreiranje *mreže i promocija*.

Glavni indikatori: broj sela, broj turista, broj kreveta/hotela/atrakcija, broj novo-osnovanih turističkih biznisa, ostvarena godišnja dodatna vrijednost, prihodi sela, broj zaposlenih u sektoru turizma

Implementatori: REZ-RDA, Turističke zajednice Kantona (ZD, SB)

Finansijska potraživanja: 2,000.000 EURO

Indikativni donator: DFID, EU, USAID CCA, Ministarstvo za kulturu FBiH, Vlade Zeničko-Dobojskog i Srednje -Bosanskog Kantona,

Trajanje: 36 mjeseci.

Projekat P 3.2.2: Priprema biznis plana za razvoj turističkog centra Babanovac

Planina Vlašić je veoma atraktivna destinacija za turizam (skijanje, lov, svjež zrak, kongresni turizam) i čak ima i dobru reputaciju izvan BiH. Da bi se pravilno iskoristili svi prirodni resursi i postojeća infrastruktura, potrebno je napraviti biznis-plan za Babanovac, najpoznatiji dio planine Vlašić. Ovaj biznis-plan bi trebao omogućiti razvoj Babanovca, kao atraktivnog turističkog odmarališta.

Očekivani rezultati: *napravljen biznis- plan.*

Glavne aktivnosti:

- *iniciranje pripreme biznis- plana*
- *odabir institucije, uz korištenje javnog poziva na tender*
- *priprema biznis- plana*
- *prihvatanje biznis- plana.*

Glavni indikatori: *odabrana institucija, izvodljiv biznis- plan*

*Implementator: *REZ – RDA*

Finansijska potraživanja: *20.000 EURO*

Indikativni donator: USAID CCA, Srednje-Bosanski Kanton

Trajanje: 6 mjeseci

Projekat P3.2.3: Studija izvodljivosti o razvoju turizma u Regiji CBiH

Regija CBiH ima ogroman potencijal za uspostavljanje turizma, kao jedne od vodećih industrija. Da bi se efektivno iskoristio široki spektar različitih turističkih resursa, potrebno je napraviti kompletnu studiju izvodljivosti o razvoju turizma u regiji CBiH, sa fokusom na:

sportski /zimski turizam (Vlašić, Ponijeri, Tajan, Rostovo, Borik, Borja i Kiseljak – Tešanj; turizam lova i ribolova (Koprivnica, Ponijeri, Vlašić, Kamenica, Jezero Nekolj, Rijeke: Bosna, Krivaja, Ugar, Usora, Ribnica, Vrbas i Semešnica); prirodni parkovi (Tajan, Ponijeri - očuvane šume); seoski turizam (Oraš – Planje, Kraljeva Sutjeska) ; religijski turizam (Ajvatovica/ Prusac, Kraljeva Sutjeska, Svetište Svetog Leopoda Mandića /Maglaj,...) ; banjsko-lječilišni turizam (Banja Vrućica, Banja Tičići/ Kakanj, Vruća voda/ Bugojno, Kiseljak/ Tešanj). Ovaj projekat bi trebao okupljati sve ostale potprojekte, koji se odnose na turizam.

Očekivani rezultati: *potpuno razvijena studija izvodljivosti.*

Glavne aktivnosti:

- iniciranje pripreme studije izvodljivosti
- odabir institucije, uz korištenje javnog poziva na tender
- obavljanje studije izvodljivosti
- prihvatanje studije izvodljivosti
- pripremanje različitih rješenja za implementaciju rezultata studije izvodljivosti.

Glavni indikatori: Institucija implementator, završena studija izvodljivosti, osmišljeni rezultati studije izvodljivosti

Implementator: *REZ - RDA

Finansijska potraživanja: 75.000 EURO

Indikativni donatori: USAID CCA, Ministarstva nadležna za Turizam u FBiH i RS, Turističke zajednice Kantona (ZD, SB)

Trajanje: 12 mjeseci.

Projekat P 3.2.4: Osnivanje i jačanje turističkih ureda i proširenje seta njihovih aktivnosti

Razvijen turizam, kao industrija, iziskuje dobru mrežu turističkih ureda, kao vođa kompletne turističke scene. Isto kao i mrežu turističkih ureda, potrebno je pripremiti veliki broj turističkih pratećih elemenata, kao što su brošure, katalozi, itd. Sve turističke destinacije moraju biti označene na odgovarajući način. Potpuna turistička infrastruktura, takođe, zahtijeva prisustvo centara, u kojima se iznajmljuje sportska oprema.

Očekivani rezultati: poptuno uspostavljena turistička infrastruktura.

Glavne aktivnosti:

- pripremanje plana mreže turističkih ureda
- implementacija plana
- zaposleni i edukacija
- praćenje

Glavni indikatori: broj turističkih ureda, broj zaposlenih, porast prihoda, ostvarena dodatna vrijednost

Implementatori: Turističke zajednice Kantona (ZD, SB)

Finansijska potraživanja: 50.000 EURO

Indikativni donatori: EU, DFID, Vlade Zeničko-Dobojskogi i Srednje-Bosanskog Kantona, Turističke zajednice Kantona (ZD, SB)

Trajanje: 12 mjeseci.

Program 4: Jačanje i konsolidacija regije

Ovaj program obuhvata sve projekte, koji se odnose na jačanje i konsolidaciju regije. Svi projekti su grupisani u slijedeće potprograme:

- 4.1. Razvoj saobraćaja, infrastrukture i prostornog planiranja**
- 4.2. Konsolidacija regije**
- 4.3. Poboljšanje kvaliteta življenja i zaštita životne okoline u regiji**

Postoji jaka povezanost između ovog programa i prioriternih ciljeva:

- 1.3. *Povećanje efikasnosti i kontrole energije*
- 2.2. *Razvoj transportne infrastrukture, u cilju obezbjeđenja među-regionalnih i regionalnih veza*
- 2.3. *Stvaranje povoljnog okruženja za ekološki odživ razvoj*
- 2.4. *Razvijeni integrirani regionalni informacioni sistem, sa urbanističkim i prostornim planiranjem*
- 4.1. *Razvoj socijalnih usluga, u cilju poboljšanja kvaliteta življenja, uz obezbjeđenje društvene uključenosti i jednakih mogućnosti*
- 4.2. *Implementacija participativnog i demokratskog pristupa u cilju stvaranja zakonskog okvira za ekonomski razvoj, baziranog na EU standardima*
- 4.3. *Operativni institucionalni okvir za balansiran i održiv razvoj i među regionalnu suradnju.*

Potprogram 4.1: Razvoj saobraćaja, infrastrukture i prostornog planiranja

Regija je veoma bogata širokom paletom izvora sirovinskog materijala i ima ogroman potencijal za razvoj energetskog sektora, uglavnom zasnovanog na uglju. Međutim, ne zna se koji je stvarni potencijal ovih resursa. Stoga, potrebno je izvršiti naučno ispitivanje svih sirovinskih potencijala.

Drugi dio ovog potprograma, koji se jako nadovezuje na pitanja prostornog planiranja, je izgradnja odgovarajuće lokalne putne infrastrukture, kao dijela kompletnog prostornog plana regije.

Projekti, u sklopu ovog potprograma, su u potpunosti komplementarni. Preporučuje se koordiniranje implementacije oba projekta ovog potprograma.

Svi projekti će biti realizirani u vremenskom okviru od tri godine (2004.-2007.).

Efekti ovog potprograma će uticati na sve općine u regiji, ali dio, koji se odnosi na upravljanje sirovinskim materijalima i energetskim sektorom, će uticati na sve općine koje imaju takve resurse, posebno Kakanj i Bugojno.

Mjere, koje će se implementirati kroz ovaj potprogram, su slijedeće:

- *M1.3.1. Razvijeni energetski sektor*
- *M2.2.1. Izgradnja lokalne transportne mreže*
- *M2.4.2. Izgradnja kapaciteta za urbanističko i prostorno planiranje*

Odgovorne institucije za implementaciju su identificirane za svaki projekat.

Projekat P 4.1.1: *Studija izvodljivosti o eksploataciji termoenergije na lokacijama Kakanj i Bugojno i snabdijevanje iste ugljem*

Kakanj i Bugojno su veoma bogati nalazištima uglja, što bi se moglo koristiti kao resurs za proizvodnju termalne energije. Neka postojeća dokumentacija dokazuje važnost ovih resursa. Stoga, potrebno je obaviti seriju studija izvodljivosti, koje će ispitati stvarne rezerve i stvarni potencijal ovih resursa i svih mogućnosti za proizvodnju termalne energije.

Očekivani rezultati: potpuno završena studija izvodljivosti.

Glavne aktivnosti:

- *iniciranje pripreme studije izvodljivosti*
- *odabir institucije, uz korištenje javnog poziva na tender*
- *obavljanje studije izvodljivosti*
- *prihvatanje studije izvodljivosti*
- *osmišljavanje različitih rješenja za implementaciju rezultata studije izvodljivosti.*

Glavni indikatori: *Institucija implementator, završena studija izvodljivosti, rezultati studije izvodljivosti*

Implementatori: *Ekonomski i rudarsko -geološki instituti*

Finansijska potraživanja: *75.000 EURO*

Indikativni donatori: *EU, Power III, SEETEC, Ministarstva za industriju, energiju i rudarstvo FBiH, RS, Zeničko-Dobojskog Kantona, Srednje-Bosanskog Kantona*

Trajanje: *8 mjeseci.*

Projekat P 4.1.2: *Priprema katastra minerala u regiji i strategije za njihovu eksploataciju i korištenje*

Jedna od glavnih karakteristika ove regije je bogatstvo različitim mineralima, sa ogromnim mogućnostima za njihovu eksploataciju. Da bi se mogli pravilno i sistematski koristiti ovi minerali, potrebno je imati kompletnu i jasno razrađenu sliku ovih resursa. Stoga, potrebno je napraviti katastar minerala u čitavoj regiji, kao platformu za pripremanje strategije efektivnog korištenja ovih resursa.

Očekivani rezultati: *napravljen katastar minerala i strategija za eksploataciju i korištenje minerala.*

Glavne aktivnosti:

- *iniciranje pripreme katastra minerala*
- *odabir institucije, uz korištenje javnog poziva na tender*
- *priprema katastra*
- *osmišljavanje strategije za eksploataciju i korištenje minerala.*

Glavni indikatori: institucija implementator, završen katastar, napravljena strategija za eksploataciju i korištenje minerala

Implementatori: Rudarsko-geološki instituti

Finansijska potraživanja: 250.000 EURO

Indikativni donatori: Ministarstva za industriju, energiju i rudarstvo FBiH, RS, Zeničko-Dobojskog Kantona, Srednje-Bosanskog Kantona

Trajanje: 24 mjeseca.

Projekat P 4.1.3: **Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa regionalnim saobraćajnim planom, ruta: Teslić – Banja – Bistričak – Nemila – M17**

Izgradnja lokalne infrastrukture je jedan od glavnih prioriteta regionalnog razvoja. Implementiranje ovog projekta će poboljšati povezanost unutar regije i omogućiti će lakši pristup nekim destinacijama, posebno banji u Tesliću. Osobit značaj ova putna komunikacija ima za povezivanje regije CBiH sa Sjeverozapadnom ekonomskom regijom, i njenim privrednim centrima (Banja Luka).

Očekivani rezultati: Izgrađen put: Teslić – Banja – Bistričak – Nemila – M17

Glavne aktivnosti:

- definiranje rute
- studija izvodljivosti
- odabir izvođača, uz korištenje javnog poziva na tender
- implementacija.

Glavni indikatori: pripremljena studija izvodljivosti, odabrani izvođači, izgrađen put, broj izgrađenih kilometara, uštedeno vrijeme (vrijeme putovanja x broj korisnika), porast u protoku saobraćaja

Implementatori: Ministarstvo saobraćaja, komunikacija i veza FBiH i RS

Finansijska potraživanja: 5,000.000 EURO

Indikativni donatori: EBRD, ODRAZ, Ministarstvo saobraćaja, komunikacija i mreža BiH, FBiH i RS

Trajanje: 24 mjeseca.

Projekat P 4.1.4: **Priprema regionalnog saobraćajnog plana**

Da bi se napravila optimalna lokalna putna infrastruktura, sa regionalnog stanovišta, potrebno je pripremiti regionalni saobraćajni plan. Regionalni saobraćajni plan ne bi trebao obuhvatati samo planove, nego bi trebao dati prioritet implementaciji. Ovaj plan bi trebao pokrivati obje vrste saobraćaja – drumski i željeznički.

Očekivani rezultati: potpuno razvijen regionalni saobraćajni plan .

Glavne aktivnosti:

- iniciranje pripreme saobraćajnog plana
- odabir institucije, uz korištenje javnog poziva na tender
- priprema saobraćajnog plana
- prihvatanje saobraćajnog plana.

Glavni indikatori: odabrani izvođači, pripremljen saobraćajni plan

Implementatori: Ministarstva prometa, komunikacija i veza FBiH i RS

Finansijska potraživanja: 300.000 EURO

Indikativni donator: Ministarstvo saobraćaja, komunikacija i mreža BiH, FBiH i RS, općine u regiji CBiH, Općine

Trajanje: 24 mjeseca

Projekat P 4.1.5: Izrada prostornog plana za regiju CBiH

Prekretnica kompletnog regionalnog razvoja je priprema prostornog plana za čitavu regiju. Ovaj plan ima ulogu okvirnog plana, koji pokriva sve planove, na regionalnom i općinskom nivou. Priprema ovog plana je jedan od najvećih prioriteta.

Očekivani rezultati: u potpunosti razvijen prostorni plan za regiju CbiH.

Glavne aktivnosti:

- iniciranje pripreme prostornog plana
- odabir institucije, uz korištenje javnog poziva na tender
- priprema prostornog plana
- prihvatanje prostornog plana.

Glavni indikatori: odabrani izvođači/dobavljači, pripremljen prostorni plan.

Implementatori: Ministarstva prostornog planiranja i urbanizma FBiH i RS

Finansijska potraživanja: 1,500.000 EURO

Indikativni donatori: Ministarstvo za prostorno planiranje i urbanizam Zeničko-Dobojskog Kantona i Srednje -Bosanskog Kantona, FBiH, RS, općine u regiji

Trajanje: 36 mjeseci.

Potprogram 4.2: Konsolidacija regije

Tretirajući regiju, kao jedan prepoznatljiv ekonomski klaster lokalnih zajednica, potrebno je tretirati sve institucije u općinama, NVO-e i biznis-sektor, kao potpuno međusobno povezane partnere. Svi projekti u sklopu ovog potprograma su nezavisni, ali u potpunosti komplementarni, sa sinergijskim efektima. Najvažniji projekat među njima je projekat P4.2.2 .

Svi projekti će biti realizirani u vremenskom okviru od tri godine (2004.-2007.).

Efekti ovog potprograma će uticati na sve općine u regiji.

Potprogram će implementirati slijedeće mjere, u naredne tri godine implementacije strategije:

- *M2.4.1. Razvoj lokalnih i regionalnih kapaciteta, u cilju organiziranja baza podataka, uz korištenje IT i komunikacionih sistema*
- *M4.3.1. Izgradnja kapaciteta, u cilju pružanja podrške održivom regionalnom razvoju*
- *M4.3.2. Smanjenje regionalnih razlika, ulaganjem u manje razvijena i ruralna područja*

Odgovorne institucije za implementaciju su identificirane za svaki projekat.

Projekat P4.2.1: Poboljšanje IT kapaciteta općina za pružanje usluga MSP

Cilj ovog projekta je poboljšati IT kapacitet svake općine u regiji, koristeći isti metodološki pristup. Svrha ovog projekta je da omogući općinama široki spektar informacija za potrebe svakog klijenta, interesne grupe ili druge institucije, kojoj je potrebna posebna informacija. Posebna korist ovog projekta bi trebala biti omogućavanje MSP i drugim preduzećima da prikupe sve potrebne informacije, iz svake općine i svih drugih institucija (statističkih zavoda, biroa za zapošljavanje, privrednih komora, itd), elektronskim putem "on-line".

Očekivani rezultati: potpuna IT sposobnost međusobnog povezivanja općina i lakši pristup potrebnim informacijama.

Glavne aktivnosti:

- studija izvodljivosti o IT sposobnosti
- plan implementacije
- odabir izvođača/dobavljača, koristeći javni poziv na tender
- implementacija projekta
- praćenje.

Glavni indikatori: završena studija izvodljivosti, odabrani dobavljači/izvođači, razvijen sistem baze podataka, broj korisnika, kvalitet usluga, ostvarena dodatna vrijednost, efikasnost u vremenu.

Implementator: REZ - RDA

Finansijska potraživanja: 1,000.000 EURO

Indikativni donatori: USAID- GAP, UNDP, WB, EU, CIDA- E-net, Vlade FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB), Općine

Trajanje: 36 mjeseci.

Projekat P4.2.2: Osnivanje regionalnog razvojnog fonda (RRF)

Primarni cilj ovog projekta je sprovođenje razvoja regije, osiguravajući balansiran razvoj svih općina u regiji. Cilj RRF je da pruži balansiranu podršku projektima, i na

općinskom i na regionalnom nivou. Dugoročni rezultat bi trebao biti regionalni razvojni rast.

Očekivani rezultati: *potpuno uspostavljen RRF*

Glavne aktivnosti:

- definiranje svrhe i ciljeva RRF, sa priznatom mapom učesnika
- menadžment i organizacija RRF
- namicanje sredstava
- metodologija pružanja pomoći različitim projektima.

Glavni indikatori: *osnovan RRF, raspoloživa sredstva, nivo razvoja regije, broj odobrenih projekata, porast zaposlenja, ostvarena dodatna vrijednost*

Implementator: REZ - RDA

Finansijska potraživanja: *10,000.000 EURO (početni kapital uključen)*

Indikativni donatori: EU, USAID, Sida, WB, DFID, UNDP, osnivači REZ – RDA

Trajanje: 36 mjeseci.

Potprogram 4.3: Poboljšanje kvaliteta življenja i zaštita životne okoline u regiji

Zdravlje društva uopšte je vjerovatno najbitniji socijalni problem. Zdravlje, u širem smislu, pokriva mnoge domene, kao što su medicina, socijalna zaštita, sve vrste ovisnosti, žrtve rata, itd. Briga o svim aspektima socijalnog života mora kontinuirano biti prioritetni cilj. Upravo zbog toga, ovaj pod-program pokriva tako široki spektar različitih projekata u domenu socijalnog života.

Zaštita životne okoline je problem, koji bi se trebao redovno tretirati, poboljšavajući ga stalno nametanjem viših i viših ekoloških standarda, u svim aspektima života i podizanjem svijesti o važnosti očuvanja istog.

Veoma bitan aspekt kvaliteta življenja je sport i kulturni život, sa fokusom na rekreaciju. Poboljšanje kvaliteta sportskog, rekreativnog i kulturnog života je u pozitivnoj ko-relaciji sa kvalitetom življenja. Njegove prednosti vode ka smanjenju broja ovisnika, smanjenju medicinskih i socijalnih troškova, itd. Od ključne važnosti je da se istraže i osmisle mogućnosti za poboljšanje sportskog i kulturnog života. Ovaj program obuhvata sve projekte, u cilju poboljšanja kvaliteta življenja i očuvanja životnog okruženja u regiji, i odnosi se na slijedeće mjere:

- *M 2.3.1 Izgradnja kapaciteta za zaštitu okoliša, sa povećanom javnom ekološkom svijesću*
- *M 2.3.2 Izgradnja regionalne infrastrukture za vodo-snabdijevanje i upravljanje otpadom*
- *M 4.1.1 Zaštita kvaliteta života specifičnih marginaliziranih socijalnih grupa*
- *M 4.1.2 Poboljšanje kvaliteta života mladih*
- *M 4.1.3 Zaštita ljudskog života*

- M 4.2.1 Promoviranje demokratije i socijalnog dijaloga.

Projekat P 4.3.1: Izrada mape i plana održivog razvoja C BiH

Zaštita okoliša bi trebala da bude jedna od ključnih i kontinuiranih aktivnosti, koje promoviraju obavezne standarde, vezane za okoliš. Kao bazen teške industrije, C BiH je prije rata bila najzagađenije područje u BiH u pogledu polucije zraka, vode i tla. Istovremeno sa ostvarivanjem visoko-ekoloških standarda u postojećim prerađivačkim preduzećima u regiji, fokus projekta bi trebao biti na prevenciji-identificiranju svih izvora polucije u C BiH i priprema razumljivog plana za njeno kontrolirano smanjivanje. Drugi cilj ovog projekta će biti povećana javna svijest o važnosti ekoloških pitanja u regiji, posebno u ruralnim područjima. Stoga, ovaj projekat bi trebao promovirati zaštitu okoliša. Ovaj projekat se odnosi i na projekte upravljanja otpadom i sve druge projekte, koji se odnose na pitanja zaštite okoliša. Projekat bi se trebao implementirati u svakoj općini i trebale bi ga podržati NVO. Projekat bi trebao razviti različite podsticajne mjere, u cilju promoviranja zaštite okoliša, kao što su kante za smeće, oglasne table, brošure, seminari, radionice, itd. Posebne ciljane grupe bi trebale biti poduzetnici, ruralna populacija i mladi.

Očekivani rezultati: *identificirani glavni izvori polucije i plan kako ih umanjiti, Kreiran instrument za nadzor izvora polucije*

Glavne aktivnosti:

- *pripremanje projekta*
- *odabir partnera za implementaciju*
- *promocija projekta*
- *implementacija projekta*
- *praćenje.*

Glavni indikatori: *stepen smanjenja polucije, svijest o zaštiti okoliša, broj razvijenih podsticajnih mjera*

*Implementator: *REZ-RDA*

Finansijska potraživanja: 75.000 EURO

Indikativni donatori: WB, EU, UNDP GEF, SEE REC, FAO, Rockefeller Brothers Fund, Ministarstvo za prostorno planiranje i ekologiju Zeničko-Dobojskog Kantona, Srednje-Bosanskog Kantona, FBiH, RS, BiH i općine

Trajanje: 10 mjeseci.

Projekat P 4.3.2: Uspostavljanje sistema integralnog upravljanja otpadom u C BiH

Regija Centralne BiH ima značajan problem u upravljanju svojim otpadom. Velike količine otpada se odlažu na neadekvatnim i neregistrovanim deponijama u općinama, ili češće na neregistrovanim smetljštima.

Ovaj projekat je jedan od načina sprovođenja Strategije za upravljanje otpadom u BiH. Cilj projekta je da doprinese regionalnom ekonomskom razvoju i socijalnoj zaštiti, kreirajući povoljno okruženje za nove poslovne aktivnosti (turizam, agro-biznis

...) i smanjujući zdravstvene rizike uzrokovane neadekvatnim sistemima upravljanja otpadom.

Očekivani rezultati: *Poboljšan kvalitet i efikasnost deponija, Povećana količina recikliranih sirovina raspoloživih za lokalne kompanije, Poboljšane tehnike sakupljanja otpada, Unaprijeđen sistem transporta otpada, Poboljšani okolinski uvjeti oko deponija, Smanjen nivo zagađenja uzrokovan neodgovarajućim sistemom otpada, Poboljšan kvalitet i sigurnost proizvoda poljoprivrede i ribogojstva, Poboljšana atraktivnost turističkih destinacija, Povećano učešće lokalnih zajednica u upravljanju otpadom.*

Glavne aktivnosti:

- ocjena postojećih uvjeta upravljanja otpadom i razvoj adekvatnog Akcionog Plana
- uspostavljanje efikasnog i integriranog sistema upravljanja otpadom u skladu sa EU standardima, uključujući izgradnju regionalnih deponija, u skladu sa planom implementacije
- uvođenje aktivnosti recikliranja
- jačanje učešća lokalnih i susjednih zajednica u upravljanju otpadom
- podrška unapređenju zakonskog okvira.

Glavni indikatori: *broj deponija smeća, kvalitet upravljanja otpadom, poboljšanje kapaciteta, količina čvrstog otpada, prikupljenog za recikliranje*

Implementator: *REZ-RDA

Finansijska potraživanja: 7,000.000 EURO

Indikativni donatori: EU, UNDP GEF, SEE REC, Rockefeller Brothers Fund, Svjetska Banka, Federalno i Kantonalna ministarstva za prostorno planiranje i urbanizam u Zeničko-Dobojskom i Srednje-Bosanskom Kanton, Općine

Trajanje: 36 mjeseci.

Projekat P 4.3.3: *Zaštita izvora pitke vode i vodenih tokova u skladu sa standardima EU i UN*

Zbog postojećih problema u vodo-snabdijevanju, na općinskom nivou, potrebno je zaštititi izvore vode i riječne tokove, po EU i UN standardima. Kroz projekte prostornog planiranje i slične projekte, svi izvori pitke vode i riječni tokovi u regiji bi se trebali identificirati. Na osnovu rezultata ovih projekata, ovaj projekat bi trebao razraditi plan implementacije za svaku općinu.

Očekivani rezultati: *u potpunosti zaštićeni izvori pitke vode i riječni tokovi.*

Glavne aktivnosti:

- razvoj plana implementacije za svaku općinu
- implementacija plana
- praćenje

Glavni indikatori: *plan implementacije, broj zaštićenih izvora pitke vode, kvalitet životnih uvjeta, broj domaćinstava, pokrivenih novom/poboljšanom mrežom (% stanovništva), broj dana sa nedovoljnom snabdjevenošću, količina vode, koja se konzumira kroz nove/poboljšane mreže, povećanje efikasnosti potrošnje vode*

Implementatori: Ministarstva za Vodoprivredu, šumarstvo i poljoprivredu FBiH, RS i Kantona (ZD, SB).

Finansijska potraživanja: 1,000.000 EURO

Indikativni donatori: WB, EU, UNDP GEF, SEE REC, Ministarstva za Vodoprivredu, šumarstvo i poljoprivredu FBiH, RS i Kantona (ZD, SB), Općine

Trajanje: 24 mjeseca.

Projekat P 4.3.4: Osnivanje Regionalnog Centra za mentalno oboljele i osobe sa psihičkim smetnjama

Regija CBiH nema bolnicu za pacijente sa mentalnim oboljenjima. Nažalost, u čitavoj regiji, posebno nakon rata, ima mnogo pacijenata sa mentalnim oboljenjima, tako da je otvaranje jedne takve institucije neophodno.

Očekivani rezultati: *potpuno uspostavljen centar i adekvatno zbrinjavanje pacijenata sa problemima u mentalnom zdravlju*

Glavne aktivnosti:

- studija izvodljivosti
- plan implementacije
- odabir izvođača, uz korištenje javnog poziva na tender
- implementacija projekta – izgradnja centra

Glavni indikatori: *pripremljena studija izvodljivosti, izgrađen centar, broj pacijenata sa mentalnim problemima, kvalitet usluga, nivo zdravlja u društvu*

Implementatori: Ministarstva za zdravlje i socijalnu zaštitu Kantona (ZD, SB)

Finansijska potraživanja: 1,000.000 EURO

Indikativni donatori: EU, OSCE, UNDP, UNV, WHO, CIDA, Ministarstva zdravlja FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)

Trajanje: 30 mjeseci.

Projekat P 4.3.5: Razvijanje podsticajnih mjera za zapošljavanje invalida i osoba sa ograničenim sposobnostima

Ovaj projekat pokriva sve općine i sve invalidne osobe. Projekat bi se trebao tretirati kao prioritet, od strane re-pozicioniranih ureda za zapošljavanje i repozicioniranih centara za socijalnu zaštitu. Primarni cilj je stvoriti pretpostavke da invalidne osobe budu tretirane kao normalni građani, sa potencijalom da postanu produktivni i efektivni radnici.

Očekivani rezultati: *prihvatljiva stopa zaposlenosti invalidnih osoba i osoba sa ograničenim radnim sposobnostima.*

Glavne aktivnosti:

- ispitivanje broja invalidnih osoba i osoba sa ograničenim radnim sposobnostima i njihove kvalifikacije
- stvaranje različitih podsticajnih mjera za zapošljavanje invalidnih osoba i osoba sa ograničenim radnim sposobnostima
- implementacija podsticajnih mjera
- praćenje.

Glavni indikatori: broj invalidnih osoba i osoba sa ograničenom radnom sposobnošću, broj podsticajnih mjera, nivo zaposlenja, ostvarena dodatna vrijednost

Implementatori: Zavodi za zapošljavanje Kantona (ZD, SB)

Finansijska potraživanja: 2,000.000 EURO

Indikativni donator: Zavodi za zapošljavanje FBiH, RS i Kantona (ZD, SB), Ministarstva za boračka pitanja Kantona (ZD, SB), Ministarstva Socijalne zaštite Kantona (ZD, SB)

Trajanje: 30 mjeseci.

Projekat P 4.3.6: Organizovanje obuke u cilju poboljšanja kapaciteta institucija socijalne zaštite

Socijalne institucije se suočavaju sa novim izazovima, kao što su zloupotreba narkotika i problemi mentalnog zdravlja, uzrokovani ratom (depresija, itd). Odgovarajući tretman ovih ljudi zahtijeva poboljšano znanje, zasnovano na novim tehnikama. Stoga, socijalni radnici treba da ažuriraju svoje znanje, posebno o prevenciji. Pro-aktivan pristup i kontinuiran direktni kontakt sa korisnicima bi trebao biti pokretačka snaga njihovog rada. Iz te perspektive, oni se trebaju re-educirati.

Očekivani rezultati: poboljšano znanje i sposobnosti socijalnih radnika

Glavne aktivnosti:

- Ispitivanje potreba
- Pripremanje kurseva
- Odabir partnera za implementaciju
- Implementacija
- Praćenje.

Glavni indikatori: broj kurseva, odabir partnera za implementaciju, broj educiranih socijalnih radnika, kvalitet usluga.

Implementatori: Ministarstva Socijalne zaštite kantona (ZD, SB)

Finansijska potraživanja: 100.000 EURO

Indikativni donatori: DFID, CIDA, Ministarstva Socijalne zaštite Kantona (ZD, SB)

Trajanje: 12 mjeseci.

Projekat 4.3.7: Priprema studije izvodljivosti o razvoju sporta i rekreativne kulture u regiji

Investiranje u sport, posebno u rekreaciju, je najefektivniji način vođenja računa o zdravlju stanovništva. Porast kulture, rekreacije i sporta ima direktan uticaj na smanjenje medicinskih troškova i povećanje radnih sposobnosti stanovništva. Istovremeno, razvoj sportske i rekreativne kulture nudi dodatne mogućnosti mladima za zdraviji život. Stoga, studija izvodljivosti za razvoj sportske i rekreativne kulture je veoma bitan projekat.

Očekivani rezultati: *potpuno kompletirana studija izvodljivosti i povećana svijest o važnosti sportske i rekreativne kulture*

Glavne aktivnosti:

- studija izvodljivosti – ispitivanje potreba
- odabir izvođača, uz korištenje javnog poziva na tender
- priprema studije izvodljivosti
- prihvatanje studije izvodljivosti
- osmišljavanje različitih rješenja za implementaciju rezultata studije izvodljivosti

Glavni indikatori: *završena studija izvodljivosti, broj sportskih i rekreativnih centara i objekata, broj sportskih i rekreativnih klubova.*

Implementatori: Ministarstva za nauku, sport i kulturu Kantona (ZD, SB)

Finansijska potraživanja: 40.000 EURO

Indikativni donatori: Ministarstva za nauku, sport i kulturu Kantona (ZD, SB) i općine

Trajanje: 12 mjeseci.

Projekat P 4.3.8: Informativne kampanje o posljedicama korištenja narkotika i drugih intoksikanata

Narkotici, alkohol i drugi intoksikanti su realnost. Stoga, ovaj projekat bi trebao naglasiti posljedice korištenja narkotika i drugih intoksikanata. Ovaj projekat bi se trebao implementirati u svakoj općini, a trebale bi ga podržati NVO i centri za socijalnu zaštitu. Ovaj projekat bi trebao biti stalna aktivnost. Ovaj projekat bi trebao obuhvatati različita sredstva promoviranja ovih posljedica, kao što su oglasne table, brošure, seminari, radionice, itd. Ciljana grupa bi trebali biti mladi, tako da bi se ove vrijednosti promovirale u školama, kroz određene predmete i programe.

Očekivani rezultati: *povećana svijest o posljedicama korištenja narkotika i drugih intoksikanata.*

Glavne aktivnosti:

- pripremanje projekta
- odabir partnera za implementaciju
- promoviranje projekta
- implementacija projekta
- praćenje.

Glavni indikatori: svijest o posljedicama korištenja narkotika i drugih intoksikanata, nivo zdravlja u društvu.

Implementatori: NVO-i

Finansijska potraživanja: 100.000 EURO

Indikativni donator: UNODC, DFID, SFOR, WHO, UNDP, EU, UNV, OSCE, Ministarstva zdravlja Kantona (ZD, SB)

Trajanje: 12 mjeseci.

Projekat P 4.3.9: Osnivanje regionalnog centra za rehabilitaciju ovisnika o narkoticima

Regija CBiH nema instituciju za hospitalizaciju osoba, ovisnih o narkoticima, niti im može pomoći da se riješe te navike. Nažalost, u čitavoj regiji trend korištenja narkotika je u porastu, a evidentan je i porast broja osoba ovisnih o narkoticima, posebno među omladinom. Stoga, otvaranje takve institucije je neophodno, kako bi se poboljšao kvalitet života u društvu.

Očekivani rezultati: *potpuno uspostavljen centar i odgovarajući program odvikavanja od korištenja narkotika.*

Glavne aktivnosti:

- studija izvodljivosti –ispitivanje potreba
- plan implementacije
- odabir izvođača/dobavljača, koristeći poziv na javni tender
- implementacija projekta –izgradnja centra.

Glavni indikatori: *pripremljena studija izvodljivosti, izgrađen centar, broj pacijenata, kvalitet usluga*

Implementatori: Ministarstva Zdravlja i Socijalne zaštite Kantona (ZD, SB)

Finansijska potraživanja: 750.000 EURO

Indikativni donator: UNODC, DFID, SFOR, WHO, UNDP, EU, UNV, OSCE, Ministarstva zdravlja Kantona (ZD, SB)

Trajanje: 30 mjeseci.

Projekat P 4.3.10: Osnivanje centara porodične medicine

Ovaj projekat bi se trebao implementirati širom regije, u svim općinama. Fokusiranje na porodicu, kao medicinskog klijenta, nudi viši nivo medicinskog tretmana, nego što to nudi postojeći, zasnovan na mreži primarnih centara zdravstvene zaštite. Ovaj projekat bi se trebao integritati u postojeći sistem primarne zaštite i locirati u centre primarne zdravstvene zaštite širom regije. Primarni cilj ovog projekta je da se poboljša kvalitet življenja, poboljšavajući nivo medicinskih usluga porodici, kao jednoj od svojih priznatih klijentnih grupa. Ovaj projekat u BiH se zasniva na nekim projektima porodične medicine, koje je podržala WHO i neki međunarodni donatori. S

tog stanovišta, neki standardi su već uspostavljeni (2.000 porodica na jednog doktora porodične medicine), ali neki od njih još uvijek nisu uspostavljeni. Implementacija ovog projekta bi trebala biti u skladu sa sistemom primarne zdravstvene zaštite u BiH, a ne na osnovu iskustva zemalja koje nemaju sličan sistem zdravstvene zaštite. Projekat porodične medicine bi se trebao tretirati, kao jedna aktivnost postojećeg sistema primarne zdravstvene zaštite, tako da bi se on trebao locirati unutar sistema primarne zdravstvene zaštite, kao normalna aktivnost, koja proširuje medicinske usluge ovih centara.

Očekivani rezultati: *poboljšan nivo zdravlja stanovništva u regiji*

Glavne aktivnosti:

- analiza – ispitivanje potreba
- plan implementacije (raspored)
- koncept porodične medicine širom postojećih centara primarne zdravstvene zaštite u regiji
- upošljavanje doktora porodične medicine, u skladu sa planom implementacije
- implementacija čitavog koncepta, korak po korak
- praćenje.

Glavni indikatori: *broj centara porodične medicine, broj doktora, broj korisnika, nivo zdravlja u regiji, kvalitet života u društvu.*

Implementatori: Ministarstva zdravlja kantona (ZD, SB)

Finansijska potraživanja: *500.000 EURO*

Indikativni donatori: CIDA, WHO, Ministarstva zdravlja Kantona (ZD, SB)

Trajanje: 30 mjeseci.

Projekat P 4.3.11: Informativne kampanje o demokratizaciji i jednakosti spolova

Ovaj projekat bi trebao promovirati demokratiju i jednakost spolova, kao osnovne vrijednosti u društvu. Stoga, ovaj projekat bi se trebao implementirati u svakoj općini, a trebala bi ga podržati općinska administracija, koristeći isti metodološki pristup. Ovaj projekat bi trebao biti stalna aktivnost općinske administracije. Ovaj projekat bi trebao razviti različite podsticajne mjere promoviranja demokratije i jednakosti spolova, kao što su oglasne ploče, brošure, seminari, radionice, itd. Posebna ciljana grupa bi trebali biti mladi, tako da bi se ove vrijednosti trebale promovirati u školama, kroz određene predmete i programe.

Očekivani rezultati: *povećana svijest o demokratizaciji i jednakosti spolova*

Glavne aktivnosti:

- pripremanje projekta
- edukacija općinskih zvaničnika
- promocija projekta
- implementacija projekta
- praćenje

Glavni indikatori: dostignut nivo demokratije i nivo prihvatanja jednakosti spolova

Implementator: NVO

Finansijska potraživanja: 100.000 EURO

Indikativni donatori: EU, OSCE, UNDP, UNV, FAO, Ministarstva obrazovanja FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)

Trajanje: 12 mjeseci.

Program 5: Poboljšanje ljudskih resursa

Ovaj program se odnosi na sve projekte, koji se odnose na poboljšanje ljudskih resursa svih vrsta industrije (velika preduzeća i MSP) i poslovnog okruženja u regiji. Svi projekti su grupisani u slijedeće potprograme:

5.1. Poboljšanje tržišta rada i zaposlenja

5.2. Poboljšanje kvaliteta obrazovanja

Postoji jaka povezanost između ovog programa i slijedećih prioritarnih ciljeva:

- 3.1. *Povećanje efikasnosti tržišta rada*
- 3.2. *Razvoj komplementarnog sistema edukacije i obuke*
- 3.3. *Međusobna povezanost komplementarnog i redovnog obrazovnog sistema sa tržištem rada*
- 3.4. *Razvijen sistem za istraživanje, razvoj, inovacije i transfer tehnologija.*

Potprogram 5.1: Poboljšanje tržišta rada i zaposlenja

Nezaposlenost, posebno strukturalna nezaposlenost, je veliki problem u regiji. Kako bi se balansirala ponuda i potražnja na tržištu rada, neopходno je sprovesti određeni broj projekata, koji će poboljšati efektivnost biroa za zapošljavanje i edukativnih institucija, kroz treninge pre-kvalifikacije i stručne preobuke. Svi projekti su komplementarni, sa sinergijskim efektima, ali svaki od njih bi se trebao implementirati nezavisno, međutim, projekat P5.1.1 je ključalan.

Svi projekti će se realizirati u vremenskom okviru od tri godine (2004.-2007.).

Efekti ovog potprograma će uticati na sve općine u regiji.

Mjere, koje će biti implementirane ovim potprogramom, su slijedeće:

- *M3.1.1 Izgradnja kapaciteta centara (biroa) za zapošljavanje*
- *M3.4.2 Poboljšanje ljudskog kapitala, kroz investiranje u talentirane ljude.*

Odgovorne institucije za implementaciju su identificirane za svaki projekat.

Projekat P 5.1.1: Poboljšanje efikasnosti biroa za zapošljavanje

Ovaj projekat bi se trebao osmisliti unutar kantonalnih biroa za zapošljavanje, kao zajednički projekat za sve općine u regiji, na primjer, ovaj projekat nakon prihvatanja bi se trebao implementirati u svim općinama regije, na isti način. Ovaj projekat bi se trebao voditi na ko-ordiniran način, zajedno sa svim drugim projektima, koji se odnose na proces dogradnje IT u općinama regije. Glavni cilj projekta je re-pozicioniranje centara za zapošljavanje u svim općinama, iz njihove trenutne pozicije (pasivnih centara) u stvarne centre koji povezuju ponudu i potražnju na tržištu rada, na odgovarajući način.

Očekivani rezultati: re-pozicioniranje centara rada u svakoj općini u regiji.

Glavne aktivnosti:

- osmišljavanje modela rada centara
- jačnje IT kapaciteta i razvoj sistema baze podataka
- pravljenje plana implementacije
- implementacija projekta.

Glavni indikatori: nivo efikasnosti biroa za zapošljavanje, razvijen sistem baze podataka, nivo razvoja IT kapaciteta, kvalitet usluga

Implementator: *REZ-RDA

Finansijska potraživanja: 500.000 EURO

Indikativni donator: ILO, Zavodi za zapošljavanje Kantona (ZD, SB)

Trajanje: 24 mjeseca.

Projekat P 5.1.2: Osnivanje "elitnih" centara i stipendijskih fondova za talentirane učenike, studente i istraživače

Ovaj projekat bi trebao obuhvatiti sve općine, tako da svi talentirani ljudi i stručnjaci iz čitave regije imaju mogućnost za primanje pomoći u razvoju svojih potencijala, kroz odgovarajuće školarine ili druge vrste pomoći. Osnovni cilj je da se stvore mogućnosti za potpuni razvoj potencijala talentiranih i ambicioznih ljudi, posebno mladih studenata i mladih stručnjaka/istraživača.

Očekivani rezultati: potpuno razvijeni mladi stručnjaci, sa odgovarajućim znanjem u različitim domenima, koji se uglavnom odnose na biznis

Glavne aktivnosti:

- uspostavljanje projekta, u smislu vizije i misije, pravila pružanja pomoći, itd, sa planiranim budžetom
- namicanje sredstava
- promoviranje projekta
- angažovanje učesnika
- praćenje angažovanih talentiranih ljudi sa komunikacijom, u svrhu pružanja pomoći.

Glavni indikatori: Broj podržanih talenata, budžet, karijera talenata, kojima je pružena pomoć, broj istraživačkih projekata, kojima je pružena pomoć

Implementatori: Ministarstva obrazovanja kantona (ZD, SB)

Finansijska potraživanja: 1,000.000 EURO (početni kapital uključen)

Indikativni donator: USAID, EU, Fond Otvoreno Društvo, Ministarstva obrazovanja FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)

Trajanje: 12 mjeseci.

Potprogram 5.2: Pобоljšanje kvaliteta obrazovanja

Investiranje u edukaciju je najefektivnija investicija za svako društvo. Pобоljšanje obrazovanja, u skladu sa svjetskim kriterijima, bi se trebalo vršiti kontinuirano, uz razvijanje potencijala i obraćanje pažnje na talentirane pojedince. Svi projekti su komplementarni, sa sinergijskim efektima, ali svaki od njih bi se mogao implementirati nezavisno.

Svi projekti će biti realizirani u vremenskom okviru od tri godine (2004.-2007.).

Efekti ovog programa će uticati na sve općine u regiji.

Potprogram će implementirati slijedeće mjere:

- *M3.2.1 Uspostavljanje institucija za nastavu, kvalifikaciju i prekvalifikaciju, na regionalnom nivou*
- *M3.3.1 Ohrabrivanje poduzetničke kulture, kroz sistem obrazovanja*
- *M3.4.1 Razvijanje kapaciteta za poslovno-savjetodavne usluge i naučno istraživanje*

Odgovorne institucije za implementaciju su identificirane za svaki projekat.

Projekat P 5.2.1: Osnivanje edukativnih centara i centara za preobuku u konkurentnim vještinama i profesijama

Najmanje dva centra za nastavu, kvalifikacije i prekvalifikacije bi se trebala osnovati. Izgleda logično da bi se svaki od ovih centara mogao locirati u kantonalnim centrima (Zenica i Travnik). Razlozi za lociranje ovih centara u Zenici i Travniku su njihov centralni položaj (dobra pokrivenost regije) i raspoloživost potrebne infrastrukture. Osnovni cilj osnivanja ovih centara je da se popuni praznina između ponude i potražnje na tržištu rada, nudeći različite kurseve sa različitim programom "proizvođači" onu vrstu radnika koja je potrebna s aspekta potražnje, a koju "ne nudi" redovni sistem obrazovanja. Kao što je ranije spomenuto, ovi centri bi bili u potpunosti povezani sa centrima (biroima) za zapošljavanje, kao centralne institucije na tržištu rada u regiji.

Očekivani rezultati: *balansirana ponuda i potražnja na regionalnom tržištu rada*

Glavne aktivnosti:

- odabir obrazovne institucije, u kojoj će ovi centri biti locirani (čini se logičnim da ovi centri budu unutar postojećih obrazovnih institucija, ali sa nezavisnim statusom)
- stvaranje komunikacijskih i menadžerskih veza između ovih centara i re-pozicioniranih centara za zapošljavanje, kao glavnih institucija na regionalnom tržištu rada (kao što je spomenuto ranije, re-pozicionirani centri za zapošljavanje artikuliraju potrebe za ovom vrstom obrazovanja)
- stvaranje mehanizama za organiziranje novih kurseva u različitom obliku, pojašnjavajući sve aspekte obrazovnog procesa
- metod angažovanja učesnika
- edukativni proces (stručno osposobljavanje)
- zapošljavanje učesnika, koji su uspješno prošli kroz obrazovni proces.

Glavni indikatori: potpuno uspostavljeni centri, broj organiziranih kurseva, broj učesnika, nivo zaposlenja

Implementator: *REZ/RDA

Finansijska potraživanja: 500.000 EURO

Indikativni donatori: EU VET, OSCE, Ministarstva (Obrazovanja, Rada, Privrede) FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB), Zavodi za zapošljavanje Kantona (ZD, SB)

Trajanje: 24 mjeseca.

Projekat P 5.2.2: Opremanje škola adekvatnom opremom za profesionalnu praktičnu obuku

U procesu obrazovanja uopšte, pored adekvatnog školskog programa, te kompetentnih i obučanih nastavnika, potrebna je adekvatna oprema. Bez adekvatne opreme nije moguće organizirati efektivan obrazovni proces. Stoga, vođenje računa o adekvatnoj opremi u obrazovnom sistemu je od ključne važnosti. Da bi bili efikasniji, potrebno je uraditi analizu trenutnog stanja opreme, stvarajući tako mogućnosti za prebacivanje postojeće opreme iz obrazovnih institucija u druge, na primjer, IT opreme iz srednjih škola u osnovne škole.

Očekivani rezultati: dobro opremljene edukativne institucije.

Glavne aktivnosti:

- ispitivanje potreba za svaku obrazovnu instituciju
- plan implementacije i snabdijevanja
- praćenje implementacije.

Glavni indikatori: nivo opremljenosti obrazovnih institucija

Implementatori: Ministarstva za obrazovanje Zeničko-Dobojskog i Srednje-Bosanskog Kantona

Finansijska potraživanja: 2,500.000 EURO

Indikativni donatori: USAID, EU, Fond otvoreno Društvo, Ministarstva obrazovanja FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)

Trajanje: 30 mjeseci.

Projekat P 5.2.3: Osnivanje edukativno-rekreativnih kampusa za mlade

Ovaj projekat bi trebao obuhvatati čitavu regiju, na primjer, mlade iz svih općina regije. Osnovni cilj je preventivan, u smislu stvaranja adekvatnog okruženja za mlade, koji su veoma osjetljiva socijalna grupa, izložena drogama i alkoholu. Edukativni i rekreativni centri će biti usmjereni na educiranje mladih i pomoć mladima, da postanu odgovorni članovi društva.

Očekivani rezultati: pomoći mladima da postanu odgovorni članovi društva.

Glavne aktivnosti:

- ispitivanje potreba
- razvoj koncepta kampusa
- pozicioniranje kampusa
- osnivanje kampusa
- praćenje.

Glavni indikatori: broj kampusa, broj učesnika, broj napravljenih programa za mlade

Implementator: NVO

Finansijska potraživanja: 250.000 EURO

Indikativni donatori: Ministarstva za obrazovanje Zeničko-dobojskog i Srednje-Bosanskog Kantona, USAID, EU, DFID, Fond otvoreno Društvo

Trajanje: 24 mjeseca.

Projekat P 5.2.4: Razvijanje podsticajnih programa, u cilju ohrabriranja MSP da upošljavaju visoko-obrazovane osobe (posebno sa zvanjem magistra i doktora)

Ovaj projekat bi se trebao realizirati u svim općinama, gdje ima nezaposlenih visoko-obrazovanih osoba. Ovaj projekat bi se trebao locirati unutar re-pozicioniranih centara za zapošljavanje, kao jedna od njihovih aktivnosti. Osnovni cilj ovog projekta je zapošljavanje svih nezaposlenih visoko- obrazovanih osoba, po mogućnosti u MSP, s namjerom da se njihovo znanje i vještine iskoriste na efikasan način. Njihov doprinos razvoju SME sektora bio bi naglašen u sferi savjetovanja poduzetnika kako da uvedu nova znanja i tehnologije u njihove biznise.

Očekivani rezultati: potpuno zapošljavanje visoko-obrazovanih osoba.

Glavne aktivnosti:

- identifikacija visoko- obrazovanih nezaposlenih ljudi

- prepoznavanje MSP, kojima je potrebna vrsta znanja, koju posjeduju visoko-obrazovane osobe
- kontaktiranje odgovarajućih MSP
- povezivanje MSP i visoko-obrazovanih nezaposlenih ljudi
- zapošljavanje visoko obrazovanih ljudi kroz "win-win" opciju.

Glavni indikatori: broj nezaposlenih visoko-obrazovanih ljudi, smanjenje nezaposlenosti

Implementatori: Zavodi za zapošljavanje Kantona (ZD, SB)

Finansijska potraživanja: 1,000.000 EURO (početni kapital uključen)

Indikativni donatori: Zavodi za zapošljavanje : Zeničko-Dobojskog Kantona i Srednjo-Bosanskog Kantona

Trajanje: 30 mjeseci.

PROGRAMI PRIORITETNI CILJEVI	POTPROGRAMI M MJERE	PROJEKTI
<p>Modernizacija prerađivačke industrije i podrška MSP sektoru</p> <p>PC1.1. Razvijena prerađivačka industrija</p> <p>PC1.2. Razvijen MSP sektor i zajedničke poslovne aktivnosti</p> <p>PC1.5. Razvijeno konkurentno poslovno okruženje</p>	<p>Modernizacija i klasterizacija prerađivačke industrije</p> <p>M1.1.1. Tehnička pomoć i pomoć u namicanju sredstava za restrukturiranje i privatizaciju postojećih velikih industrijskih preduzeća</p> <p>M1.1.2. Osnivanje nove industrijske infrastrukture za podršku prerađivačkim preduzećima</p> <p>M1.2.2. Osnivanje klastera u tradicionalnim prerađivačkim industrijama</p>	<p>Osnivanje naučno-tehnološkog parka (NTP) u Zenici</p> <p>Uspostavljanje partnerskih aktivnosti između lokalnih i međunarodnih univerziteta i istraživačkih institucija</p> <p>Izgradnja kapaciteta naučno-istraživačkih institucija koje su u funkciji privrede uz modernizaciju i jačanje Metalurškog Instituta “Kemal Kapetanović” Zenica</p> <p>Osnivanje klastera drvo-prerade i proizvodnje namještaja, uključujući proizvodnju i preradu ambalažnog papira</p>
	<p>Razvoj i jačanje poslovnog okruženja</p> <p>M1.2.1. Razvijanje mreža za pružanje poslovne podrške i usluga za MSP</p> <p>M1.5.1. Ohrabrivanje izvozno- orijentiranih aktivnosti</p> <p>M1.5.2. Razvijanje poslovnog okruženja u cilju privlačenja investitora</p> <p>M1.5.3. Pобољшanje kanala prometa robama i uslugama</p>	<p>Uspostavljanje poslovnih inkubatora za MSP</p> <p>Osnivanje regionalne mreže centara za poslovnu podršku</p> <p>Osnivanje “One-stop-shop” u općinama</p> <p>Osnivanje regionalnog centra za istraživanje tržišta i promociju poslovanja i izvoza</p> <p>Osnivanje regionalnog kreditno- garantnog fonda (LGF)</p> <p>Podizanje svijesti o poduzetništvu</p> <p>Edukacija lokalnih javnih institucija o ekonomskom razvoju</p>

Razvoj poljoprivrede i agro-biznisa PC1.4. Razvijena poljoprivreda i prehrambeno-prerađivačka industrija	Jačanje konkurentnosti poljoprivrede M1.4.1. Razvoj prateće infrastrukture za porodične poljoprivredne biznise	Osnivanje i jačanje centara za uzgoj i selekciju u poljoprivredi Tehnička pomoć u osnivanju i razvoju poljoprivrednih udruženja Osnivanje mobilne konsultantske službe za poljoprivredu Tehnička pomoć napretku poljoprivrednih tehnika za proizvodnju i prodaju zdrave hrane , kao podrška razvoju poduzetništva u selima Osnivanje regionalnog centra za poljoprivredu i veterinarske usluge u Zenici - za poboljšanje efikasnosti, kontrole i certifikacije kvaliteta prehrambenih proizvoda organskog porijekla Kreiranje obrazovnog modela za mlade poljoprivredne proizvođače Priprema poljoprivredne mape regije
	Razvoj agro-biznisa M1.4.2. Poboljšanje i diverzifikacija prehrambeno-prerađivačke industrije	Organizacija proizvodnje, otkupa i distribucije jagodičastog voća, ljekovitog bilja i šumskih plodova Uspostavljanje malih poljoprivrednih inkubatorskih farmi: plastenika i drugih zaštićenih prostora

Razvoj turizma PC2.1. Razvoj i promocija turizma	Očuvanje tradicije i kulturnog naslijeđa M2.1.1. Zaštita (restauracija i održavanje) i valorizacija autohtonog historijskog naslijeđa i prirodnih kompleksa	Zaštita autohtonih građevina i objekata Kreiranje registra i kataloga spomenika kulturno-historijskog naslijeđa u regiji C BiH za naučne svrhe i promoviranje turizma Razvijanje tradicionalnih zanata i običaja Revitalizacija i održavanje kulturno-historijskog naslijeđa Regije, u cilju obogaćivanja njene turističke ponude i marketinške promocije Uspostavljanje manifestacije "Kulin Ban" i kulturološkog centra "Kulin Ban"
	Razvoj i promocija turizma M2.1.2. Razvoj turističke infrastrukture M2.1.3. Stvaranje usluga za podršku turizmu i promotivnih aktivnosti	Osnivanje turističkih sela Priprema biznis plana za razvoj turističkog centra Babanovac Studija izvodljivosti o razvoju turizma u Regiji C BiH Osnivanje i jačanje turističkih ureda i proširenje seta njihovih aktivnosti
Jačanje i konsolidacija regije PC1.3. Povećanje efikasnosti i kontrole energije PC2.2. Razvoj transportne infrastrukture, u cilju obezbjeđenja međuregionalnih i regionalnih veza	Razvoj saobraćaja, infrastrukture i prostornog planiranja M1.3.1. Razvijen energetski sektor M2.2.1. Izgradnja lokalne transportne mreže M2.4.2. Izgradnja kapaciteta za urbanističko i prostorno planiranje	Studija izvodljivosti o eksploataciji termoenergije na lokacijama Kakanj i Bugojno i snabdijevanje iste ugljem Priprema katastra minerala u regiji i strategije za njihovu eksploataciju i korištenje Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa Regionalnim saobraćajnim planom, ruta: Teslić–Banja–Bistričak–Nemila -M17 Priprema Regionalnog saobraćajnog plana Izrada prostornog plana za regiju C BiH

<p>PC2.3. Stvaranje povoljnog okruženja za ekološki odživ razvoj</p> <p>PC2.4. Razvijen integrirani regionalni informacijski sistem, sa urbanističkim i prostornim planiranjem</p> <p>PC4.1. Razvoj socijalnih usluga, u cilju poboljšanja kvaliteta življenja, uz obezbjeđenje društvene uključenosti i jednakih mogućnosti</p> <p>PC4.2. Implementacija participativnog i demokratskog pristupa u cilju stvaranja zakonskog okvira za ekonomski razvoj, baziranog na EU standardima</p> <p>PC4.3. Operativni institucionalni okvir za balansiran i održiv razvoj i među regionalnu suradnju</p>	<p>Konsolidacija regije</p> <p>M2.4.1. Razvoj lokalnih i regionalnih kapaciteta, u cilju organiziranja baza podataka, uz korištenje IT i komunikacionih sistema</p> <p>M4.3.1. Izgradnja kapaciteta, u cilju pružanja podrške održivom regionalnom razvoju</p> <p><i>M4.3.2. Smanjenje regionalnih razlika, ulaganjem u manje razvijena i ruralna područja</i></p>	<p>Poboljšanje IT kapaciteta općina za pružanje usluga MSP</p> <p>Osnivanje Regionalnog razvojnog fonda (RRF)</p>
	<p>Poboljšanje kvaliteta življenja i zaštita životne okoline u regiji</p> <p>M 2.3.1 Izgradnja kapaciteta za zaštitu okoliša, sa povećanom javnom ekološkom sviješću</p> <p>M 2.3.2 Izgradnja regionalne infrastrukture za vodo-snabdijevanje i upravljanje otpadom</p> <p>M 4.1.1 Zaštita kvaliteta života specifičnih marginaliziranih socijalnih grupa</p> <p>M 4.1.2 Poboljšanje kvaliteta života mladih</p> <p>M 4.1.3 Zaštita ljudskog života</p> <p>M 4.2.1 Promoviranje demokratije i socijalnog dijaloga</p>	<p>Izrada mape i plana održivog razvoja CBiH</p> <p>Uspostavljanje sistema integralnog upravljanja otpadom u CBiH</p> <p>Zaštita izvora pitke vode i vodenih tokova u skladu sa standardima EU i UN</p> <p>Osnivanje Regionalnog Centra za mentalno oboljele i osobe sa psihickim smetnjama</p> <p>Razvijanje podsticajnih mjera za zapošljavanje invalida i osoba sa ograničenim sposobnostima</p> <p>Obuka u cilju poboljšanja kapaciteta institucija socijalne zaštite</p> <p>Priprema studije izvodljivosti o razvoju sporta i rekreativne kulture u regiji</p> <p>Informativne kampanje o posljedicama korištenja narkotika i drugih intoksikanata</p> <p>Osnivanje regionalnog centra za rehabilitaciju ovisnika o narkoticima</p> <p>Osnivanje centara porodične medicine</p> <p>Informativne kampanje o demokratizaciji i jednakosti spolova</p>

Poboljšanje ljudskih resursa PC3.1. Povećanje efikasnosti tržišta rada PC3.2. Razvoj komplementarnog sistema edukacije i obuke PC3.3. Međusobna povezanost komplementarnog i redovnog obrazovnog sistema sa tržištem rada PC3.4. Razvijen sistem za istraživanje, razvoj, inovacije i transfer tehnologija	Poboljšanje tržišta rada i zaposlenja M3.1.1 Izgradnja kapaciteta centara (biroa) za zapošljavanje M3.4.2 Poboljšanje ljudskog kapitala, kroz investiranje u talentirane ljude	Poboljšanje efikasnosti biroa za zapošljavanje Osnivanje "Elitnih" Centara i stipendijskih fondova za talentirane učenike, studente i istraživače
	Poboljšanje kvaliteta obrazovanja M3.2.1 Uspostavljanje institucija za nastavu, kvalifikaciju i prekvalifikaciju, na regionalnom nivou M3.3.1 Ohrabrivanje poduzetničke kulture, kroz sistem obrazovanja M3.4.1 Razvijanje kapaciteta za poslovno-savjetodavne usluge i naučno istraživanje	Osnivanje edukativnih centara i centara za preobuku u konkurentnim vještinama i profesijama
		Opremanje škola adekvatnom opremom za profesionalnu praktičnu obuku Osnivanje edukativno-rekreativnih kampusa za mlade
		Razvijanje podsticajnih programa, u cilju ohrabrivanja MSP da upošljavaju visoko-obrazovane osobe (posebno sa zvanjem magistra i doktora)

PRO-GRAM	POTPROGRAM	Projekti ("Top 10" – naglašeni)	Finansijski input: Euro (* početni kapital uključen)	Vrijeme za imple-mentaciju (mjeseci)	Indiakativni finansijeri / pružaoci tehničke pomoći	Indikativni implementator/i (* implementator će biti određen, REZ-RDA će koordinirati/nadzirati sve projekte)
1. Modernizacija prerađivačke industrije i podrška MSP sektora	1.1 <i>Modernizacija i klasterizacija prerađivačke industrije</i>	1.1.1 Osnivanje naučno-tehnološkog parka (NTP) u Zenici	5,000.000	36	EU (FP6), EU RED, GTZ, JICA, Regionalne Inicijative u jugoistočnoj i centralno-istočnoj Europi, Vlada FBiH , Vlade Kantona (ZD, SB), MSP iz C BiH	*REZ-RDA
		1.1.2 Uspostavljanje partnerskih aktivnosti između lokalnih i međunarodnih univerziteta i istraživačkih institucija	100.000	12	WUS, DFID, OSCE, EU, Vlade Kantona (ZD, SB)	Univerzitet Zenica
		1.1.3 Izgradnja kapaciteta naučno-istraživačkih institucija koje su u funkciji privrede uz modernizaciju i jačanje Metalurškog Instituta "Kemal Kapetanović" Zenica	500.000	30	EU (FP6), Vlade FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB), preduzeća iz C BiH	Naučno-istraživačke institucije
		1.1.4 Osnivanje klastera drvoprerađivačke i proizvodnje namještaja, uključujući proizvodnju i preradu ambalažnog papira	500.000	36	USAID – CCA, EU, EU RED (TA), GTZ, JICA, WB, UNDP, NORAD, Vlade FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB)	*REZ-RDA

1.2 <i>Razvoj i jačanje poslovnog okruženja</i>	1.2.1 Uspostavljanje poslovnih inkubatora za MSP	100.000 /inkubator	24	USAID, SIDA, Ministarstvo za razvoj i poduzetništvo FBiH, Općine	NVO, Općine
	1.2.2 Osnivanje regionalne mreže centara za poslovnu podršku	200.000	12	EU RED, Holandski MENI Projekt, Vlade FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB)	Centri za poslovnu podršku
	1.2.3 Osnivanje "One-stop-shop" u općinama	500.000	24	USAID, EU, Vlade Kantona (ZD, SB), Općine	REZ-RDA
	1.2.4 Osnivanje regionalnog centra za istraživanje tržišta i promociju poslovanja i izvoza	300.000	18	EU RED, Holandski MENI Projekt, FTO Privredna Komora Piemonte (TA), FIPA, Vlade FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB), MSP iz CBIH	REZ-RDA
	1.2.5 Osnivanje regionalnog kreditno- garantnog fonda (KGF)	*1,000.000	18	SIDA, USAID, EU, EU RED (TA), GTZ, JICA, Vlade FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB), Općine	REZ-RDA
	1.2.6 Podizanje svijesti o poduzetništvu	500.000	30	DFID, SEED, UNDP, OSCE, GTZ, BiH Agencija za zapošljavanje, Ministarstva obrazovanja FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)	Ministarstva obrazovanja kantona (ZD, SB), FBiH i RS
	1.2.7 Edukacija lokalnih javnih institucija o ekonomskom razvoju	50.000	12	USAID - GAP, EU, DFID, CIDA – E-net,	Ministarstva za javnu upravu Kantona (ZD, SB)

2. Razvoj poljoprivrede i agro-biznisa	2.1 Jačanje konkurentnosti poljoprivrede	2.1.1 Osnivanje i jačanje centara za uzgoj i selekciju u poljoprivredi	300.000	36	USAID LAMP, GTZ, DFID, GESO Fondacija, WHO, FAO, Ministarstva za poljoprivredu FBiH, RS i Kantona (ZD, SB), Općine	Centri za uzgoj i selekciju
		2.1.2 Tehnička pomoć u osnivanju i razvoju poljoprivrednih udruženja	75.000	18	USAID LAMP, DFID, GTZ, PFD, Ministarstva poljoprivrede FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)	USAID LAMP, DFID, GTZ, PFD,
		2.1.3 Osnivanje mobilne konsultantske službe za poljoprivredu	1,500.000	36	USAID LAMP, DFID, GTZ, PFD, FAO, EU, Ministarstva poljoprivrede FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)	Ministarstva poljoprivrede Kantona (ZD, SB), Općine
		2.1.4 Tehnička pomoć napretku poljoprivrednih tehnika za proizvodnju i prodaju zdrave hrane , kao podrška razvoju poduzetništva u selima	100.000	24	USAID LAMP, DFID, GTZ, ECON, Luteranski Savez , Ministarstva poljoprivrede FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)	USAID LAMP, DFID, GTZ, ECON, Luteranski Savez , Ministarstva poljoprivrede Kantona (ZD, SB)
		2.1.5 Osnivanje regionalnog centra za poljoprivredu i veterinarske usluge u Zenici - za poboljšanje efikasnosti, kontrole i certifikacije kvaliteta prehrambenih proizvoda organskog porijekla	1,000.000	24	USAID LAMP, DFID, GTZ, ECON, Ministarstva poljoprivrede FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)	Regionalni Centar za poljoprivredne i veterinarske usluge
		2.1.6 Kreiranje obrazovnog modela za mlade poljoprivredne proizvođače	100.000	12	USAID LAMP, DFID, GTZ, ECON, Ministarstva poljoprivrede FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)	Udruženja i zadruge poljoprivrednih proizvođača
		2.1.7 Priprema poljoprivredne mape regije	200.000	36	USAID LAMP, DFID, GTZ, ECON, Ministarstva poljoprivrede FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)	Poljoprivredni Instituti

	2.2 Razvoj agro- biznisa	2.2.1 Organizacija proizvodnje, otkupa i distribucije jagodičastog voća, ljekovitog bilja i šumskih plodova	250.000	18	USAID LAMP, DFID, GTZ, ECON, PFD, Ministarstva poljoprivrede FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)	Udruženja i zadruge poljoprivrednih proizvođača
		2.2.2 Uspostavljanje malih poljoprivrednih inkubatorskih farmi: plastenika i drugih zaštićenih prostora	500.000	24	USAID LAMP, DFID, GTZ, ECON, PFD, Lutheran Union, Ministarstva poljoprivrede FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)	Udruženja i zadruge poljoprivrednih proizvođača
3. Razvoj turizma	3.1 Očuvanje tradicije i kulturnog naslijeđa	3.1.1 Zaštita autohtonih građevina i objekata	3,000.000	36	DFID, UNESCO, EURED, Ministarstva kulture FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB)	Zavod za zaštitu spomenika FBiH
		3.1.2 Kreiranje registra i kataloga spomenika kulturno-istorijskog naslijeđa u regiji CBiH za naučne svrhe i promoviranje turizma	200.000	24	UNESCO, EURED, Ministarstva kulture FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB)	Zavod za zaštitu spomenika FBiH, Turističke zajednice Kantona (ZD, SB)
		3.1.3 Razvijanje tradicionalnih zanata i običaja	200.000	18	DFID, EU, Ministarstva kulture FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB)	Turističke zajednice Kantona (ZD, SB)
		3.1.4 Revitalizacija i održavanje kulturno-istorijskog naslijeđa Regije, u cilju obogaćivanja njene turističke ponude i marketinške promocije	1,000.000	24	DFID, EU, Bošnjački Institut, Ministarstva kulture FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB)	Zavod za zaštitu spomenika FBiH, Turističke zajednice Kantona (ZD, SB)
		3.1.5 Uspostavljanje manifestacije "Kulin Ban" i kulturološkog centra "Kulin Ban"	750.000	24	DFID, EU, Bošnjački Institut, Ministarstva kulture FBiH, Vlade Kantona (ZD, SB)	*REZ-RDA

	3.2 Razvoj i promocija turizma	3.2.1 Osnivanje turističkih sela	2,000.000	36	USAID CCA, DFID, EU, Ministarstva kulture FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB)	REZ-RDA, Turističke zajednice Kantona (ZD, SB)
		3.2.2 Priprema biznis plana za razvoj turističkog centra Babanovac	20.000	6	USAID CCA, SB Kanton	*REZ-RDA
		3.2.3 Studija izvodljivosti o razvoju turizma u Regiji CBiH	75.000	12	USAID CCA, Ministarstva nadležna za Turizam u FBiH i RS, Turističke zajednice Kantona (ZD, SB)	*REZ-RDA
		3.2.4 Osnivanje i jačanje turističkih ureda i proširenje seta njihovih aktivnosti	50.000	12	DFID, EU, Vlade Kantona (ZD, SB), Turističke zajednice Kantona (ZD, SB)	Turističke zajednice Kantona (ZD, SB)
4. Jačanje i konsolidacija regije	4.1 Razvoj saobraćaja, infrastrukture i prostornog planiranja	4.1.1 Studija izvodljivosti o eksploataciji termoenergije na lokacijama Kakanj i Bugojno i snabdijevanje iste ugljem	75.000	8	EU, Power III, SEETEC, Ministarstva Energetike i Rudarstva FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)	Rudarsko-geološki instituti, Ekonomski Instituti
		4.1.2 Priprema katastra minerala u regiji i strategije za njihovu eksploataciju i korištenje	250.000	24	Ministarstva Energetike i Rudarstva FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)	Rudarsko-geološki instituti
		4.1.3 Izgradnja putne infrastrukture, u skladu sa Regionalnim saobraćajnim planom, ruta: Teslić–Banja–Bistričak-Nemila -M17	5,000.000	24	EBRD, ODRAZ, Ministarstva Prometa, komunikacija i veza BiH, FBiH i RS	Ministarstva Prometa, komunikacija i veza FBiH i RS
		4.1.4 Priprema Regionalnog saobraćajnog plana	300.000	24	Ministarstva Prometa, komunikacija i veza BiH, FBiH i RS, Općine	Ministarstva Prometa, komunikacija i veza FBiH i RS
		4.1.5 Izrada prostornog plana za regiju CBiH	1,500.000	36	Ministarstva prostornog planiranja i Urbanizma FBiH i RS, Kantona (ZD, SB), Općine	Ministarstva prostornog planiranja i Urbanizma FBiH i RS

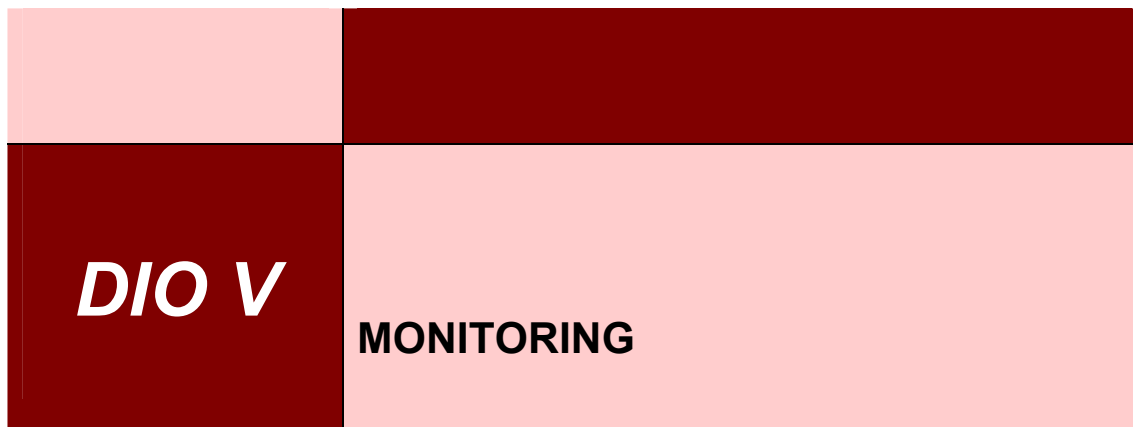
4.2 Konsolidacija regije	4.2.1 Poboljšanje IT kapaciteta općina za pružanje usluga MSP	1,000.000	36	USAID- GAP, UNDP, WB, EU, CIDA- E-net, Vlade FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB), Općine	REZ-RDA
	4.2.2 Osnivanje Regionalnog Razvojnog Fonda (RRF)	*10,000.000	36	EU, USAID, Sida, WB, DFID, UNDP, Osnivači REZ-RDA	REZ-RDA
4.3 Poboljšanje kvaliteta življenja i zaštita životne okoline u regiji	4.3.1 Izrada mape i plana održivog razvoja C BiH	75.000	10	WB, EU, UNDP GEF, SEE REC, FAO, Rockefeller Brothers Fund, Ministarstva prostornog planiranja i Urbanizma FBiH, RS i Kantona (ZD, SB), Općine	*REZ-RDA
	4.3.2 Uspostavljanje sistema integralnog upravljanja otpadom u C BiH	7,000.000	36	WB, EU, UNDP GEF, SEE REC, Rockefeller Brothers Fund, Ministarstva prostornog planiranja i Urbanizma FBiH, RS i Kantona (ZD, SB), Općine	*REZ-RDA
	4.3.3 Zaštita izvora pitke vode i vodenih tokova u skladu sa standardima EU i UN	1,000.000	24	WB, EU, UNDP GEF, SEE REC, Ministarstva za Vodoprivredu, šumarstvo i poljoprivredu FBiH, RS i Kantona (ZD, SB), Općine	Ministarstva za Vodoprivredu, šumarstvo i poljoprivredu FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)
	4.3.4 Osnivanje Regionalnog Centra za mentalno oboljele i osobe sa psihičkim smetnjama	1,000.000	30	EU, OSCE, UNDP, UNV, WHO, CIDA, Ministarstva zdravlja FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)	Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Kantona (ZD, SB)
	4.3.5 Razvijanje podsticajnih mjera za zapošljavanje invalida i osoba sa ograničenim sposobnostima	2,000.000	30	Zavodi za zapošljavanje FBiH, RS i Kantona (ZD, SB), Ministarstva za boračka pitanja Kantona (ZD, SB), Ministarstva Socijalne zaštite Kantona (ZD, SB)	Zavodi za zapošljavanje Kantona (ZD, SB)

REGIONALNA STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA

Ekonomska regija Centralna Bosna i Hercegovina

		4.3.6 Organizovanje obuke u cilju poboljšanja kapaciteta institucija socijalne zaštite	100.000	12	DFID, CIDA, Ministarstva Socijalne zaštite Kantona (ZD, SB)	Ministarstva Socijalne zaštite Kantona (ZD, SB)
		4.3.7 Priprema studije izvodljivosti o razvoju sporta i rekreativne kulture u regiji	40.000	12	Ministarstva Sporta, Nauke, Kulture Kantona (ZD, SB), općine	Ministarstva Sporta, Nauke, Kulture Kantona (ZD, SB)
		4.3.8 Informativne kampanje o posljedicama korištenja narkotika i drugih intoksikanata	100.000	12	UNODC, DFID, SFOR, WHO, UNDP, EU, UNV, OSCE, Ministarstva zdravlja Kantona (ZD, SB)	NVO
		4.3.9 Osnivanje regionalnog centra za rehabilitaciju ovisnika o narkoticima	750.000	30	UNODC, DFID, SFOR, WHO, UNDP, EU, UNV, OSCE, Ministarstva zdravlja Kantona (ZD, SB)	Ministarstva Zdravlja i Socijalne zaštite Kantona (ZD, SB)
		4.3.10 Osnivanje centara porodične medicine	500.000	30	CIDA, WHO, Ministarstva zdravlja Kantona (ZD, SB)	Ministarstva zdravlja Kantona (ZD, SB)
		4.3.11 Informativne kampanje o demokratizaciji i jednakosti spolova	100.000	12	EU, OSCE, UNDP, UNV, FAO, Ministarstva obrazovanja FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)	NVO
5. Poboljšanje ljudskih resursa	5.1 Poboljšanje tržišta rada i zaposlenja	5.1.1 Poboljšanje efikasnosti biroa za zapošljavanje	500.000	24	ILO, Zavodi za zapošljavanje Kantona (ZD, SB)	*REZ-RDA
		5.1.2 Osnivanje "Elitnih" Centara i stipendijskih fondova za talentirane učenike, studente i istraživače	*1,000.000	12	USAID, EU, Fond Otvoreno društvo, Ministarstva obrazovanja FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)	Ministarstva obrazovanja Kantona (ZD, SB)

5.2 Poboljšanje kvaliteta obrazovanja	5.2.1 Osnivanje edukativnih centara i centara za preobuku u konkurentnim vještinama i profesijama	500.000	24	EU VET, OSCE, Ministarstva (Obrazovanja, Rada, Privrede) FBiH i RS, Vlade Kantona (ZD, SB), Zavodi za zapošljavanje Kantona (ZD, SB)	*REZ-RDA
	5.2.2 Opremanje škola adekvatnom opremom za profesionalnu praktičnu obuku	2,500.000	30	USAID, EU, Fond otvoreno Društvo, Ministarstva obrazovanja FBiH, RS i Kantona (ZD, SB)	Ministarstva obrazovanja Kantona (ZD, SB)
	5.2.3 Osnivanje edukativno-rekreativnih kampusa za mlade	250.000	24	USAID, EU, DFID, Fond otvoreno Društvo, Ministarstva obrazovanja Kantona (ZD, SB)	NGOs
	5.2.4 Razvijanje podsticajnih programa, u cilju ohrabriranja MSP da upošljavaju visoko-obrazovane osobe (posebno sa zvanjem magistra i doktora)	*1,000.000	30	Zavodi za zapošljavanje Kantona (ZD, SB)	Zavodi za zapošljavanje Kantona (ZD, SB)

MONITORING STRATEGIJE

Monitoring aktivnosti programa finansiranih od strane Evropske unije je obavezan, a način na koji će se obavljati zavisi od prirode i sadržaja programa i projekata, čije je napredovanje potrebno provjeriti. U ovoj se fazi ne očekuje uvođenje potpunih EU monitoring aranžmana, zbog nepostojanja odgovarajuće legislative i administrativnih okvira.

Monitoring zahtijeva vršenje redovnih provjera napredovanja, kao i učinkovitu fizičku i finansijsku implementaciju pomoći i njene efekte u pogledu definisanih ciljeva.

Regionalna razvojna agencija će preuzeti ulogu implementiranja programa izabranih u okviru regionalne strategije. Kao dio te uloge, osiguraće da se monitoring projekta obavlja na zadovoljavajući način. Odjel agencije za implementaciju projekta će osigurati da se svi projekti, koji su u procesu implementacije, prate na odgovarajući način u skladu sa priručnikom o monitoringu projekata, koji je izradio EU RED tim, i u skladu sa zahtjevima donatora. Ovaj će priručnik postati obavezan instrument za regionalne razvojne agencije pri obavljanju njihovog zadatka upravljanja strategijom.

Operativni monitoring bi se trebao sastojati iz slijedećeg:

- konkretni monitoring aktivnosti, rezultata i učinka pomoći;
- napredak u upravljanju;
- monitoring operativnog okruženja.

Slijedi opis ova tri elementa.

(A) Konkretni monitoring aktivnosti, rezultata i učinka može se vršiti:

- na kvantitativnoj osnovi, koristeći niz indikatora;
- na opisnoj ili kvalitativnoj osnovi, koristeći različite vrste informacija koje su na raspolaganju, ili rezultate brojnih studija i analiza.

Poželjno je da se, što je više moguće, koriste kvantificirane mjere i prezentira napredak koji je zaista ostvaren, rezultati i postignuti učinak u kvantitativnoj formi, kroz koristeći indikatore. Definicija ovih indikatora trebala bi omogućiti bolje definisanje ciljeva koji se trebaju ostvariti. Čak i ukoliko postoje poteškoće u njihovom kvantificiranju, samo razmišljanje o indikatorima može biti korisno i pomoći da se pojasne ideje.

Slijedi klasifikacija indikatora.

- (I) Indikatori napretka koji se prate:
- finansijska implementacija i/ili korištena sredstva: finansijski indikatorii se najčešće koriste kako bi se pratili troškovi nastali nakon završetka aktivnosti: troškovi (u eurima) putarine, troškovi programa obuke, troškovi tehnološko uslužnog centra itd.;
 - napredak fizičkog izvršenja pomoći. Ovo su općenito fizički indikatori: broj km, broj osoba, postotak firmi koje primaju pomoć.
- (II) Indikatori rezultata (također se nazivaju indikatorima kvaliteta izvršenja) za mjerenje rezultata, direktnih ili neposrednih efekata, kvaliteta i performansi, koji bi proizašli iz realizacije pomoći. Ovi indikatori mogu biti fizički (skraćeno vremena putovanja, broj uspješnih studenata, broj prometnih nezgoda, broj neuspješnih telefonskih poziva po liniji godišnje, itd.), ili finansijski (što uključuje produktivna ulaganja, smanjenje troškova prevoza, itd.).
- (III) Indikatori kojima se mjeri efekat pomoći mogu se razlikovati u odnosu na:
- specifični (ili neposredni) efekat aktivnosti i ostvarene rezultate u odnosu na očekivane;
 - opći (ili konačni) efekat usljed realizacije specifičnih ciljeva koji su doprinijeli ostvarenju planiranih generalnih ciljeva. Jasno je da se ovaj opći efekat može mjeriti samo složenim metodama i nakon završetka aktivnosti. Stoga se mora posmatrati kao dio ex-post evaluacije.

Na osnovu ovih indikatora, moguće je mjeriti:

- učinkovitost implementacije, odnosno, šta je urađeno u odnosu na ono šta se namjeravalo uraditi, ostvareni rezultati ili učinak u odnosu na planirane ili procijenjene;
- učinkovitost implementacije, odnosno, šta je urađeno te koji su rezultat i efekat, u odnosu na korištene resurse, naročito finansijske.

Dakle, ove mjere ili koeficijenti učinkovitosti i efikasnosti se odnose na sve logične korake u segmentu pomoći, odnosno aktivnosti, rezultate i učinke. Oni omogućavaju da se ono što je ostvareno poredi s onim šta je planirano (učinkovitost) ili korištenim resursima (efikasnost).

(B) Napredak u upravljanju

Odnosi se na operativne aspekte implementacije, odnosno, monitoring konkretnih pitanja, kao što su:

- funkcionisanje mehanizama za administrativno i finansijsko upravljanje;

- funkcionisanje samog sistema za monitoring, kako bi se osiguralo prikupljanje svih informacija potrebnih za monitoring;
- prikladnost kriterija selekcije i izbor projekata;
- promotivne mjere i publicitet za mjere;
- učešće aktera na koje se navedeno odnosi;
- regulatorni ili legislativni aspekti;
- usklađenost sa određenim politikama (u kontekstu zajednice: konkurencija, javne nabavke, okruženje, jednake mogućnosti, itd.).

(C) Operativno okruženje

U pojedinim slučajevima, partneri su dogovorili posebne odredbe kao uvjete koji prethode uspjehu određenih programa. Monitoring bi trebao pokazati da li su ovi uslovi, ili ne, bili usklađeni sa slijedećim:

- konzistentnost i komplementarnost sa politikama drugih sektora, regionalnim, na nivou države ili zajednice, koji pružaju pomoć u regiji;
- ekonomske, socijalne, političke, zakonske, legislativne, ili druge promjene, koje mogu znatno uticati na implementaciju i/ili rezultate mjera ili elemenata pomoći.

Navedeni pristup može se primijeniti na svakom nivou (projekt, program, itd.). Da bi se osigurao operativni monitoring svakog nivoa pomoći, neophodno je:

- tačno identifikovati (za svaki nivo) aktivnost, očekivane rezultate i efekat koji će se postići;
- definisati indikatore (indikator finansijske i fizičke implementacije, indikator rezultata i indikator efekata) te osigurati osnovu za mjerenje učinkovitosti i efikasnosti za svaku fazu plana;
- osigurati prikupljanje informacija vezanih za napredak u upravljanju na svakom nivou, kao i u operativnom kontekstu u kojem se implementiraju.

Koristeći ovaj pristup, regionalne razvojne agencije i drugi akteri će pripremiti razrade projekata (project fiches) slijedeći zahtjeve navedene u priručniku.

DIO VI

OBRASCI "TOP" PROJEKATA

PO 1.1. Razvijena prerađivačka industrija

Projekt 1.	Osnivanje naučno - tehnološkog parka (NTP) in Zenica
Opis projekta	<p>Region Centralna BiH je prije rata bio region sa najvećom koncentracijom industrije u BiH; posebno visoko razvijena je bila teška, metaloprerađivačka industrija i drvena industrija. U ovom sektoru su sada aktivna mnoga mala i srednja preduzeća, koja upošljavaju obučene radnike velikih preduzeća koja su propala. Unatoč tome, nedostatak visoke tehnologije i transfera tehnologije u mnogome usporava razvoj i konkurentnost mali i srednjih preduzeća.</p> <p>U Zenici postoje Metalurški i Mašinski Instituti, te Mašinski fakultet i Metalurški fakultet koji mogu obezbijediti potrebnu tehnologiju i transfer znanja za mala i srednja preduzeća. Cilj ovog projekta je uspostavljanje Naučno tehnološkog parka , koji će povećati saradnju između privatnog sektora, univerziteta i instituta za istraživanje i promovirati uvođenje nove tehnologije u proizvodni proces.</p>
Ciljevi	<p>Poboljšati konkurentnost malih i srednjih preduzeća u prerađivačkoj industriji.</p> <p>Povećati saradnju između privatnog sektora, univerziteta i instituta za istraživanje;</p> <p>Promovirati i podržati istraživanje i aktivnosti koje su vezane za razvoj.</p>
Očekivani rezultati	<p>Faza I</p> <p>Naučno tehnološki park je osnovan i operativan</p> <p>Faza II</p> <p>Naučno tehnološki park funkcioniše sa osnovnom opremom Poboljšan tehnološki kapacitet preduzeća* Povećana produktivnost* (*očekivani rezultati i nakon Faze III)</p> <p>Faza III</p> <p>Naučno tehnološki park funkcioniše u potpunosti Ojačani profesionalni i naučni regionalni potencijali Poboljšane vještine radnika malih i srednjih preduzeća u prerađivačkoj industriji</p>

Potrebne aktivnosti	<p>Faza I</p> <ul style="list-style-type: none"> - Uspostavljanje Konsultantskog konzorcija za Naučno tehnološki park (vlada, univerzitet, institut, REZ predstavnici) - Pronalaženje adekvatnog prostora za naučno tehnološki park - Razvoj poslovnog plana - Opremanje navedenih prostorija, upošljavanje i obuka osoblja - Namicanje sredstava - Razvijanje baze podataka vezne za tehnologiju u dobavljača opreme - Identificiranje potreba malih i srednjih preduzeća, te mogućnosti razvoja - Pomoć Naučno tehnološkog parka u osiguranju usluga za mala i srednja preduzeća <p>Faza II</p> <ul style="list-style-type: none"> - Promoviranje usluga i aktivnosti Naučno tehnološkog parka - Razvoj inovativnih preduzeća tzv. "knowledge based" - Razvijanje i pružanje tehničke asistencije pri planiranju razvoja preduzeća (transfer tehnologije, EU tehnički standardi, nabavke licenci i patenata, priznavanje patenata itd.) - Namicanje sredstava* - Nabavka dijela skupe opreme i mašina* <p>(* aktivnosti koje će biti nastavljene i tokom Faze III)</p> <p>Faza III</p> <ul style="list-style-type: none"> - Pomoć Naučno tehnološkog parka u pružanju usluga za mala i srednja preduzeća - Uspostava mreže profesionalaca, naučnika i inventora - Organiziranje profesionalnih i naučnih sastanaka na temu modernih tehnoloških dostignuća - Realizacija različitih naučnih i istraživačkih projekata uključujući zajedničke saradnju između preduzeća i istraživačkih institucija 						
	<p>Pretpostavke</p> <ul style="list-style-type: none"> • VISOK NIVO ZAINTERESOVANOSTI I PREDANOSTI UČESNIKA U OSNIVANJU NAUČNO TEHNOLOŠKOG PARKA • DOVOLJAN BROJ MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA, KOJI BI APLICIRALI ZA USLUGE NAUČNO TEHNOLOŠKOG PARKA • RASPOLOŽIVOST PROSTORA GDJE BI SE SMJESTIO NAUČNO TEHNOLOŠKI PARK • ODRŽIVOST NAUČNO TEHNOLOŠKOG PARKA NAKON ZAVRŠETKA PROJEKTA 						
	Vrijeme	2004	2005	2006	2007	2008	2009
		Faza I	Faza II	Faza III			
Procjena troškova	KM: 10.000.000			Euro: 5.000.000			
Potencijalni finansijski izvori							
Međunarodna pomoć	EU (FP6), EU RED, GTZ, JICA, Regionalne inicijative jugoistočne i centralne Europe						
Državno/lokalno učešće	Vlada FBiH, vlade kantona (ZE-DO, Srednjobosanski), mala i srednja preduzeća iz CBiH						

PO 1.2. Razvijen MSP sektor i zajedničke biznis aktivnosti

Projekt 2.	Osnivanje klastera drvo-prerade i proizvodnje namještaja, uključujući proizvodnju i preradu ambalažnog papira
Opis projekta	<p>Region centralna BiH ima veliki potencijal za razvoj prerade drveta i papira, jer cijeli region je bogat visko kvalitetnim industrijskim drvetom (207.392 Ha što je skoro 2/3 teritorije regiona).</p> <p>Drvena i industrija za preradu papira se trenutno suočavaju sa velikom krizom. Kao rezultat procesa privatizacije, mnoga MSP su osnovana, ali ona nisu sposobna da se takmiče sa stranim dobavljačima drveta i papira, te nepravilno iskorištavajući dostupne resurse proizvode mnogo otpadnog materijala. Uglavnom, ova preduzeća ne raspolažu novom tehnologijom, ni snažnim vezama sa drugim preduzećima i potrebna im je pomoć u ovladavanju strategijom upravljanja.</p> <p>Podržavajući pristup klastera će pomoći MSP koji se bave preradom drveta i papira da poboljšaju produktivnost, povećaju sposobnost inovacije i konkurentnost. Kroz promociju formalnih i neformalnih veza između preduzeća, insitucija za istraživanje i drugih ulagača, sektor za preradu drveta i papira će povećati svoju efikasnost i doprinjeti regionalnom rastu.</p>
Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> • Povećati konkurentnost MSP • Ojačati sektor prerade drveta i papira jačajući njihove potencijale i favorizirajući nove investicije • Povećati izvoz
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Klaster model uspješno implementiran • Unaprijeđeno iskorištavanje prirodnih resursa • Unaprijeđena profitabilnost sektora i njegova konkurentnost • Poboljšani tehnološki kapaciteti unutar sektora • Pobljšano povezivanje kroz lanac nabavke posebno kroz povezivanje izvan granica • Povećan broj usluga, nabavki i proizvodnih aktivnosti • Povećana svijest na regionalnom nivou o potencijalima sektora prerade drveta i papira
Potrebne aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Identificirati ključne teme, sprovesti SWOT analizu, definisati adekvatan lanac uvezivanja i identificirati lidere mreže; • Razviti vertikalnu i horizontalnu mapu klastera • Sačiniti detaljnu analizu potreba za uspostavu klastera • Razviti održivi model klastera sa jasnim strateškim planom rada odobrenim od strane svih uključenih; • Osigurati podršku klaster modelu i implementaciji plana rada • Kreirati plan koji ključuje regionalne seminare/radionice i aktivnosti kako bi se promovirao i reklamirao klaster
Pretpostavke	<ul style="list-style-type: none"> • MSP će učestvovati u stvaranju mreže po principu klastera • Obavezivanje drugih učesnika

REGIONALNA STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA
Ekonomska regija Centralna Bosna i Hercegovina

Vrijeme	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Procjena troškova	KM: 1.000.000			Euro: 500.000			
Potencijalni finansijski izvori							
Međunarodna pomoć	USAID – CCA, EU, EU RED (TA), GTZ, JICA, WB, UNDP						
Državno/lokano učešće	Vlada RS i FBiH, vlade kantona (ZE-DO, Srednjobosanski kanton)						

PO 1.2. Razvijen MSP sector i zajedničke biznis aktivnosti

Projekt 3.

Osnivanje regionalne mreže centara za poslovnu podršku

<p>Opis projekta</p>	<p>U centralnoj BiH postoji nestašica adekvatnih poslovnih konsultanskih servisa koji bi podržali preduzetnike u njihovim aktivnostima i poboljšali njihov nastup na tržištu. Imati prave uslove je od krucialne važnosti za opstanak i i rast poslovanja i stvaranje tih uslova je prioritet.</p> <p>Za ostvarivanje tog cilja, ovaj projekat se koncentrira na uspostavljanje četiri sub-regionalna poslovna razvojna centra u Maglaju, Zenici, Travniku i Bugojnu. Kako bi pokrili cijeli region i pružili adekvatnu podršku. Ispravno korištenje dobrih poslovnih usluga podrške može značajno poboljšati konkurentnost i rapidni rast MSP. Od ovog projekta se očekuje da pomogne poduzetnicima da shvate važnost dobijanja eksternih poslovnih usluga, kao dijela više razvijene srategie rukovođenja koja se pokušava fokusirati na glavne aktivnosti, a uvesti pomoćne aktivnosti izvana.</p> <p>Važan aspekt podrške poslovanju odnosi se na finansijske mjere. Ovo uključuje direktne grantove, subvencije, kreditne garancije i incijative kako bi se stvorio kapital u obliku koji bi bio lako dostupan, informacije ove vrste će biti dostupne u centrima. Također bi postojala podrška u obliku specijaliziranih vrsta obuke i pružanju direktnih informacija, savjetovanje i različiti načini praktične pomoći (marketing, interno razvijanje ljudskih resursa, poslovno planiranje).</p> <p>Jedna komponenta ovog projekta bit će posvećena ojačavanju veza između centara kroz osnivanje mreže koordinirane od strane REZ Agencije. Uglavnom, REZ će nadzirati aktivnosti centara i preuzeti odgovornost za prepoznavanje razvojno orijentisanih preduzeća i mogućnosti investiranja.</p> <p>Sub-centri će međusobno koordinirati, kako bi podržali MSP u povezivanju poslovanja različitih općina i stvaranje osnovne strukture za potencijalni razvoj klastera.</p> <p>REZ će koordinirati aktivnostima četiri sub-centra i biti će glavni centar za prikupljanje podataka i pravljenje analiza kako bi se identificirale potrebe MSP za uslugama. REZ će olakšati tok investicija pomažući MSP da povećaju svoje učešće na domaćem i stranom tržištu.</p> <p>Postojeć Biznis servis centar, koji se nalazi u zgradi ZE-DO kantona će biti uključen u projekt pružajući pravnu pomoć preduzećima kako bi prevazišla administrativne barijere. Sličan centar bi trebao također biti uspostavljen i u zgradi Srednjobosanskog kantona.</p>
<p>Ciljevi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Poboljšati konkurentnost MSP • Ojačati konsultantske usluge kako bi se stimilirale privredne aktivnost • Unaprijediti poduzetništvo • Ojačati upravljanje i poboljšati efikasnost unutar preduzeća

REGIONALNA STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA
Ekonomska regija Centralna Bosna i Hercegovina

Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • 4 sub-regionalna i dva kantonalna centra za pružanje usluga za razvoj poduzetništva su u funkciji • Unaprijeđena strategija rukovođenja u preduzećima • Unaprijeđene poduzetničke vještine • Lakši pristup informacijama • Povećan obrt i profit • Povećana zaposlenost 						
Potrebne aktivnost	<ul style="list-style-type: none"> • Kreiranje biznis plana • Asistiranje u zapošljavanju, obuci i opremanju centara • Razviti usluge i module obuke • Sačiniti i uspostaviti sistem umrežavanja • Podržati stvaranje baze podataka (informacije o novonastalim preduzećima, dokumentacija koja je potrebna za otvaranje preduzeća itd.) • Organizirati kampanje koje bi promovirale usluge koje se nude u centrima • Pomoć u pružanju usluga MSP • Organiziranje radionica i tematskih okruglih stolova. 						
Pretpostavke	<ul style="list-style-type: none"> • Sve zainteresirane strane (REZ, regionalni centri, poslovna udruženja, vlade kantona) su potpuno posvećene implementaciji projekta • MSP apliciraju za usluge centra 						
Vrijeme	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Procjena troškova	KM: 400.000			Euro: 200.000			
Potencijalni finansijski izvori							
Međunarodna pomoć	EU RED, MENI projekt						
Državno/lokalno učešće	Vlada FBiH, vlade kantona (ZE-DO, Srednjobosanskog), općine						

PO 1.4. Razvoj infrastrukture za podršku porodičnim poljoprivrednim
 biznisima

<p>Projekt 4.</p>	<p>Osnivanje i jačanje centara za reprodukciju i odabir u poljoprivredi</p>
<p>Opis projekta</p>	<p>U centralnoj BiH postoji snažan potencijal za razvoj poljoprivrede i uzgoj stoke. Plodna zemlja se prostire na 65.055 Ha(77.5% kultivirano, 22.5% nekultivirano) dok pašnjaci pokrivaju 48.513 Ha (91% se koristi). Male parcele su osnovni tip iskorištenja zemljišta u ovom regionu.</p> <p>Poljoprivrednici se trenutno suočavaju sa niskim nivoom produktivnosti i smanjenjem prihoda. Ovakvo stanje je posljedica mnogih faktora koji utječu na ovaj sektor. To je kao prvo rezultat slabog kvaliteta i neprikladne zdravstvene kontrole uvezene stoke, zbog čega se mnoge bolesti šire regionom. Zatim, sadnice i pasmine koje se uzgajaju ovdje nisu najprikladnije za klimu Centralne BiH i karakteristike zemljišta. Ne postoje ni domaće institucije koje bi obezbjedile pomoć kako bi osigurale da razvoj ovog sektora okolinski prihvatljiv i socijalno opravdan.</p> <p>Jedine postojeće institucije se nalaze na Rostovu i u Maglaju. Centar Rostovo je specijaliziran za selekciji pasmina i reprodukciju. Ovaj centar je uspio poboljšati gene domaćih ovaca. Centar u Maglaju nudi mnoge usluge vezane za proizvodnju rasade.</p> <p>Ovaj projekat će ojačati kapacitete ova dva centra i podržati uspostavljanje novog centra za razvoj proizvodnje jagodičastog voća, što je trenutno sektor u ekspanziji.</p> <p>Centri će biti podržani u razvoju sveobuhvatne strategije koja će pomoći malim poljoprivrednim proizvođačima i ruralnim zajednicama da poboljšaju proizvodnju sjemena, primjenu zaštitnih sredstava, private pravilan uzgoj stoke sa akcentom na: ishranu, smještaj, zdravlje. Centri će se uglavnom usmjeriti na razvoj onih vrsta sadnica i pasmina koje odgovaraju klimatskim uslovima centralne BiH i osigurati će visok nivo produktivnosti u poljoprivredi. Centri će također osigurati tehničku pomoć za kontrolu kvaliteta; proizvodnju; preradu; skladištenje; marketing i distribuciju; promociju; istraživanje i obuku korisnika sadnica i pasmina.</p> <p>Od velike važnosti je da će sve zainteresirane strane biti uključene u aktivnosti centara (udruženja poljoprivrednika, veterinarski centri, mobilni poljoprivredni konsultantski timovi...)</p>
<p>Ciljevi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Povećati konkurentnost poljoprivrednih proizvoda i smanjiti uvoz • Doprinjeti razvoju ruralnih područja, poboljšavajući kvalitet života i podržavajući efikasno iskorištavanje prirodnih resursa • Poboljšati poljoprivredne tehnike.

Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Centru za proizvodnju jagodičastog voća osnovan i operativan i dva postojeća centra ojačana • Kreiranje novih radnih mjesta • Nove konsultanske usluge dostupne poljoprivrednicima • Povećan broj porodica koje će ostvarivati prihode u poljoprivredi • Povećano znanje u poljoprivredi bazirano na primjeni novih tehnologija • Povećane investicije u poljoprivrednom sektoru • Povećano područje efektivno kultiviranog zemljišta • Razvijene nove vrste pasmina i biljaka • Povećana količina i kvalitet domaćeg mesa, mlječnih proizvoda, povrća i jagodičastog voća 						
Potrebne aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Pripremiti poslovni plan • Asistiranje u odabiru i obuci osoblja centara • Provesti SWOT analizu i procijeniti potrebe za obukom i različitim uslugama • Razviti nove usluge i module obuke • Asistirati u pripremi obuke odabrane ciljne grupe • Osigurati centrima novu opremu ako je potrebna • Organizirati radionice i tematske okrugle stolove za poljoprivrednike • Kreirati mrežu između organizacija koje se bave poljoprivrednim sektorom (udruženja poljoprivrednika, veterinarski centri, mobilni poljoprivredni konsultantski timovi...) • Promovirati aktivnosti centara 						
Pretpostavke	<ul style="list-style-type: none"> • Zainteresovane strane su u potpunosti predane aktivnostima projekta • Farmeri su voljni aplicirati za usluge centara • Centri se mogu osloniti na visoko educirane eksperte 						
Vrijeme	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Procjena troškova	KM: 600.000		Euro: 300.000				
Potencijalni finansijski izvori							
Međunarodna pomoć	USAID LAMP, GTZ, DFID, GESO Fondacija, WHO, FAO						
Državno/lokano učešće	Vlada FBiH i RS, vlade kantona (ZE-DO, Srednjobosanski), općine						

PO 1.4. Razvijena poljoprivreda i prehrambeno-prerađivačka industrija

Projekt 5.	Osnivanje mobilne konsultantske službe za poljoprivredu
<p>Opis projekta</p>	<p>CBiH karakteriše teška industrija koja je upošljavala većinu ruralnog stanovništva. Sa smanjenjem velikih indutrijskih postrojenja i procesom privatizacije mnogi radnici koji su postali višak su bili primorani da se vrate u ruralna područja i započnu poljoprivredne aktivnosti malih razmjera. Rast ovih novih aktivnosti nije bio praćen paralelnim razvojem ruralnih područja. Poljoprivredno privređivanje je još uvijek bazirano na starim tehnikama i to se reflektuje niskom produktivnosti. Ovaj sektor mora da usvoji nove tehnologije i zahtjeva podršku konsultanskih usluga, koje mogu popraviti efikasnost i produktivnost lokalnih poljoprivrednih proizvođača.</p> <p>Ovaj projekat predviđa uspostavljanje sistema lokanih mobilnih konsultantskih timova. Ovi timovi će pružati redovnu obuku i <i>ad hoc</i> konsultantske usluge <i>po pozivu</i> malim poljoprivrednim proizvođačima, poboljšavajući njihovu efikasnost i uvodeći moderne tehnologije u sve tipove poljoprivredne proizvodnje. Svaki tim će pokrivati 3-4 općine. Veza će biti uspostavljena između biznis servis centara i ovih mobilnih konsultantskih usluga u cilju ohrabivanja sinergije među svim učesnicima u poljoprivredi.</p> <p>U cilju poboljšanja efikasnosti lokalnih mobilnih konsultantskih timova, projekat takođe predviđa uspostavljanje sistema savjetovanja po sistemu vaučera. Značajna komponenta projekta će biti i uspostavljanje PPP-a (partnerstva između privatnog i javnog sektora) između poljoprivrednih proizvođača i javnog sektora</p>
<p>Ciljevi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Povećati konkurentnost poljoprivrednog sektora (poboljšanjem kvaliteta proizvoda) • Podržati efikasno i održivo korištenje prirodnih resursa (uvođenjem novih tehnika) • Poboljšanje životnih uslova u ruralnim područjima • Poboljšanje PPP-a u poljoprivrednom sektoru
<p>Očekivani rezultati</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Mobilni konsultantski timovi uspostavljeni i operativni • Razvijeno tržište usluga podrške biznisu • Povećana poljoprivredna proizvodnja • Smanjen uvoz poljoprivrednih proizvoda • Povećana zaposlenost u u poljoprivrednom sektoru • Smanjena migracija mlađe populacije prema urbanim područjima • Sistem vaučera uspostavljen i u primjeni

Potrebne aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Kreirati i implementirati organizacionu strukturu i akcioni plan za mobilni konsultantski sistem • Pružiti podršku pri popunjavanju osobljem i treningu mobilnih konsultantskih timova • Obezbjediti konsultantskim timovima adekvatnu opremu • Podrška konsultantskim timovima u pomoći poljoprivrednim proizvođačima (poučavanje, nadgledanje u prvoj fazi implementacije) • Podrška partnerskim ugovorima sa općinama • Kreiranje i uspostava sistema savjetovanja po principu vaučera • Poduzeti aktivnosti promotivnog marketinga radi podrške mobilnom konsultantskom sistemu i savjetovanja putem vaučera • Uključiti IT tehnike u za poboljšanje komunikacije između proizvođača i konsultantskih timova 						
Pretpostavke	<ul style="list-style-type: none"> • Zalaganje općina na implementaciji projekta • Volja poljoprivrednih proizvođača da učestvuju u pokrivanju konsultantskih troškova • Dostupnost subvencija na regionalnom nivou • Dostupnost adekvatnih finansijskih i ljudskih resursa 						
Vrijeme	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Procjena troškova	KM: 3.000.000			Euro: 1.500.000			
Potencijalni izvori finansiranja							
Međunarodna pomoć	USAID – LAMP, PFD, EU, GTZ, DFID, FAO						
Državno/lokalno učešće	Ministarstva poljoprivrede RS i FBiH , Ministarstva poljoprivrede kantona (ZE-DO, Srednjobosanski)						

PO 1.4. Razvoj infrastrukture za podršku porodičnim poljoprivrednim
 biznisima

Projekt 6.	Uspostavljanje malih poljoprivrednih inkubatorskih farmi: plastenika i drugih zaštićenih prostora
Opis projekta	<p>U C BiH postoji veliki potencijal za razvoj poljoprivrednih aktivnosti. Plodna zemlja pokriva 65.055 Ha (77,5% kultivisana, 22,5% nekultivisana), dok pašnjaci pokrivaju 48,513 Ha (91% in use). Međutim, nekoliko faktora utiče na poljoprivrednu produktivnost.</p> <p>Usitnjene parcele su osnovni tip korištenja zemlje, tako da je nemoguće organizovati poljoprivrednu proizvodnju na većim površinama zemlje. Zaostajanje u usvajanju novih tehnologija utiče na tako da se mali poljoprivredni proizvođači još uvijek oslanjaju na tradicionalne tehnike proizvodnje. Nizak nivo produktivnosti je dodatno pogoršan nepredvidljivim promjenama klime i čestim napadima štetočina.</p> <p>Uvođenje kultivisanja u staklenicima i plastenicima će doprinijeti maksimiziranju produktivnosti malih poljoprivrednih dobara. Platenici ohrabruju proizvođače da počnu sa uzgojem u kontrolisanom okruženju koji pružaju bolje prinose. Ovakav način omogućava uzgoj različitih domaćih vrsta povrća tokom cijele godine, obezbjeđujući redovna primanja proizvođačima.</p>
Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> • Povećati konkurentnost poljoprivrednih proizvoda • Promovisati razvoj ruralnih područja • Doprinijeti efikasnom korištenju raspoloživog zemljišta, uvođenjem novih tehnika proizvodnje • Poboljšati kvalitet života u ruralnim područjima • Nadomjestiti uvoz poljoprivrednih proizvoda
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Uvedene nove poljoprivredne djelatnosti • Povećane mogućnosti samozapošljavanja • Povećana produktivnost zemljišta • Povećati sposobnost lokalne proizvodnje da zadovolji unutrašnje potrebe za poljoprivrednim proizvodima • Nova radna mjesta kreirana • Povećani prihodi koje stvara poljoprivreda • Poboljšane sposobnosti poljoprivrednih proizvođača • Povećana ulaganja u poljoprivredu • Poboljšane veze između poljoprivrednih proizvođača i tržišta
Potrebne aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Odabrati ciljne grupe • Sprovesti fisibiliti studiju (trošak/korist analiza) uključujući analizu tržišta (odrediti vrste proizvoda za uzgoj u plastenicima) • Podrška osoblju u svakodnevnim aktivnostima • Dizajn i distribucija brošura i ilustrovanih materijala o funkcionisanju plastenika • Organizacija radionica i okruglih stolova za farmere • Podrška uključivanju Poljoprivrednih asocijacija/institucija u upravljanje plastenicima

Pretpostavke	<ul style="list-style-type: none"> • Volja poljoprivrednih proizvođača da usvoje nove tehnologije • Zalaganje vlasti u podršci poljoprivrednom razvoju • Dostupnost visoko osposobljenih eksperata • Fizibiliti i profitabilnost uvođenja plastenika 						
Vrijeme	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Procjena troškova	KM: 1.000.000			Euro: 500.000			
Potencijalni finansijski izvori							
Međunarodna pomoć	USAID LAMP i PFD, GTZ, DFID, ECON, EU, Luteranski savez						
Državno/lokalno učešće	Ministarstva poljoprivrede FBiH i RS, Ministarstva poljoprivrede kantona (ZE-DO, Srednjobosanski), općine						

PO 1.5. Razvijeno konkurentno biznis okruženje

Projekt 7.	Osnivanje regionalnog centra za istraživanje tržišta i promociju poslovanja i izvoza
Opis projekta	<p>U centralnoj BiH uspostava ili ponovna uspostava trgovačkih kontakata je veoma spora i neorganizirana, a potencijalni investitori imaju poteškoće u razvijanju postojećih proizvodnih kapaciteta. Uspostavljene trgovačke veze su bile uništene tokom rata, a i u posleratnom periodu. Proizvođači i dobavljači na domaćem i stranom tržištu se suočavaju sa problemima kao što su: kako naći klijenta, koji proizvod je odgovarajući za koje tržište i kako ponovo uspostaviti prijateljsku poslovnu suradnju. Standardizacija proizvoda je drugi aspekt koji bi trebao biti razmotren prije pozicioniranja na strano tržište.</p> <p>Cilj ovog projekta je uspostava centra unutar REZ Agencije za region BiH koja će igrati veliku ulogu u pružanju informacija investitorima i izvoznicima. Od centra se očekuje da izvoznicima i investitorima ukazuje na atraktivne poslovne mogućnosti identificirane na tržištu i da odgovori tačno i na vrijeme na zahtjeve za informacijama.</p> <p>Centar će također osigurati treninge sa specifičnim temama povezanim sa izvozom i aktivnostima investiranja.</p>
Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> • Povećati investicijske i izvozne kapacitete regiona • Promovirati regionalne potencijale u inostranstvu • Povećati konkurentnost regionalnih malih i srednjih preduzeća u inostranstvu
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Povećati izvoz • Povećati domaće i strane direktne investicije • Povećati regionalni Bruto društveni proizvod • Povećati broj malih i srednjih preduzeća sa certificiranom proizvodnjom • Prepoznavanje centralne BiH kao atraktivnog regiona za direktna strana ulaganja • Poboljšati imidž centralne BiH
Potrebne aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Dizajnirati i implementirati poslovni plan centra (uključujući integraciju centra u funkcije REZ Agencije) • Opremiti centar • Selekcija i obuka osoblja • Razviti usluge (npr. info punkt, paketi tržišnih informacija, poslovni kontakti, informacije o tehničkim standardima, podrška trgovačkoj misiji, organizacija prezentacija proizvoda), i module obuke • Dizajn baze podataka sa relevantnim podacima vezanim za izvoz i investiranje • Organizirati kampanje kako bi se promovirale usluge koje nudi centar • Asistirati u pružanju usluga malim i srednjim preduzećima • Podržati centar u realizaciji programa obuke • Organizirati radionice i tematske okrugle stolove • Organizirati sajmove za promociju lokalnih proizvoda i mogućnosti investiranja • Razviti međusobno sinergiju između centra i drugih domaćih institucija (Privredna komora, FIPA itd.)

Pretpostavke	<ul style="list-style-type: none"> • MSP su voljna aplicirati za usluge centra • Prostor za centar na raspolaganju • Zainteresirane strane su voljne sarađivati sa centrom (FIPA, Privredna komora, Ministarstvo za privredu, trgovinu.. na kantonalnom i entitetskom nivou) • Uspostavljen kompletan pravni okvir na državnom/lokalnom i povjerenje u ekonomsku i političku stabilnost • Aktivna politika/steategija za izvoz/investiranje promociju na lokalnom i državnom nivou • Finansijska održivost postignuta do kraja projekta 								
Vrijeme	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010		
Procjena troškova	KM: 600.000			Euro: 300.000					
Potencijalni finansijski izvori									
Međunarodna pomoć	EU RED, holandski MENI Projekt								
Državno/lokalno učešće	FIPA, Vlada FBiH , vlade kantona (ZE-DO, Srednjobosanski), MSP iz CBiH								

PO 1.5. Razvijeno konkurentno biznis okruženje

Projekt 8.	Osnivanje regionalnog kreditno - garantnog fonda (LGF)						
Opis projekta	<p>Mnoge uspješne kompanije u Centralnoj BiH se susreću sa problemom pristupa finansijskom kapitalu, pošto nisu u mogućnosti da obezbijede odgovarajući kolateral. Firme – početnici ponekad mogu dobiti bespovratna sredstva ili kredite od strane donatorskih programa (npr. EU, QIF programi), ali i pored toga ovim mjerama kompanije mogu pokriti finansijske potrebe firme samo privremeno i ne utiču mnogo na poboljšanje finansijskog meandžmenta firme niti njenu samoodrživost.</p> <p>U cilju podrške razvoju poduzeća i poduzetništva u regiji, preporučljivo je osnovati regionalni garancijski fond, slijedeći uspješne primjere drugih regija. Kreditni garantni fond je odličan način za omogućavanje preduzeća da pristupe finansijskim sredstvima, razvijajući tako njihove aktivnosti i pridonoseći razvoju regije. Imajući garantni fond kao jamca, manja preduzeća mogu poboljšati svoje šanse za pristup kreditima pod boljim uvjetima, i na taj način povećavati svoju ugovaračku moć na kreditnom tržištu. Pored toga, poduzetnici stiču znanje o finansijskom menadžmentu.</p>						
Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> • Olakšavanje pristupa finansijskim sredstvima • Poboljšati konkurentnost Malih i srednjih preduzeća u regiji • Ojačati ekonomski razvoj • Unaprijediti funkcioniranje tržišta finansija 						
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • LGF je osnovan i operativan , upošljava obučeno osoblje • Omogućen je pristup finansijskim sredstvima za mala i srednja preduzeća • Povećan je nivo privrednih aktivnosti i ulaganja • Uvećan je broj malih i srednjih preduzeća, koja traže kredit • Kreiranje novih radnih mjesta 						
Potrebne aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Priprema Poslovnog plana • Provedba istraživanja o potrebama malih i srednjih preduzeća i identifikacija ciljnih grupa • Pomoć kod upošljavanja, usavršavanja, opremanja i dovođenja garantnog fonda u operativno stanje. • Postizanje konsenzusa kod izrade LGF šeme djelovanja • Promocija LFG aktivnosti i mogućnosti; • Podrška pri pregovaranju sa bankama • Uspostava mreže partnerskih banaka sa kojima će LGF saradivati 						
Pretpostavke	<ul style="list-style-type: none"> • LGF menadžment je u potpunosti privržen; • Banke su voljne da surađuju sa LGF; • MSP su svjesna LGF uvjeta i u potpunosti ih prihvataju; 						
Vrijeme	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Procjena troškova	KM: 2.000.000			Euro: 1.000.000			

Potencijalni finansijski izvori	
Međunarodna pomoć	Sida, USAID, EU, EU RED (TA), GTZ, JICA,
Državno/lokalno učešće	Vlada FBiH , vlade kantona (Zenica-Doboj, Srednjobosanski kanton)

PO2.4. Razvijen integrirani regionalni informativni sistem, sa urbanističkim i prostornim planiranjem

Projekt 9.	Poboljšanje IT kapaciteta općina za pružanje usluga MSP							
Opis projekta	<p>U centralnoj BiH većinu firmi čine mala i srednja poduzeća. Ovaj široki ekonomski sektor se nemože osloniti na adekvatnu podršku općina. Zahtjevanje administrativnih usluga znači guibljenje dosta vremena a ponekad ni informacije nisu dostupne. Poduzetnici i privredni subjekti moraju da se nose sa cijenom kašnjenja u implementaciji njihovih aktivnosti i inicijativa.</p> <p>Cilj ovog projekta je da poboljša kvalitet usluga koje općine pružaju malim i srednjim poduzećima. Očekuje se uvođenje poslovnog pristupa u upravljanju općinama te poboljšanje i nadgradnja njihovog informacionog sistema u cilju adekvatnog i pravovremenog zadovoljenja potreba i zahtjeva malih i srednjih poduzeća. U ovu svrhu neke od aktivnosti će se fokusirati na poboljšanje IT kapaciteta u općinama.</p>							
Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> • Doprinijeti uvođenju menadžmenta u općinama koji će biti baziran na standardima efikasnosti, nepristrasnosti i transparentnosti • Poboljšati kapacitete općina da pružaju usluge lokalnim zajednicama 							
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • U potpunosti informatički (IT) opremljene općine • Povećana međusobna povezanost općinskih odjela • Poboljšane općinske usluge za poslovne ljude i građanstvo • Lakši pristup potrebnim informacijama • Povećano povjerenje građana u općinske usluge • Povećana odgovornost lokalnih vlasti 							
Potrebne aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Sprovođenje SWOT analize • Odrediti potrebe/probleme i kreirati akcioni plan • Implementirati akcioni plan • Poboljšati međusobnu vezu i komunikaciju među unutarnjim odjelima • Obezbjediti potrebnu opremu • Kreirati i izvršiti programe obuke • Podržati općinsko osoblje u svakodnevnim aktivnostima (tutorisanje) • Sprovesti ispitivanje zadovoljstva korisnika usluga 							
Pretpostavke	<ul style="list-style-type: none"> • Potpuno zalaganje općina na implementaciji projekta • Volja općinskog osoblja da prihvate i implementiraju savjetovane promjene 							
Vrijeme	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Procjena troškova	KM: 2.000.000			Euro: 1.000.000				

Potencijalni finansijski izvori	
Međunarodna pomoć	USAID GAP, EU,WB, UNDP, CIDA – E -net,
Državno/lokalno učešće	Vlade RS i FBiH , vlade kantona (Zenica-Doboj, Srednjobosanski), općine

PO 3.2. Razvijanje komplementarnog sistema edukacije i treninga

Projekt 10.	Osnivanje edukativnih centara i centara za preobuku u konkurentnim vještinama i profesijama						
Opis projekta	<p>U centralnoj BiH aktivna populacija čini 67%, dok je oficijelna stopa nezaposlenosti 43% što je iznad prosjeka u FBiH. Bez obzira na to, u regiji postoje mnoge kompanije koje traže specifične profile uposlenika ali ne postoje organizovani obrazovni programi za odrasle koji mogu zadovoljiti njihove potrebe u tom pogledu. Nekoliko ogromnih industrijskih poduzeća imaju od 1000 do 7000 radnika na čekanju.</p> <p>Centar za obrazovanje i preobuku u konkurentna zanimanja i profesije će omogućiti prilagođavanje ponude radne snage potražnji na tržištu rada. Kompanije će lako naći profile radnika koji su im potrebni; s druge strane nezaposleni će steći sposobnosti neophodne da zadovolje zahtjeve poslodavaca;</p> <p>Centar će surađivati sa poduzećima iz regije i kreirati adekvatne programe treninga koji će obezbjediti nezaposlenima sposobnosti koje zahtjeva tržište. Funkcionisati će kao agent za zapošljavanje, doprinoseći obostrano i smanjenju stvarne stope nezaposlenosti i poboljšanju kvaliteta ljudskih resursa u regiji.</p>						
Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> • Doprinijeti smanjenju nezaposlenosti • Podržati razvoj ljudskih resursa 						
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Centar za obrazovanje i preobuku uspostavljen • Nova radna mjesta kreirana • Poboļjšana sposobnost radne snage da zadovolji potrebe potražnje za njom • Povećane mogućnosti za dodatno obrazovanje odraslih • Povećana dinamičnost tržišta rada 						
Potrebne aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Pripremiti poslovni plan • Podrška u opremanju, pronalaženju osoblja i treningu • Sprovesti analizu tržišta rada • Razviti trening module (uključiti lokalne poduzetnika koliko god je to moguće) • Prioritiziranje kurseva u skladu sa potrebama (uključivanje poduzetnika) • Obučiti trenere • Podrška pri pružanju prvih trening programa • Razvijanje baze podataka o ponudi/potražnji na tržištu radne snage • Podrška u povezivanju kantonalnih ureda za zapošljavanje • Identificirati sinergiju i mogućnosti saradnje sa EU VET programom • Poduzeti aktivnosti praćenja razvoja trening modula • Promovisati aktivnosti Centra 						
Pretpostavke	<ul style="list-style-type: none"> • Nezaposleni su voljni pohađati treninge za preobuku • Kompanije su voljne surađivati sa Centrom • Lokane i centralne vlade su voljne podržati projekat • Dostupnost kvalifikovanih eksperata i trenera • Finansijska održivost centra 						
Vrijeme	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Procjena troškova	KM: 1.000.000			Euro: 500.000			

Potencijalni finansijski izvori	
Međunarodna pomoć	EU VET, OSCE
Državno/lokalno učešće	Ministarstva (Obrazovanja, Rada, Privrede) FBiH i RS, vlade kantona (Zenica-Doboj, Srednjobosanski), kantonalni zavodi za zapošljavanje (Zenica-Doboj, Srednjobosanski)

LISTA OPĆINA REGIJE CENTRALNA BiH

Općina/Opština
Zenica
Maglaj
Tešanj
Zavidovići
Kakanj
Žepče
Teslić
Busovača
Travnik
Novi Travnik
Vitez
Bugojno
Gornji Vakuf/Uskoplje
Donji Vakuf
Usora
Doboj Jug

REZ-Regionalna razvojna agencija Centralne BiH

72 000 ZENICA, Štrosmajerova 11/3
Tel.: +387 (0)32 462 161; Fax: +387 (0)32 441 230
E-mail: rez@rez.ba

Regionalna razvojna agencija za Centralnu BiH

72 000 Zenica, Štrosmajerova 11/3

Tel.: +387 (0)32 462 161 Fax: +387 (0)32 441 230

E-mail: rez@rez.ba

www.rez.ba

Ovaj projekt je finansiran od strane Evropske unije

Projekt Evropske unije za
regionalni ekonomski razvoj u BiH

www.eured-bih.org